

RƏHMAN VƏ RƏHİM ALLAHIN ADI İLƏ

ALLAHI ZİKR EDƏK

Allahı zikr edək

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DİNİ QURUMLARLA İŞ
ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİNİN
07 yanvar 2011-ci il DK-751/A sayılı məktubu əsasında
“NURLAR” NPM-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.**

Tədqiqat şöbəsi

Kitabın adı: Allahı zikr edək
Müəllif:Doktor Misbah Yəzdi
Tərcümə edən:..... Oktay Məmmədov
Kompüterdə yığan:Vüqar Cahangirov
Naşir: Beynəlxalq əl-Müstəfa(s) Akademiyası
Korrektor:..... Seyid Müstəfa Cəfəri Rəhmətabadi
Çap növbəsi:Birinci
Tarix: 2011
Tiraj: 1000

NAŞİRDƏN

Mömin insan Uca Allahu daim yada salaraq ona sığınır, istək, amal və arzularını gerçəkləşməsinə yalnız öz Rəbbindən, Pərvərdigarından diləyir. Tanrının zikri ilə həyatına, varlığına məna verən mömin, yaşayıb-yaratmaq üçün çalışır, müqəddəs məqsədlər uğrunda irəli getməkdən zövq alır. Qurani-Kərimin ayələrində öz əksini tapan zikir, bəşərin ümumi psixoloji rahatlığı və ona həyatını tənzimləmək üçün mühüm dayaqdır.

Qarşınızdakı bu kitab İslam aləminin böyük filosofu Ayətullah Misbah Yəzdinin qələmi ilə fars dilində yazılmış, Beynəlxalq əl-Müstafa(s) Akademiyasının tələbəsi Oqtay Məhəmmədov tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

Beynəlxalq əl-Müstafa (s) Akademiyası tədqiqat şöbəsi hörmətli müəllifə, mütərcimə və kitabın işıq üzü görməsində zəhməti olmuş bütün şəxslərə dərin təşəkkürünü bildirir.

Beynəlxalq əl-Müstafa (s) Akademiyası
Tədqiqat şöbəsi
2010

Mündəricat

Ön söz.....	8
Zikr kəlməsinin mənası barədə araşdırma	10
Zikrin qəflətə və unutulmuşluğa rəğmən işlədilməsi.....	10
Zikrin Qurani-Kərimdə işlədilən mənaları.....	11
1. Zikr kəlməsi Quran mənasında.....	11
2. Zikr kəlməsi vəhy mənasında.....	12
3. Səməvi kitab mənasında.....	12
4. Tövrat mənasında.....	12
5. Allahın Rəsulu (s) mənasında.....	12
6. Cümə namazı mənasında.....	12
7. İftixar və şərəf mənasında	13
8. Əzbərləmək mənasında.....	13
Zikrin növləri	13
Zikrin həqiqəti.....	16
Zikrin mərtəbələri.....	19
Zikr barədə səhv baxışlara cavab	20
Zikrin keyfiyyətinə və miqdarına diqqət etməyin zəruriliyi.....	25
Allahı yad etməklə nəfsi nəzarətdə saxlamağın rəhbərliyi.....	28
Maddi və mənəvi ehtiyacların Allah zikrində rolu	29
Vasitəli və vasitəsiz zikr	34
Allah zikrinin əhəmiyyəti.....	38
Zikrin şəraiti	40
Zikrin faydaları	42
Allah zikrindən üz döndərmənin insanda təsirləri	47
1. Allah zikrindən üz döndərmək insanın özünü unutmasına səbəb olar	47
2. Axirət aləmində məşəqqətli həyat sürmək və görməməyə düşər olmaq.....	47
3. Şeytanın hökmürlüklüyü altında olmaq.....	49

Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın kəlamında zikr əhlinin məqamı.....	49
Yuxarıdakı xütbənin şərhı	51
Allah zikri sayəsində ürəyin nuraniyyəti.....	51
Rahatlıq və yəqinlik Allah zikrinin nəticəsidir.....	53
Nigarançılıqların və sıxıntıların əsas mənşəyi	56
Nigarançılıq və pərişanlığın amilləri	57
Nigaranlıq və pərişanlıq materialistlərin baxışı ilə.....	59
Allahı zikr etməyin insanın əməlində və rəftarında olan cüvələri...	61
Allahın xüsusi hidayəti	64
Vəhyin Quranda işlənmə formaları	65
Allah-Təalanın öz sevimli bəndələrinə ilham etməsi	67
Zikr əhlinin məsumlarımızın buyurduğu kəlamlarındakı məqamları	70
Allah zikrinin daha çox olmasının yolu	71
İbadət və Allahla xəlvət etmək üçün ən yaxşı fürsət.....	73
Gecə namazına və müstəhəb əməllərə əhəmiyyət vermənin lazımlığı və bəhanə axtarmamaq	75
Zikr məclisləri	78
Allahın hüzuruna nəzər etməyin əhəmiyyəti.....	79
Allahla ünsiyyətin və ona olan məhəbbətin həqiqəti	81
Zikr əhli və axirət aləminin müşahidəsi.....	84
Quran baxımından Allah zikrinə mane olan amillər	87
Allahpərəstliyin və axirətə inamın şəxsi və ictimai fəaliyyətlərlə ziddiyyətinin olmaması	91
Daim Allah zikri ilə məşğul olmağın mümkünlüyünün araşdırılması.....	93
Davamlı ibadət və Allah zikrini qazanmağın yolları	95
Qəflət pərdələrinin zikr əhlinin gözləri önündən götürülməsi.....	96
Nəfsə üstün gəlməyin əhəmiyyəti.....	99
Nəfslə çarpışmağın faydası	100
Nəfslə çarpışmağın keyfiyyəti	102
Zikr əhlinin Allah dərgahında məqamı.....	103

ÖN SÖZ

Fitrətinə uyğun olaraq daim öz qəlbinin və fikrinin rahatlığı üçün çalışan insan çox vaxt nigaranlıqlara və peşimanlığa düşər olur. Bəzi qərb filosofları belə bir mülahizə irəli sürüblər ki, nigaranlıq və pərişan olmaq bütün insanlara xas olan xüsusiyyətdir və bu xüsusiyyət insanı başqa canlılardan ayırır. Bir halda ki, bu nigaranlıqların və ruh narahatlığının səbəbi bütün gözəlliklərin, yaxşılıqların və paklıqların mənbəyi olan Allahla rabitənin olması üzündəndir.

Bəli, çox cılız və zəif varlıq olan bu insan öz ruhuna aid olan narahatlıqları o vaxt aradan qaldıra bilər ki, ilahi baxışdan özünü yaranışla uyğunlaşdırsın və bütün yaxşılıqların və gözəlliklərin mənbəyi ilə əlaqəsini möhkəmləndirsin.

Qurani-Kərimin buyurduğu kimi:

«أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»

“O kəslər ki, Allaha iman gətirmiş və qəlbləri Allahı zikr etməklə aram tapmışdır. Bilin ki, qəblər (möminlərin ürəkləri) yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar!” (Rəd surəsi, ayə 28)

Allahı zikr etmək insan qəlbinin rahatlığı, yəqinliyi və məsud olması ilə nəticələnir və maddi çatışmamazlıqlara görə insan həyatının xəterə düşməsinin qarşısını alır. Eləcə də onu, dünyaya aid olan müvəqqəti ləzzətlərə görə mənəvi şəxsiyyətinin ləkələnməsindən qoruyur. Allahı zikr etmək qəlbi səfalı və işıqlı edir və onu qəflət qaranlığından azad edir.

İnsanın Allaha olan ehtiyacları onu yad etməyə səbəb olsa da, nə vaxta qədər ki, insan öz qəlbində mərifət toxumu əkməyib rəhmət və məğfirət yağışından bəhrələnməyəcək və aləmlərin Rəbbi ilə ünsiyyət yaratmaq səadətinə nail olmayacaq.

İnsan yalnız öz yaradanını tanıdıqdan sonra, həqq və həqiqət nuru ilə işıqlanmış qəlbi nuraniyyət aləmində qanad çalaraq məbudunun eşqiylə məst olacaq:

الهي و الهمني ولها بذكرك الى ذكرك...

“Ey Allahım məni öz yadın üçün öz yadına valeh və heyran et.”

Qurani-Kərimdə də, məsum imamlarımızdan bizə çatın rəvayətlərdə də, ilahi mərifətin sonsuz dəryası olan «Nəhcül-bəlağə» kitabında da zikrin insan həyatında nə qədər vacib, əhəmiyyətli və əzəmətli yer tutması yetərinə təsbit olunub. Əli (ə) «Nəhcül-bəlağə»nin 222-ci xütbəsində zikr əhlinin üstün məziyyətlərindən bəhs edir.

Təqdim olunan bu kitab isə böyük mütəfəkkir alim Həzrəti Ayətullah Misbah Yəzdinin həmin xütbəyə verdiyi şərhdir. İltimas edirik ki, bu əsər Allahın və onun yer üzərində olan sonuncu xəlifəsi imam Sahibəz-Zaman (əc)-in razılığına səbəb olsun.

*İmam Xomeyni (r) adına təhsil
və təhqiqat mərkəzi*

Zikr kəlməsinin mənası barədə araşdırma

Allah zikri və onun məqsədə uyğun olması barədə söz düşən zaman Allahın sevimli bəndələri örnək gətirilir və onların daim Allah zikrinə məşğul olduqları xatırlanır. Qurani-Kərim və rəvayətlərimizə əsasən zikrin çox geniş və dərin mənası vardır. Bu baxımdan zikrin mənası barədə qısaca da olsa bəhs etmək zəruridir.

Zikr dil və qəlb zikri olaraq iki hissəyə bölünür.

Rağib İsfəhaniyə görə zikr kəlməsinin iki mənası var.

Zikr insanın tanıdıqlarını qoruyub saxlamaq qüdrəti, yaxud hansısa bir mənənin insanın qəlbində və ya hər hansı bir sözün onun dilində bərqərar olması mənasındadır.

Zikrin mənası barədə danışarkən, mərhum Əllamə Məclisi (r) buyururdu ki, zikr hər hansı bir mənənin insanın nəfəsində mövcud olmasıdır. Bəzən elmə də, nəzərdə tutduğumuz mənəni bəyan edən sözə də zikr deyilir.¹

Zikrin qəflətə və unutqanlığa rəğmən işlədilməsi

Böyük İslam təfsirçisi mərhum Əllamə Təbatəbai (rə)-ın “Bəqərə” surəsinin 152-ci ayəsini şərh edərkən yazırdı: “Bilmək lazımdır ki, bəzən zikr kəlməsi müxtəlif mənələrdə işlədilir. Misal olaraq “Kəhf” surəsinin 28-ci ayəsinə nəzər yetirək:

«... وَلَا تَطْعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا...»

"O insanlar ki, öz elmlərinə diqqət və nəzər etmirlər, hər hansı bir şeyi bilirlər amma bildiklərinə etina etmirlər».

Yəni, insan əslində gərək öz elminə vaqif olsun.

Bəzən də zikr yaddaş mənasında işlədilir. “Kəhf” surəsinin 24-cü ayəsində buyurulduğu kimi:

1. Biharul ənvar cild 69, bab 30, hədis 6, səh 37.

«...وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ...»

Bu ayədə zikr hər hansı bir elmin zehində mövcud olması mənasındadır.

Yuxarıda deyilənlərdən məlum olur ki, zikr və yad etmək o mənalarda işlədilir ki, insan qəlbi hər hansı bir şeyə tərəf yönəlsə də, fərqi yoxdur, çünki əvvəllər əhəmiyyət vermədiyinə, sonra diqqət etdi və yaxud həmin şeyə qarşı öncə də diqqəti var idi, amma ikinci dəfə ona daha dərinlən nüfuz etdi.

Zikrin Qurani-Kərimdə işlədilən mənaları

Zikr kəlməsi lüğəti mənalarından əlavə Qurani-Kərimdə digər məqamlarda da işlədilib.

1. Zikr kəlməsi Quran mənasında

«ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ»

“(Ya Rəsulum!) Bunları ayələrdən və hikmətlə dolu olan zikrdən (Qurandan Cəbrail vasitəsilə) sənə söyləyirik.” ²

«وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ...»

“Sənə də Quranı nazil etdik ki, insanlara onlara göndəriləni (hökmləri, halal-haramı) izah edəsən.” ³

«إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ»

“Şübhəsiz ki, Quranı Biz nazil etdik və sözsüz ki, Biz də onu (hər cür təhrif və təbdildən; artırıb-əskiltmədən) qoruyub saxlayacağıq!” ⁴

Quranla zikr arasında səbəb və nəticə əlaqəsi olduğuna görə yuxarıdakı ayələrdə zikr kəlməsi Quran mənasında işlədilib. Yəni Qurani-Kərimin ayələri Allah zikrinin yaranmasına səbəb olur.

2. Ali İmran surəsi ayə 58

3. Nəhl surəsi ayə 44

4. Hicr surəsi ayə 9

2. Zikr kəlməsi vəhy mənasında

«أُولَئِكَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَابٌ أَشَرٌّ»

“Məgər içərimizdən vəhy yalnız onamı nazil olmuşdur?! ⁵

3. Səməvi kitab mənasında

«وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ»

“(Ya Rəsulum! Biz səndən əvvəl də hər bir ümmətə mələk deyil) ancaq kişilər (kişi peyğəmbərlər) göndərdik ki, onlara vəhy edirdik. Əgər bilmirsinizsə, zikr (kitab) əhlindən soruşun!” ⁶

4. Tövrat mənasında

«وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»

“Biz kitabdan (Tövratdan, yaxud lövhi-məhfuzdan) sonra Zəburda da (cənnət torpağına, yer üzünə və ya müqəddəs) torpağa yalnız Mənim saleh bəndələrimin daxil olacağını yazmışdıq.” ⁷

5. Allahın Rəsulu (s) mənasında

«...فَإِذْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ رَسُولًا يُتْلُو عَلَيْكَ آيَاتِ اللَّهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...»

“Allah sizin üçün Quran nazil etmiş, və iman gətirib, yaxşı işlər görənləri zülmətdən nura (küfrdən imana) çıxartmaq üçün Allahın açıq-aşkar (halal-haramı bəyan edən) ayələrinə sizə oxuyan bir peyğəmbər göndərmişdir.” ⁸

6. Cümə namazı mənasında

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ...»

5. Qəmər surəsi ayə 25

6. Ənbiya surəsi ayə 7

7. Ənbiya surəsi ayə 105

8. Təlaq surəsi ayə 10-11

“Ey iman gətirənlər! Cümə günü namaza çağırıldığınız zaman Allahı zikr etməyə tələsin...”⁹

7. İftixar və şərəf mənasında

«لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ»

“Həqiqətən, sizə (Qüreyş əhlinə) elə bir Kitab nazil etdik ki, o sizdən ötrü bir şərəfdir. Məgər dərk etmirsinizmi?”¹⁰

8. Əzbərləmək mənasında

«وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»

“Ey İsrail oğulları!) Sizdən əhd-peyman aldığımızı və Tur dağını başınızın üzərinə qaldırdığımızı xatırlayın! (Biz) "Sizə göndərdiyimizi (Tövratı) möhkəm tutun, içindəkiləri unutmayın ki, bəlkə, pis əməllərdən çəkinəsiniz" - (deyə əmr etmişdik).”¹¹

Zikrin növləri

Adətən zikri iki hissəyə bölürlər:

1. Dilin zikri.
2. Qəlbin zikri.

Bəziləri insanların əməldə Allahı unutmamalarını da zikrin bir növü hesab edirlər. Əslində, zikri bu qaydada müxtəlif növlərə bölənlər Quran ayələrinə və rəvayətlərə istinad ediblər. Bilmək lazımdır ki, mənasına diqqət edilmədən söylənən zikrin o qədər də qiyməti və fəziləti yoxdur, çünki dillə deyilən zikirdən məqsəd onun mənasına diqqət etmək və nəticədə bu zikrin insanın qəlbinə necə təsir etməsi məsələsidir. Bu həqiqət yalnız o vaxt baş verə bilər ki, insanın dilinə

9. Cümə surəsi ayə 9

10. Ənbiya surəsi ayə 10

11. Bəqərə surəsi ayə 63

uyğun olaraq qəlbi də, Allahı yad etsin. Necə ki, Allah Qurani-Kərimdə buyurur:

«وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبْتَئِلْ إِلَيْهِ تَتَذَكَّرُ»

“Rəbbinin adını zikr et və (hər şeyi buraxıb) Ona tərəf yönəl.”¹²

Bu ayədə “təbəttül” kəlməsindən məqsəd budur ki, insan yalnız və yalnız hər bir məqamda Allahı anaraq yaşamalıdır.

Böyük din alimi mərhum Əllamə Məclisi ilahi xüsusiyyəti olan hər bir sözü Allahın zikri hesab edir:

“Əgər bir söz, ilahi xüsusiyyətə malikdirsə, o dilin zikridir. Quran oxumaq, şəriət hökümləri barədə danışmaq, məsumlarımızın hədislərini xatırlatmaq və s. Allahı zikr etməkdir.

Əllamə Məclisi, qəlb zikrini də iki hissəyə bölür:

1. İlahi hökümlərin səbəbləri və Allah-Təalanın gözəl sifətləri barədə düşünmək onun nemətlərini yad etmək və bu dünyanın müvəqqəti olması haqda düşünmək.

2. Axirət əzablarını və savablarını nəzərə alaraq Allahın buyurduğu əmrləri tərk etməkdən və qadağalarına etinasız olmaqdan qorxub onun hökümlərinə uyğun olaraq yaşamaq.

Rəvayətlərdə zikrin digər bir mərhələsi – əməl zikri də yad edilib. Əllamə Məclisi qəlb zikrinin 2-ci hissəsini xatırlatmaqla əməl zikrini nəzərə çatdırır.

Əlavə etmək lazımdır ki, qəlb zikrinin zahirdə heç bir görüntüsü və forması yoxdur, Allahı belə zikr edənlər zahirdə başqa işlərlə məşğul olsalar da qəblərinin dərinliklərində Allahı yad etməkdədirlər.

İmam Sadiq (ə) buyurur:

مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصاً دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ اخْلَاصَهُ أَنْ يَحْجِزَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
عَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ

12. Müzzəmmil surəsi ayə 8

“Xalis niyyətlə “la ilahə illəllah” deyənlər behiştə gedəcəklər, “la ilahə illəllah”-ı xalis niyyətlə deyənin nişanəsi budur ki, bu zikr onları Allahın haram buyurduğundan uzaqlaşdırırsın.”¹³

Göründüyü kimi, İmam Sadiq (ə) zikrin hər üç mərhələsini bəyan edib: 1-ci mərhələ “la ilahə illəllah” zikrini dildə demək, 2-ci mərhələ dil zikrinin xalis niyyətlə olması, 3-cü mərhələ isə bu xalis niyyətin insanın rəftarında təsir edib onu günahdan qoruması, yəni əməl zikri.

Eləcə də Peyğəmbər (s) Əli (ə)-a etdiyi nəsihətlərdə əməl zikrini bəyan edərək buyurur: “Ya Əli İslamın üç göstərişi vardır ki, onları yerinə yetirməyə ümmətimin təqəti yoxdur:

1. Sözünlə əsl mənasında bərabərliyə və qardaşlığa riayət etmək;

2. İnsan hüququnu nəzərə almaq;

3. Allahı hər bir halda zikr etmək. Zikr yalnız “sübhənəllah”, “əlhəmdü lilləh”, “la ilahə illəllah” və “əllahu əkbər” deyildir. Əsl zikr, Onun haram buyurduğu hər hansı bir işlə rastlaşan zaman Allahdan qorxmaq və haramı tərk etməkdir.¹⁴

Əraf surəsinin 205-ci ayəsi də dil zikri ilə qəlb zikrini yada salan ayələrdir. Allah-Təala buyurur:

«وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ»

“Səhər-axşam yalvararaq, qorxaraq, səsinə qaldırmadan ürəyində Rəbbini yad et və qafillərdən olma!”

Bu ayədə Allahı zikr etmənin iki yolu göstərilib: Allahı qəlbən zikr etmək və astadan, səsinə ucaltmadan zikrə məşğul olmaq. Mümkündür biz Quranın bu ayəsindən tələffüz olunan zikrin uca səslə olmamasını başa düşək, çünki uca səslə deyilən zikr bəndəlik məqamı və Allah qarşısında bəndənin özünü aciz göstərməsi ilə uyğun deyildir. Qurani-Kərim namaz barəsində belə buyurur:

13. Biharul ənvar cild 93, bab 5, rəvayət 21

14. Biharul ənvar cild 77, bab 3, rəvayət 2

«وَلَا تُجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُتُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا»

“...(Ya Peyğəmbərim!) Namaz qılarkən səsinə nə çox qaldır, nə də çox alçalt. Bunun (bu ikisinin) arasında orta bir yol tut!”¹⁵

Belə bir rəvayət var: Mühəribələrin birində öz səhabələri ilə birgə Peyğəmbər (s) gecə qorxulu və çox qaranlıq bir səhraya çatdı, səhabələrdən biri uca səslə təkbir – “əllahu əkbər” dedi. Həzrət buyurdu: Sənin səslədiyən Allah nə uzaqdadır, nə də səndən gizlidir.

Yuxarıda “ Əraf ” surəsinin 205-ci ayəsini xatırlatdıq, bu ayədə “تَضَرَّعُ” (təzərrü) “ضِرَاعُ” (zirə) kəlməsindən götürülmüşdür, yəni zarıldayaraq ağlamaq, “خِيفَةٌ” (xifətən) kəlməsi isə böyük və müqəddəs Allahın məqam və mənzilətinə uyğun olaraq xüsusi bir «qorxmaq» mənasını verir. Deməli “تَضَرَّعُ” (təzərrü) kəlməsində məğzində Allaha rəğbətəlmək və yaxınlaşmaq, “خِيفَةٌ” (xifətən) kəlməsində isə kimdənsə pərhim etmək və qorxudan uzaq olmağa meyilli olmaq mənalari gizlənmışdir. Bu iki kəlmənin (“تَضَرَّعُ” təzərrü, “خِيفَةٌ” xifətən) mənalari aydın olandan sonra Allah-Təalanın nəyə görə öz zikrini bu iki kəlmə ilə təsvir etməsi də başa düşüldür. Bu deyilənlərə əsasən zikr edən şəxs elə halda olmalıdır ki, həm bir varlığı sevdiiyə görə ona yaxın olmaq istəyir və həm o varlıqdan qorxduğuna görə ondan uzaqlaşmaq istəyir. Bu ayədən başa düşdüyümüz mətləblərdən biri də budur ki, Allahı zikr etmək həm dildə, həm qəlbə davamlı olmalıdır.¹⁶

Zikrin həqiqəti

Yuxarıda deyildiyi kimi zikrin həqiqəti insanın daxilində və qəlbində formalaşır, sözlə deyilən dil zikri sadəcə olaraq o daxili həqiqətin xarici görüntüsüdür. Deyilən kəlmələrin yüksək səviyyəli mənasına diqqət etmədən və insanın həyatında zərrə qədər təsir qoya bilməyən hansısa kəlmələrin təkrar edilməsini heç zaman Allah zikri

15. İsrə surəsi ayə 110

16. Əlmizan təfsiri cild 8, səhifə 382-383

hesab etmək olmaz. Necə mümkündür ki, dostlarımızdan birini gözəl xatirələrlə yad edək, amma, eyni zamanda, əməllərimizlə onunla düşmənçilik edək? Allah zikrini onunla düşmənçilik etmək mənasını daşıyan əməllərlə necə uyğunlaşdırmaq olar? Səthi baxışdan müəyyən kəlmələrin təkrar edilməsi zikr hesab edilsə də, amma onun həqiqi mənasına diqqət etməklə və Quran ayələrində və rəvayətlərdə hansı mənada işlənməsini nəzərdən keçirməklə bu nəticəyə gəlirik ki, daxilən və qəlbən nəyi isə yad etmək və ya yad olunmuş varlığa yönəlmək zikrin həqiqi mənasıdır.

Tələffüz olunan söz başa düşüldüyü üçün, ürəkdən keçənləri bizə çatdıran amil söz və tələffüz olduğuna görə məcazi olaraq dillə söylənən zikr də belə adlandırılmışdır. Dil zikri zikr mənasında çox işlədildiyinə görə heç bir köməyə ehtiyac olmadan öz-özünə məcazi mənadan həqiqi mənaya çevrilmişdir. Bu səbəbdən biz həqiqi olaraq zikri iki mənada işlədirik, onlardan biri qəlbin Allahı yad etməsi və ikincisi dilin Allahı yad etməsidir.

“la həvlə və la quvvətə illa billah” ya “sübhənəllah və əlhəmdü lillah” zikrləri söylənərkən, Allahın varlığı, onun bəndələri üçün müəyyən etdiyi vəzifələr, ilahi savablar, əzablar nəzərdə tutulur və yuxarıda deyilən zikrlərə həvəs yaranır.

Dilin zikri qəlbdən qaynaqlanarsa və yaxud bu, qəlb zikrinə yol tapmaq üçün yerinə yetirilərsə o zaman yüksək fəzilətə malik olar və insanın əməl və rəftarında öz müsbət təsirini qoyar. Təbiidir ki, Allahı yad etməyə çalışanların rəftarı digərlərindən fərqli olacaq. İmam Sadiq (ə) buyurur:

من أشد ما فرض الله على خلقه ذكر الله كثيراً ثم قال: لا أعنى سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، وإن كان منه؟ ولكن ذكر الله عند ما أحلّ وحرّم؟ فإن كان طاعةً عمل بها وإن كان معصيةً تركها

“Allah bəndələrinə məsləhət bildiyi yüksək səviyyəyə və əhəmiyyətə malik olan vəzifələrdən biri davamlı olaraq Allahı yad və zikr etməkdir. Sonra Həzrət buyurdu: Mənim məqsədim yalnız

“sübhənəllah”, “əlhəmdü lillah” «la ilahə illəllah”və “əllahu əkbər” zikirlərini dildə təkrar etmək deyil, bütün bunlar bir növ zikr hesab olunsalar da, mənim məqsədim Allahı, halal və haram işlərlə qarşılaşan zaman yad etməkdir. Bəndənin qarşılaşdığı iş onun Allaha itaətini möhkəmləndirirsə həmin işi yerinə yetirsin və əgər günahdırsa ondan uzaq olsun.¹⁷

Qurani-Kərimdə namazı iqamə etməkdən məqsəd məhz Allahın zikr və yadını qazanmaq qərarlaşdırılmışdır, burada qəlb zikrinin Allah dərgahında nə qədər əhəmiyyətli olmasını başa düşürük. Allah-Təala Musa peyğəmbərə xitab edərək buyurur:

«وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»

“Məni yad etmək üçün namazı iqamə et.”¹⁸

Ayındır ki, namazın iqaməsinin nəticəsi hesab olunan zikr deyiləndə hər bir ibadətin icrası üçün lazım olan zəif və səthi zikr nəzərdə tutulmur, bəlkə qəlb dərinliklərindən gələn və sözün əsl mənasında Allahın yad olunmasından söhbət gedir. Əgər insan az da olsa Allahı yad etməsə, hətta zəif formada da ona meyillənməsə zikr demək və namaz qılmaq üçün onda həvəs yaranmaz. Əslində, namazın nöqsansız və düzgünlüyünün şərti onun Allaha görə yerinə yetirilməsindədir. Namaz qılmaq istəyən şəxsin niyyəti mütləq Allah əmrinə itaət etmək olmalıdır. Axı necə ola bilər, ibadət zamanı Allah yad olunmasın.

Deməli, Taha surəsinin 14-cü ayəsində bəyan edilən zikrdən məqsəd nə dil zikri və nə namaza başlamaq üçün zəruri olan Allah yad olunması deyildir. Namazda əsl məqsəd ürəyin dərinliklərində Allahın anılmasıdır. Namazın faydası və nəticəsi də əslində o böyük varlığı bu şəkildə yad etməkdir.

17. Biharül ənvar cild 71, bab 65, rəvayət 9

18. Taha surəsi ayə 14

Zikrin mərtəbələri

Bura qədər deyilənlərdən aydın oldu ki, həqiqi zikr Allaha olan meyl və rəğbətdir.

Allahı xatırlamaq həmişə bütün insanlarda eyni səviyyədə olmur. Bu, bəzən zəif və bəzən də çox güclü və dərin olur.

Qəlb zikrinin sonsuz mərhələləri vardır və bütün insanlarda Allahı anmaq bərabər səviyyədə deyil. Mənəvi baxımdan zəif olanlar zikrin yalnız ibtidai mərtəbəsinə nail olurlar, Allahın əsl hikmətini, onun məxsus sifətlərini və adlarını kamil və tam şəkildə yad etməkdən ibarət olan ali və yüksək zikr mərtəbəsi isə yalnız övliyalara və Allah tərəfindən seçilmiş şəxslərə qismət olur. Bəzən ibtidai zikr yüksək və ali zikrə nail olmaq üçün bir vəsilə olur, belə olduqda zikr eyni zamanda vasitə, hədəf və məqsəd ünvanını daşıyır. Bu həqiqətə bəzi dualarda və “Şəbaniyyə”də olduğu kimi bir qism münacatlarda rastlaşırıq:

الهي و الهمني و لها بذكرك الى ذكرك

“İlahi məni öz yadına müvəffəq etməklə yüksək və ali zikr mərtəbələrinə çatmaq üçün mənə daha çox şövq və həvəs inaət et.”

Zikrin bəzi mərtəbələrinin ali zikr mərtəbələrinə çatmaq üçün vasitə olması bunu sübut edir. Yüksək və ali zikr mərtəbəsinə doğru gedən yol ibtidai və ilk pillədən başlayır. Əvvəl dil zikrindən başlasaq da, ilk çağlarda Allaha olan diqqət və meylimizin zəif olmasını bəhanə edib bu zikrdən ayrılmamalıyıq. Bəzən dua və zikrimizin rəvnəqsiz və ruhsuz olduğu üçün və yaranışın əslinə vaqifliyimiz kifayət qədər olmadığından şeytanın vəsvəəsi bizi bu dua və zikrdən uzaqlaşdırır. Çünki Allah-Təalaya kifayət qədər rəğbət və diqqət olunmayan dua və zikr ruhsuz, ölü bədən kimidir və heç bir faydası yoxdur. Bəzi yeni fikirli azgün alimlərin dilindən belə sözlər eşidirik: Əksər insanların qıldığı namaz dilin boş yerə lağ-lağa etməsidir, belə namazlarda Allaha və namazın həqiqi mənasına diqqət olunmadığı

üçün heç bir faydası yoxdur və belə bir namazı qılmaqla onu heç qılmamaq eynidir.

Belə fikirlər şeytan vəsvəsəsindən irəli gəlir. Onlar bilmirlər ki, zahirdə ruhsuz və diqqətsiz qılınan belə namazlar yüksək səviyyəli zikrlər və namazlarla müqayisəyə gəlməsələr də, Allaha bəndəliyi izhar etmək məqsədi ilə qılındığı üçün onun ruhumuzu səfalı və nurlu etməyə qabiliyyəti və səlahiyyəti çatır və zikrin ali mərtəbələrinə yüksəlməyə səbəb olur. Deməli, şeytan vəsvəsəsinə uyaraq belə namazları səmərəsiz və faydasız qələmə verib onu tərk etməməliyik.

Eləcə də Quran oxuyan zaman kifayət qədər diqqətimiz və ruhiyyəmiz yoxdursa, gərək ehtiyatlı olaq ki, mənasına diqqət etmədən oxuduğumuz Quranın faydasızlığı ilə bağlı vəsvəsəyə düşməyək. Necə ki, bəziləri şeytanın təsirinə düşərək mənasını anlamadan oxunan Quranı faydasız hesab edir. Düzdür, belə Quran oxumağı övliyanın oxuduğu Quranla müqayisə etmək dənizlə damlanın müqayisəsi kimidir. Ancaq əgər insan Allahı yad edərək öz bəndəliyini izhar etmək məqsədi ilə ehtiramla Quranı açıb onu oxuyursa çox faydalı və səmərəli bir iş görmüş hesab olur. Biz dil zikrinə əhəmiyyət verib onu tərk etməsək də yalnız bu mərtəbədə olan zikrlə kifayətlənməməliyik, yüksək düşüncələrlə çalışıb dil zikrlərinin vasitəsi ilə qəlbin Allaha olan təslimiyyəti hesabına ilahi sifətləri və ilahi adları daha dərinədən öyrənməli və anlamalıyıq.

Dərin mənaya malik olan “Coşən kəbir” duasında Allah-Təalanın min mübarək adı yad edilmişdir. Şübhəsiz, Allaha Onun min mübarək ismi ilə xitab etməyin fəziləti bir ya iki adla edilən xitabın fəzilətindən qat-qat artıq olacaqdır. Bu baxımdan, Allahla rabitədə olmaq üçün bir və ya bir neçə dua və münacatdan istifadə etməkdənsə, məsumlarımızdan nəql olunmuş digər dua və münacatlardan daha çox yararlanmalıyıq.

Zikr barədə səhv baxışlara cavab

İslam dininin və Quranın bir çox mətləbləri barədə olduğu kimi zikr haqqında da doğru olmayan fikirlər vardır. Zikr barədə həm ifrat

(həddi aşan), həm də təfrit (laqeyd) düşüncələr mövcuddur. Bir tərəfdən səthi fikirli insanlar zikrin mənasına varmadan, hətta Allah-Təalanı yad etmədən yalnız adətləri üzrə təsbəh çevirərək zikr deyirlər. Təkrar etdikləri zikrin mənasına diqqət yetirməyən belə adamlar bu zikirləri deməklə öz vəzifələrini yerinə yetirdiklərini zənn edir və inanırlar ki, bununla da səadət və xoşbəxtliyə yaxınlaşıblar. Hələ üstəlik, çətinlikləri həll olunub, hətta günahları da bağışlanıbdır.

Bəziləri isə əsaslı şəkildə zikri qəbul etmir və zikr barədə deyilənləri özlərini Allahın ən əziz bəndələri hesab edən bəzi avam şəxslərin uydurduğu fərziyyə adlandırırlar. Zikri köklü surətdə inkar edənlərin qənaətinə görə, belə şəxslər ictimai vəzifələrdən boyun qaçırır, fərdi məsuliyyəti qəbul etmir, əvəzində bir küncdə oturub dua oxumağa və zikr deməyə məşğul olurlar. Ancaq, onlar bu əməllərinin müqabilində vacib olan əməli tərk etdiklərindən Allaha bu tərzdə yaxınlaşmaq mümkün deyildir.

Zikr barədə yuxarıda bəyan olunan hər iki qrupun düşüncəsi səhv və yanlışdır.

Zikrin həqiqəti insanın qəlbinə və onun daxili aləminə aiddir. Əgər dillə tələffüz olunan zikr qəlbin Allahı yad etməsini təmin etməlidir, əks təqdirdə, zikrin bu şəkli dilin lağlağasından başqa bir şey olmayacaqdır. Zikr halında yad qadına məhəbbət gözü ilə baxan, musiqi dinləyən, yaxud öz mömin qardaşının əleyhinə hiylə quran şəxslər Allah zikrinə yaddır. Belələri zikrin mənasına diqqət etmədən və qəlbləri Allaha yönəlmədən yalnız gündəlik adətləri üzrə bir neçə dəqiqəni dil lağlağasına sərf edirlər.

Bəzi insanlara elə gəlir ki, mənasına varmadan bir sıra zikrləri təkrar etmək onları kamilləşdirəcək və onların bu əməli hətta Allah yolunda cihad etməkdən də üstün dəyərləndiriləcək. Amma bilmirlər ki, dilin lağlağası onlara heç bir fayda verməyəcək. Zikr o zaman fəziləti olar ki, insanın qəlbində dərin təsir buraxsın, onu günahlardan qorusun. Günah edən şəxs, eyni zamanda, həqiqi zikrlə məşğul olması mümkün deyil. Allahı yad edən, əməllərinin ilahi nəzarətdən

kənarda qalmadığını bilən insan günah etməz. İnsan o vaxt günaha mübtəla olur ki, Allahdan qafil olur və Onu unudur. Belə qafil insanların zikrlə məşğul olub-olmamasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Allahı həqiqətən zikr edənlər ona itaət edənlərdir və ondan qafil olanlar hətta namaz və orucları nə qədər çox olsa belə, yenə də günahkardır... Quran oxuyan, oruc tutan və namaz qılanlar əgər hələ də xüsrandaşırlarsa, günah etməkdə davamladırlarsa, belələri qafil hesab olunur. Oxuduqları Quran, tutduqları oruc, qıldıqları namaz yalnız gündəlik bir iş kimi yerinə yetirilmişdir.

Əməldə Allah itaətində olanlar və günahdan qorunanlar Allahı həqiqətən yad edib, onu zikr edənlərdir. İmanla günah bir yerdə ola bilməz. İlahi dəyərləri cahilliklə təhlil, ayələri istədikləri kimi təfsir edib özlərini müqəddəs hesab edənlərin riyakarlığa və camaatı aldatmağa görə deyilən zikrləri həqiqi zikr hesab oluna bilməz. İnsanı kamilliyə doğru aparan Quran ayələrində və məsumlarımızın rəvayətlərində sözü gedən zikr qəlbən Allahı yad etməkdir.

İslamdan xəbərsiz bəzi cahil insanlar zikri faydasız və gerçəkliyi olmayan bir əməl hesab edir və belə düşünürlər ki, özlərini müqəddəs bilən dindar şəxslər öz işlərini rəvnəqlənmək məqsədilə zikr təlimini icad ediblər.

Belələri insanın həqiqi dəyərini bilmir və insanın dəyərini yalnız maddəçilərin dedikləri kimi təsəvvür edirlər. Belə baxışlara əsaslanaraq onlar zikr və ibadəti bir növ adət-ənənə kimi qələmə verir, insanın kamilləşməsində heç bir rol oynamadığını iddia edirlər. Bizim belə şəxslərlə mübahisələrimiz yalnız sübutlarla olmalıdır. Hər şeydən əvvəl onları İslam dini və Quranla tanış etmək lazımdır. Əgər həqiqətən İslamı və Quranı qəbul etsələr təbiidir ki, bu müqəddəs dinin və kitabın buyurduqlarını da qəbul etməlidirlər. Dinimizin tövsiyələrindən biri ibadətə və Allah zikrinə inanmaqdır. Amma əgər onlar İslam dinini və Quranı qəbul etməsələr aqli sübutlardan istifadə edərək insanın həqiqətini, kamilliyini və inkişaf yolunu onlara dəlillərlə göstərməliyik.

Zikr Allaha və insanın kamilliyinə doğru yol açır. Təbiidir ki, bu əqidə və inam bir sıra inkar olunmaz əsasların üzərində möhkəmlənmişdir. Əlbəttə bütün bu sübut və əsasları araşdırıb mübahisə etməkdən çəkinmək lazım deyil və onların ətrafına qırmızı xətt çəkərək toxunulmaz mövzu elan etmək yaramaz. Bu əsaslardan biri Allahın varlığına, Onun bütün kamillikləri özündə cəmləşdirməsinə inam və etiqadımızın olmasıdır. Qəbul etdiyimiz əsaslardan biri də insanın həqiqətini təkmilləşdirib, onu kamilləşdirməyə qabil olan ruhun varlığıdır. Elə insanın həqiqi kamilliyi də bu ruhla bağlıdır və insanın bədəni ruhun kamilləşməsi üçün yalnız bir vasitədir. İslam və Quran baxımından insanın kamillik mərtəbəsi onun Allaha yaxın olmasıdır. “Qürbətən iləllah” (Allaha yaxın olmaq) termini bütün müsəlmanlar arasında geniş yayılmışdır. Allaha yaxınlaşmaq dedikdə, əlbəttə, fiziki və cismi yaxınlıqdan söhbət getmir. Yaxınlıq deyilən zaman bir məkandan digər məkana hərəkət etmək nəzərdə tutulmur, bəlkə bu yaxınlıq və hərəkətdən məqsəd ruhun, qəlbin hərəkəti, yaxınlığıdır. Bu insanın ruhudur ki, gərək Allaha yaxınlaşsın. İnsanın ruhu elm, bilik və ağıllıq səciyyələri olan mövcudlardandır. Dərk etmək, başa düşmək və tanımaq onun zati xüsusiyyətlərindəndir.

Cism bir şeydir ki, onun uzunluğu, eni və dərinliyi vardır. Amma cismə rəğmən, dərk etmə xüsusiyyəti olan şeyə ruh deyilir. Onu başqa amillərdən ayıran xüsusiyyəti ruhun dərk etmə xüsusiyyətlərinə malik olmasıdır. Elm və ağıllıq isə ruhun hərəkətini və inkişafını təmin edir. Deməli, Allaha tərəf hərəkət edərək ona yaxınlaşmaq istəyən ruh Allaha daha çox rəğbət göstərməli və ona meyilli olmalıdır, bəlkə ruhun Allaha yaxın olması üçün onun daim Allahı yad etməsi lazımdır. Ruhun Allahı yad etməsi həqiqətdə onun Allaha tərəf meylidir. Ruhun Allah-Təalaya olan meyli nə qədər güclü olsa, insan dua və ibadətdə, yaxud adi məişət həyatında, ictimai fəaliyyətində Allahı nə qədər çox yad etsə, Onun razılığını, təqdirini istəsə ilahiyyə çox yaxın olacaqdır. Əksinə, ruh Allahı az yad etsə, şeytani yollarda addımlasa Allahdan çox-çox uzaq olacaq.

İnsanın kamilliyə doğru hərəkəti qəlb vasitəsilə gerçəkləşdiyi kimi, qəlbin hərəkəti də onun Allahı yad etməsilə mümkün olur.

Deməli, insanın mənəvi hərəkətinin həqiqəti onun zikr etməsinə bağlıdır, zikrin həqiqəti isə Allahı tanımaqdadır. Allahla tanışlıq yalnız danışq vasitəsi ilə gerçəkləşmir. İnsanın hadisələri mənəvi müstəvidən seyr etməsi onun nəzərlərinin kamilliyi kimi dəyərləndirilir.

Ruhun sakitliyi, sabitliyi günahdan qorunmaq, axirət savablarına nail olmaq və cəhənnəm əzabından uzaqlaşmaq zikrin verdiyi faydalarındandır. Amma bütün bunların hamısı zikrin əsl hədəfi hesab olunan “İlahi yaxınlıq” üçün vəsilədir və Allaha yaxın olmaq yuxarıda sadalananlarla müqayisədə daha geniş mənaya malikdir. Allaha yaxınlığın yolu zikrdən keçir.

Zikrin əsl hədəfi yalnız Allaha yaxın olmaqdır. İnsanın həqiqi kamilliyi Allaha yaxın olmadan gerçəkləşə bilməz.

Allah-Təala Qurani-Kərimdə buyurur:

«وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ»

“Səhər-axşam yalvararaq, qorxaraq, səsini qaldırmadan ürəyində Rəbbini yad et və qafillərdən olma!”¹⁹

Sonra digər ayədə Allahı yad etməyin nə üçün əmr olunduğunun səbəbi bəyan olunub:

«ان الذين عند ربك لا يستكبرون عن عبادته ويسبحون وله يسجدون»

“Rəbbinin yanında olanlar (Allaha yaxın olan mələklər) Ona ibadət etməyi özlərinə ar bilməzlər. Onu pak, müqəddəs tutub şəninə təriflər deyər və ancaq Ona səcdəyə qapanarlar!”²⁰

Bu iki ayədə Allahla yaxınlığın yalnız onu zikr və yad etməklə mümkün olmasını, bəndə ilə Allah arasında olan maneələrin zikr vasitəsi ilə aradan qaldırılmasını başa düşürük. Əgər zikr olmasaydı,

19. Əraf surəsi ayə 205

20. Əraf surəsi ayə 206

Allaha yaxın ya uzaq olmaq baxımından bütün yaranmışlar eyni olardılar və bu cəhətdən onların arasında heç bir fərq olmazdı.

Zikrin keyfiyyətinə və miqdarına diqqət etməyin zəruriliyi

Zikrin mərtəbələrini araşdırarkən həm onun keyfiyyətini, həm də sayını nəzərə almaq lazımdır. Rəvayətlərimizdə, Qurani-Kərimdə və dinimizin rəhbərlərindən bizə çatan tövsiyələrdə zikrin sayı bildirilib Hətta bizə namazlarımızda yalnız vacib zikrlərə kifayətlənməmək tapşırılıb. Çalışmalıyıq nəql olunmuş müstəhəb zikrləri daha çox deyək və namazlarımızdan sonra lazımı əməlləri yerinə yetirməyi, xüsusən, Həzrəti Fatimeyi Zəhra (s)-nın zikrini deməyi unutmayaq. Şübhəsiz, əgər Allah zikrini çox deməyin insan ruhunda müsbət təsiri olmasaydı və onu ali zikr mərtəbələrinə yüksəltməsəydi bu qədər tövsiyə və təkid olunmazdı. Əhzab surəsinin 41-ci ayəsində Allah-Təala çox zikr deməyi tövsiyə edir, zikrin çoxluğuna işarət edir:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا»

“Ey iman gətirənlər! Allahu çox zikr edin!”

Digər bir ayədə Allah-Təala buyurur:

«فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»

Namaz qılınıb qurtardıqdan sonra yer üzünə dağılın və Allahın lütfündən ruzi diləyib axtarın! (Yenə öz işinizə qaydın!) Və Allahu çox zikr edin ki, nicat tapıb səadətə qovuşasınız! (Hər iki dünyada muradınıza yetişəsiniz!) ²¹

Bəzi rəvayətlərdə insanın daim zikrə məşğul olması, hətta adi işlər görən zaman Allahu unutmaması vurğulanıb. İmam Baqir (ə) buyurur: Həzrəti Musa peyğəmbər (ə) öz münacatlarında Allah-Təalaya xitab edərək deyir: İlahi mən bəzi vaxtlar elə halda oluram ki,

21. Cümə surəsi, ayə 10

o halda sənin zikrini demək üçün böyüklüyündən və camalından utanıram! Allah-Təala cavabında buyurur:

«يَا مُوسَى إِنَّ ذِكْرِي حَسَنٌ عَلَى كُلِّ حَالٍ»

“Ey Musa mənim zikrim və yadım hər halda yaxşıdır.”²²

Bəzən insan elə bir vəziyyətdə olur ki, o halda heç kimin onu görməsini istəmir və heç kəslə söhbət etməyə meyli olmur, belə vəziyyətdə olan insanın Allahla danışmaq istəyi daha az olur. Bütün bunlara səbəb insanın həyası və xəcalət çəkməsidir. Musa peyğəmbər (ə) bir anda olmuş olsa Allah zikrindən qafil olmaq və mübarək dilini zikrdən saxlamaq istəmədiyi üçün deyir: “İlahi bu vəziyyətimdə izzət və əzəmətinin müqabilində səni zikr etməkdən xəcalət çəkirəm. Allah-Təala cavab verərək buyurur: Mənim zikrim hər bir halda və şəraitdə bəyənilmiş hesab olunur...

Digər hədisdə İmam Baqir (ə) zikrin əhəmiyyəti barədə buyurur: “Atam həddən artıq zikr deyərdi. Onunla yol gedən zaman arası kəsilmədən öz dediyi zikrlərə davam edirdi, birgə yol getdiyimiz zamanda zikri tərk etmirdi, camaatla söhbət edərkən bu söhbət onu zikrdən ayırmırdı, onu daim “La ilahə illəllah” zikrini təkrar edən halda görürdüm”.²³

Yuxarıda bəyan etdiyimiz kimi, zikrin sayından savayı onun keyfiyyəti barədə tövsiyələr olunub. Çünki hər bir şeyin həqiqi dəyəri onun keyfiyyəti ilə ölçülür. Yüksək keyfiyyətə malik olsa da, zahirdə kiçik görünən əməllər, keyfiyyətə natamam, amma zahirdə böyük kimi nəzərə çarpan əməldən daha yaxşı və fəzilətlidir. Təqva ilə yerinə yetirilən az əməl təqvasız görülməli çoxsaylı işlərdən üstün və dəyərlidir. Allahı daha çox yad edərək qılınan iki rükət namaz ona nəzər etmədən qılınan yüz rükət namazdan üstün hesab olunur.

22. Biharul ənvar cild 13, bab 11, rəvayət 21

23. Biharul ənvar cild 93, bab 1, rəvayət 42

Düşüncə və idrakla oxunan bir neçə Quran ayəsi düşünmədən və idrak etmədən xətm olunan bütöv bir Qurandan daha fəzilətlidir.

Allah-Təala bu ayədə zikrə ilahi məram bəxş edərək buyurur:

«فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا»

“Həcc mərasimini tamamlayıb qurtardıqda (keçmişdə) ata-babalarınızı yada saldığınız kimi, ondan da artıq Allahı yad edin!”²⁴

Cahil ərəblər həcc əməllərini yerinə yetirdikdən sonra neçə gün Minada qalaraq bir-birlərinə şeir deməklə ata-babalarını yad edib, onlarla iftixar edirdilər. Millətçilik və təəssübkeşlikdən qaynaqlanan bu pis və bəyənilməyən əməlin qarşısında Allah-Təala müsəlmanlara Allahı yad etmək fərmanını verərək buyurdu: “Ata-babalarınızı yad etdiyiniz kimi Allahı da yad edin, bəlkə Allahı daha şiddətlə yad edin. Çünki Allahın sizə əta etdiyi həyatınızı təmin edən və bundan da üstün düz yola hidayət olmaq nemətləri ata-babalarınızın sizin boynunuzda olan haqlarından daha üstündür».

Yuxarıdakı ayədə zikrin keyfiyyəti diqqət mərkəzindədir, bu ayədə “أَشَدَّ” (şiddət) kəlməsindən istifadə olunub, bu kəlmədən əməlin şiddətlə yerinə yetirilməsi ifadə olunur. Necə ki, əməlin sayını bildirən “كَثِيرًا” (çox) kəlməsi “قَلِيلًا” (az) kəlməsinin əksidir. Bu ayədə əməlin keyfiyyətinə diqqət yetirmək ona görə tövsiyə olunur ki, həcc mərasimini yerinə yetirənlər öz xüsusi vəziyyətlərini unutmasınlar və qəflətə düşər olaraq bu mərasimdə qazandıqları məqamı və savablarını əldən verməsinlər. Necə ki, cahil ərəblər həcc marasimindən sonra əcdadlarını iftixarla yad edir, Allah zikrindən qafil olurdular.

Zikrin keyfiyyətinə diqqət ona görə lazımdır ki, qəlbin Allahı yad etməsi və diqqət yetirməsi həmişə eyni deyildir. Bəzən qəlb hər hansı bir şeyə çox zəif və səthi yanaşır, bəzən isə bu diqqət o qədər güclü olur ki, insan nəinki başqa şeyləri, hətta özünə aid olanları da unudur. Necə deyərlər: Aşiq məşuquna ürək bağladı və onun

24. Bəqərə surəsi, ayə 200

gözəlliklərində məhv oldu. Bəzən Allah zikri və ona olan həssaslıq o qədər güclü olur ki, rəvayətlərə görə Həzrəti Əli (ə)-ın mübarək ayağına batmış oxu, namaz vaxtı çıxarırlar ki, o az ağrı hiss etsin, çünki həzrət namaz vaxtı Allaha elə şövqlə dalardı ki, hətta özünü də unudardı və bədəninin ağrılarını hiss etməzdi. Bu, Allahı yad etmə və ona olan diqqətin yüksək səviyyədə olmasını çatdırır.

Biz çalışmalıyıq zikrimizin keyfiyyəti daha yüksək olsun və Allaha olan həssaslığımız daha da dərinləşsin. Eyni zamanda, zikrin sayında da qafil olmayaq və zikrin nəhayətsiz olmağını unutmayaq. Hətta əgər həddən artıq zikr deməklə, gecə-gündüz Allahı zikr etməklə məşğul olsaq, sonsuz və nəhayətsiz olan zikr mərtəbələri hələ qarşıdadır ki, biz özümüzü bu zikirlərə hazırlamalıyıq. Bəzən müəyyən şəraitə görə uca səslə Allahı zikr etmək məsləhət deyil. Çünki başqalarının gözü qarşısında dil zikrinə məşğul olarkən riyakarlığa düşmək təhlükəsi yaranır. İmanı zəiflər bu günahdan uzaq olmaq üçün dil zikrini tərk edərək, Allah-Təalanı qəlbləri ilə yad etsinlər, bu zaman günahdan qorunmuş olarlar.

Allahı yad etməklə nəfsi nəzarətdə saxlamağın rabitəsi

İnsan qəlbinin Allahı yad etməsinin həddi, onun qəlbindən keçən qeyri-ilahi fikirləri hansı miqyasda və nə dərəcədə nəzarət altında saxlamasından aslıdır. Qəlbimizin Allah-Təalanı hansı həddə yad etməsini yoxlamaq üçün qəlbimizin ixtiyarının nə qədər öz əlimizdə olmağını nəzərdən keçirməliyik. Bu məsələnin aydın olması üçün namaz qılarkən hansı şeylərə daha çox diqqət etməyimizi ətrafıca düşünməliyik. Allahı xatırlamağın zirvəsi olan namaz vaxtı bəzi insanlar o böyük varlığı yad etmək əvəzinə ikinci dərəcəli şeylər barədə daha çox düşünürlər. Sanki onlar namaz vaxtını fürsət bilərək bu zaman unutduqları bəzi şeyləri yadlarına salır və gündəlik işlərinin həlli barədə düşünürlər. Onlar Allahdan və namazdan o qədər qafildirlər ki, yalnız namazın salamlarını verərkən namaz halında olduqlarını xatırlayırlar. Belə şəxslərin

namaza və Allah zikrinə bu qədər etinasızlığı şeytanın onların nəfsinə hökmüranlıq etməsindən irəli gəlir. İnsan qəlbinin ixtiyarı şeytanın əlinə düşərsə istədiyi tərəfə çəkər, nəticədə insan Allahdan başqa hər bir şeyə diqqət kəsilər. Namaz vaxtı insanların qəlbindən nələr keçdiyini və hansı şeylərə diqqət etdiklərini rəsm etmək mümkün olsaydı görərdik ki, bütün bu fikirlərin və xəyalların arasında Allah-Təalaya azacıq yer ayrılıb. Həqiqətdə biz öz namazımızda və ibadətimizdə Allahdan başqa hər bir şey barədə düşünürük. Rüsəyçılıqdır ki, qəlb evimizin əsl sahibi olan Allahdan başqa bu evə hər kəsə daxil olmaq ixtiyarı veririk. Namaz qılarkən fikrimizin dağılıq olmaq rüsəyçılığından qurtulması üçün çalışmalıyıq ki, tədricən öz nəfsimizə və qəlbimizə hakim kəsilməyi bacarmalıyıq.

Hətta elm öyrənmək kimi dəyərli və əhəmiyyətli işlə məşğul olanlar, mümkündür, elmlərə yiyələnməyə həddən artıq həvəs göstərdiklərindən, davamlı olaraq, hər halda, hətta yatarkən də elmi məsələlər barədə düşünsünlər. Belə insanlar bilməlidirlər ki, hətta elm kimi dəyərli və lazımlı məsələ də onları Allahı xatırlamaqdan, Onun zikrindən qafil etməməlidir. Alimlər elm öyrənməklə yanaşı, mənəviyyətə də diqqət yetirməli və Allahı yüksək sevgilə yad etməkdən bir an belə olsun kənar qalmamalıdırlar. Belə olarsa elm Allaha görə və xalis niyyətlə öyrənilər. İnsan ömrünün bəhrəli-bərəkətli olmasına səbəb olan, İslam dininə xidmət kimi qiymətləndirilən belə elmin nəticələri misilsiz olur. Əks halda, alimin əməlsiz olması təhlükəsi də vardır. Belə olarsa onların nəinki Allahı böyük sevgilə yad etməyə, hətta adi şəkildə də zikr etməyə ləyaqətləri çatmaz.

Maddi və mənəvi ehtiyacların Allah zikrində rolu

Allah zikrinin nə qədər zəruri və lazım olmasının ən əsas sübutu insanın fitri baxımdan bu zikrə möhtac olmasıdır. İnsan, həyatının əvvəlindən özünü maddi dünyadan yüksəkdə görür və bütün bu nisbi və etibarsız həqiqətlərin arxasında ən xalis və tam həqiqəti axtarır, ən saf

və dolğun olan bu varlığa qəlbən bağlanmaq istəyir. Həqiqət budur ki, bütün eyb və naqisliklərdən uzaq olan varlıq yalnız Allah-Təaladır və sitayişə, ibadətə təkcə O layiqdir. Elə bu səbəblərə görə bütün insanlar daxillərindən gələn istəklə Onu axtarırlar, hətta zahirdə Allahdan başqasına ürək bağlayanlar həqiqətdə Allahı sevirlər. İnsan naqisliklərdən arınmaq, vücudundakı mənəvi boşluqları təmin etmək üçün Allaha ehtiyac hiss edir. İnsan yalnız Allahın himayəsində özünü nurani görə bilər və daxili çatışmamazlıqlarını unuda bilər. Sonsuz xeyir, bərəkət mənbəyi, rəhmət dəryası olan Allahla rabitə saxlamağın ən gözəl yolu onu yad etməkdir. Deməli, insanların Allaha yönəlmələrinin, onu zikr etmələrinin əsas səbəbi öz maddi, mənəvi, dünya və axirətə aid olan ehtiyaclarını ödəmək, yaxud, bütün zəifliklərini, nöqsanlarını aradan qaldırmaqdır. Bu səbəbdən zikrin növləri və mərtəbələri müxtəlifdir. İnsanların Allahla, onun gözəl adları və xüsusiyyətləri ilə tanışlıqlarının eyni olmaması, eləcə də Allah zikri üçün olan ehtiyaclarının müxtəlifliyi etdikləri zikri həm məzmun, həm də səviyyə baxımından fərqli edir. Məsələn, əgər bir kəsin öz gündəlik qidasını təmin etməkdə çətinliyi varsa, yeməyə ehtiyac və aclıq onu Allahın “rəzzaqiyyət” (yəni ruzi verən) sifətinə meyilləndirəcək və o Allah-Təalanı “ya rəzzaq” (yəni, ey ruzi verən) deyə çağıracaq. Elə bu Xaliqin bu sifət aclıq çəkən bəndənin Allaha meyillənməsinə səbəb olmuşdur. Eləcə də insanın digər ehtiyaclarının hər biri Allahın müxtəlif sifətlərlə yad edilməsinə səbəb olur.

Deməli, maddi və mənəvi hədəflərə və insanın Allahı yad etməyinin səviyyəsinə görə zikrin dərəcələri müəyyənləşir. Məlum olur ki, dünyaya aid olan ehtiyaclar və hədəflərə görə Allah yad edilərsə bu zikrin ən səthi mərtəbəsidir. Əvvəlcə insan maddi ehtiyacları üzündən Allahı yad edir. Xəstələnərkən, yoxsul olarkən və digər çətinliklərə düşərkən fitrətinə uyğun olaraq, Allahı xatırlayır, onunla raz-niyaz edərək yalvarıb-yaxarır, müşküllərinin çözülməsini ondan istəyir. Maddi hədəflərlə yerinə yetirilən bu zikr və ibadət övliyaların ibadət və zikrlərindən əsaslı şəkildə fərqlənsə də onu mənasız hesab etmək də olmaz. Çünki belə ibadət və zikrlər maddi

hədəflərlə yerinə yetirilsə də Allaha qafil olmamağımıza və onu unutmamağımıza dəlildir. Yalnız bunu bilməliyik ki, belə maddi və dünyaya aid olan hədəflərlə Allaha doğru gedən yolun əvvəllərindəyik və sadəcə olaraq zikrin ən səthi mərtəbəsinə nail olmuşuq.

Mənəvi məqsədlərə və axirətə aid olan ehtiyaclara görə Allah yad edilsə, bu, zikrin ən ali və yüksək mərtəbəsidir. İnsan irəlindəki əbədi və sonsuz həyatı nəzərdən keçirərkən, xəstəlik, yoxsulluq və s. kimi digər çətinlikləri axirət əzabları və çətinlikləri ilə müqayisədə əhəmiyyətsiz görür. Başa düşür ki, onun axirət aləmində Allah-Təalanın kəraminə, mehribanlığına və rəhmətinə bu dünyadan qat-qat artıq ehtiyacı var. Beləliklə, mənəvi hədəflərə və axirətə aid olan ehtiyaclara görə Allah zikr və yad edilsə, bu zikr daha davamlı və təsirli olacaqdır. Eyni ilə bu səbəbə görə məsum imamlarımızdan nəql olunan dua və münacatlarda axirət nemətlərini sadalamaqla yanaşı qiyamət gününün əzabları və çətinlikləri də yad olunub.

Yemək, içmək, geyinmək və cinsi əlaqədə olmaq kimi maddi ehtiyaclar insanın fitrətindən və onda olan müxtəlif hislərdən irəli gəlir və insanlar həddən artıq bu ehtiyacların təsiri altındadırlar. İnsanın axirət aləmində də bu ehtiyacları vardır, axirət ehtiyacları ilə dünya ehtiyacları arasında müqayisə olunmaz dərəcədə fərq var. Elə buna görə Quranda Allah-Təala insanları behiştin nemətlərinə meyləndirərkən dünyəvi ehtiyacların tələb etdiyi eyni adlı nemətləri yada salır:

«إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُخَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرٍ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ»

“Həqiqətən, Allah iman gətirib yaxşı işlər görənləri (ağacları) altından çaylar axan cənnətlərə daxil edəcəkdir. Onlar orada altın və incilərlə bəzənəcəklər (qızıldan və mirvaridən bilərziklər taxacaqlar), orada libasları da ipəkdən olacaqdır!”²⁵

25. Həcc surəsi ayə 23

«وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»

“Onlardan ötrü orada (hər cəhətdən) pak (olan) zövcələr də var. Onlar (möminlər) orada əbədi qalacaqlar.”²⁶

«إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ عَلَى الْأَرْوَاحِ يَنْظُرُونَ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ»

“Həqiqətən, yaxşı əməl və itaət sahibi olan möminlər Nəim cənnətlərində olacaqlar. Onlar taxtlar üstündə (əyləşib Allahın hazır etdiyi nemətlərə) tamaşa edəcəklər. Sən (ey Peyğəmbər!) onların üzlərində cənnət sevinci görəcəksən!”²⁷

Dünyada ən şirin ləzzətlərdən biri aşıqla məşuqun xəlvət bir yerdə üz-üzə oturaraq bir-birləri ilə söhbət etmələridir. Belə ləzzət axirətdə də Allahın saleh bəndələri üçün gerçəkləşəcək. Bu barədə Allah-Təala Quranda buyurur:

«فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ بَيِّنَاءٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ»

“Nəim cənnətlərində. Onlar taxtlar üstündə bir-biri ilə üzbəüz əyləşəcəklər. Onlar üçün (cənnət saqiləri tərəfindən adamı kefləndirməyən, behiştə çay kimi axan) məin (şərab) dolu piyalələr dolandırılacaqdır. Ağappaq, özü də içənlərə ləzzət verən (bir məin).”²⁸

Dediyimiz kimi axirət əzablarından uzaqlaşmaq və axirətdə olan nemətləri qazanmaq məqsədi ilə deyilən zikr dünyaya aid olan ehtiyaclar üçün deyilən zikrdən daha ali hesab olunur. Amma bəşəri idrakdan, təsəvvürlərdən xaric olan zikrin ali və yüksək mərtəbəsi odur ki, dünya və axirət ehtiyacları üçün olmasın, xalis iman və möhkəm etiqadla Allaha məhəbbət üzündən və onunla ünsiyyətdə olmaq niyyəti ilə olsun.

Allaha olan səhih, sabit və möhkəm imanın, doğru etiqadın nəticəsi zikrin davamlılığı, ardıcılığıdır. Əgər bir kəs həqiqətən

26. Bəqərə surəsi ayə 25

27. Mütəffifin surəsi ayə 22-24

28. Saffat surəsi ayə 43-46

Allahı tanısa və ona iman gətirsə Allahdan başqa heç bir şeyi, heç bir kəsi zikr üçün ləyaqətli bilməz. Onunla ünsiyyətdə olmaqdan başqa amalı və məqsədi olmaz. Təbiidir ki, qəlbində Allah sevgisi olanların könlündə digər şeylərin cilvəsi olmaz. Quranın da buyurduğu kimi, belə şəxslər şiddətli məhəbbətlə Allahı zikr edirlər:

«وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ»

“Halbuki, iman gətirənlərin Allaha məhəbbəti daha qüvvətlidir” ²⁹

Bəzən öz şəxsi maraqlarına görə Allahı yad etmək fikrinə düşən insan bəzən də yalnız Allah məhəbbəti və bağlılığı üçün zikr edir, dünyaya, axirətə aid ehtiyacları nəzərdə tutmur. Belə insanlar Allahın adı çəkiləndə ayrı bir hala düşür və hər şeyi unudur.

Bu barədə həzrəti İbrahim peyğəmbər (ə)-dən bir rəvayət qalmışdır. Bildiyimiz kimi Allah-Təalaya hədsiz məhəbbəti olduğu üçün ona “xəlilullah” (Allahın sevimlisi) ləqəbi verilmişdir. Nəql olunduğu kimi mələklər o Həzrətin Allaha olan məhəbbətini yoxlamaq istədilər. Bir gün Həzrət İbrahim (ə) öz qoyun sürüsünü otarırdı. Həzrət Cəbrail (ə) nida edərək bu zikri dedi: “Sübbuhun quddus”. Həzrət İbrahim (ə) bu zikri eşidən kimi həyəcanlanaraq dedi: Sən kimsən ki, mənim hər şeydən və hamıdan çox sevdiyim Allahın adını çəkdin. Əgər bir dəfə də onun adını desən qoyun sürümün yarısını sənə bağışlayaram. Həzrəti Cəbrail (ə) “Sübbuhun quddus” zikrini bir də təkrar etdi. Həzrət İbrahim (ə) daha da həyəcanlanaraq dedi: Bir də mənim sevimlimin adını desən sürünün hamısını sənə bağışlayaram.

Bəli, bəzi şəxslərin Allaha o qədər bağlılıqları var ki, qəlblərində ondan başqa heç bir şey görmür, onun eşqi yolunda hər şeydən, hətta özlərindən keçməyə hazırdırlar. Belə insanlar üçün ləzzətin ən yüksək səviyyəsi zikrdədir. Əgər dayanmadan zikr etsələr nəinki yorulmur, bəlkə daha nikbin olur, güclənir və fəallaşırlar.

«الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»

29. Bəqərə surəsi ayə 165

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا

“O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünər (və deyərlər): “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmamısan!”³⁰

Vasitəli və vasitəsiz zikr

Bəzən insan zikr edərkən məqsəd yalnız Allahı yad etməkdir, bundan başqa hədəf yoxdur. Bu növ zikr edərkən “ya Allah”, “ya Rəhman”, “ya Gəffar” və digər zikrlər təkrar edilir. Yaxud qəlb gözü ilə Allaha nəzər etməklə onu yad edirlər. “Vasitəsiz” zikr deyəndə biz belə zikri nəzərdə tuturuq. Amma bəzi vaxtlar əsl məqsəd dua oxumaq və ya Quran qiraət etməkdir, təbiidir ki, dua və Quran oxunarkən Allah da yad olunur. Belə zikri isə “vasitəli” zikr adlandırırıq.

Vasitəli zikrin növlərindən biri duadır. İnsan dua edərkən məqsədi yalnız Allahı yad etmək deyil, əksinə əsl məqsədi Allah dərğahında öz acizliyini bildirmək və o sonsuz qüdrəti olan varlıq-dan hacətini istəməkdir. Amma təbiidir ki, ehtiyacı bildirmək, hacət istəmək üçün Allahı zikr etmək və onu yad etmək lazımdır. Duanın uca dəyərə malik olması onun zikrə və Allah qarşısında bəndəlik etmək əməlinə şamil olmasından başa düşülür. Hədislərdə buyrulur: “الدعاء مع العبادة” (dua ibadətin əsl və əsasıdır).³¹

Çünki “ibadətin” mənası həqiqi malik və zətin zəngin olan Allah qarşısında bəndəliyi, yoxsulluğu, möhtaclığı etiraf etməkdir. Yuxarıda bildirdiyimiz kimi duanın ruhu və əsası da budur.

“Vasitəli” zikrin nümunələrindən biri Allahın övliyalarını yad etməkdir. İmam Baqir (ə) buyurub: “أَنَّ ذِكْرَنَا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ” (həqiqətən bizi yad etmək Allahı yad etməkdir).³² Hər zaman biz məsumlarımıza hətta

30. Ali-İmran surəsi ayə 191

31. Biharül ənvar cild 93, bab 16, rəvayət 37

32. Biharul ənvar cild 75, bab 95, rəvayət 20

seyyidlərə nəzər edirik, bununla da sanki rəbbimizə də nəzər etmiş oluruq. Çünki bizim belə şəxslərə baxışlarımızın tək səbəbi onların Allaha yaxın olduqları üçündür. Belə insanlara məhəbbət göstərməyi Allah məhəbbətinin bir şuası kimi qiymətləndirmək olar. Övliyalara ehtiram edib, onları qəlblərimizdə böyütməyimizin səbəbi rəbbimizə olan hörmət və ehtiramın nəticəsidir. Deməli, Allah övliyalarını yad etmək və onlara yaxın olmaq bir növ Allah zikridir və təvəssül etməklə (yaxın olmaqla) Allahla rabitə möhkəmlənir və güclənir, çünki bu yaxınlıq Allah zikrinə və onu yad etməyə də şamil olur.

Duanın da, övliyaları yad etməyin də, onlarla yaxınlığın da vasitəli zikrin nümunələrindən olduğunu nəzərə alsaq, aydın olar ki, ən dəyərli dua o duadır ki, onda övliyalara təvəssül (yaxınlaşma) olunsun. Məsumlarımız (ə) öz səhabələrinə və dostlarına öyrədiblər ki, fəzilət kəsb etmək, savab qazanmaq istəyirsinizsə diqqətli olun, müxtəlif əməllərin arasından ən faydalısını, ən səmərəlisini yerinə yetirin. Bu baxımdan mömin həmişə yaxın və kəsə yolu seçməyə çalışmalıdır ki, bu yol onu daha tez hədəfinə çatdırsın. Bu dəyərli tövsiyəni nəzərə alaraq, Əhli-Beyti (ə) sevənlər elə dua oxumağa çalışmalıdırlar ki, o duanın sözləri həm dil zikrinə, həm vasitəsiz və həm də vasitəli zikrə şamil olsun. Məsumlarımızın tarixi ilə bağlı belə söylənti var: əgər mömin qardaşlar və övliyalar üçün dua edilərsə, dua edən şəxsin öz dualarının da qəbul olma ehtimalı çoxalar. Bu barədə Əli ibn İbrahim rəvayət edir: Abdullah ibn Cündəbi Ərəfatda gördüm, hamıdan çox ibadət edirdi, daim əllərini səmaya qaldıraraq dua edir, göz yaşı tökürdü, camaat Ərəfatdan qayıdanda mən ona dedim: Mən heç kəsi sənin kimi ibadət edən görmədim. O cavab verdi: Allaha and olsun yalnız öz mömin qardaşlarımı dua edirdim, çünki Həzrəti Musa ibn Cəfər (ə) mənə buyurmuşdu:

أَنَّ مَنْ دَعَا لِأَخِيهِ بظَهْرِ الْغَيْبِ نُودِيَ مِنَ الْعَرْشِ وَلَكَ مِائَةُ أَلْفِ ضِعْفٍ فَكْرَهْتَ أَنْ أَدْعَ مِائَةَ أَلْفِ مِثْلَهُ لَوَاحِدَةٍ لَا أَدْرِي تَسْتَجَابُ أَمْ لَا

“Hər kəs mömin qardaşını özü olmadan dua etsə, Allahın ərşindən nida olunar, (öz mömin qardaşı üçün istədiyi hacətdən) yüz min dəfə artıq sənin özün üçün nəzərdə tutuldu. ³³

Elə buna görə mən yüz min qəbul olunmuş duanı, qəbulu məlum olmayan bir dua ilə dəyişmək istəmədim.

Bir halda ki, başqaları üçün dua etməyin bu qədər fəziləti var, ağıllılığın son həddi budur ki, insan özgələri üçün, öz din qardaşları üçün dua etsin. Xüsusən, övliyalar üçün dua etmək, məqamları hamıdan üstün olan Muhəmməd (s) və ali Muhəmmədə salavat göndərmək, Peyğəmbər (s) və onun Əhli-Beytini yad etmək bizim üçün ən ali iftixar qaynağıdır. Allah-Təala onların bərəkətli vücuduna görə öz rəhmətini və nemətlərini yaratdıqlarına əta edir. Allah-Təala öz rəhmətini nazil etmək istəyəndə, əvvəl o rəhməti 12-ci imamımız Həzrəti Vəliyyi Əsr (əc)-in mübarək qəlbinə nazil edir, sonra tədricən başqalarına o rəhmətdən ötürülür. Allah təalanın nəzəri birinci dərəcədə o Həzrət olur. Başqalarının imam Zaman (əc)-la eyni səviyyədə Allah nəzərini cəlb etmək ləyaqəti yoxdur. Həqiqətdə başqalarına nəzər olunursa bu Alahın yer üzərində sonuncu xəlifəsi İmam Məhdi (əc)-ə olunan ilahi inayətin bir şüasıdır.

Bir halda ki, bütün xəlfə olunmuşlar o Həzrətin süfrəsinin qalıqlarını yeyənlərdirlərsə və onun vücuduna görə yaranıb və həyatlarını davam etdirirlərsə o Həzrət üçün dua etməkdən böyük nə iftixar ola bilər. Şübhəsiz, bu dualar müstəhəb olacaqdır. Əgər mömin qardaş üçün dua etməyin dəyəri yüz min dəfə artıqdırsa, o Həzrət üçün dua etməyin dəyərini hesablamaq mümkün olarmı? Biz onlar üçün dua edərkən Allahın rəhmət bulaqları bütün yaranmışlara tərəf axır və hərə öz həddində ondan istifadə edir. Ancaq nəhayətsiz rəhmət hamıdan öncə Peyğəmbərə, onun Əhli-Beytinə əta olunmuşdur və təbii ki, bu aləmdə duaların ən möhtəşəmi, zikrlərin ən bərəkətlişi də salavatdır.

Başqalarının yaxşılığına layiqli cavab vermək insanın fitrətinə uyğun kamillik hesab olunur və çoxlarında bu xüsusiyyət vardır. İndi

33. Üsuli Kafi cild 2, səh 508

təsəvvür edin bizlər zəif, imkanı məhdud və başdan-ayağa müqəssir ola-ola əgər Muhəmməd (s) və ali Muhəmmədi (ə) dua edir və onlara salavat göndəririksə, onların bizə cavabı nə olacaqdır. Şübhəsiz onların nəzəri bizə artacaq və bizim haqqımızda etdikləri dualar öz etdiyimiz dualardan daha artıq və təsirli olacaqdır. Şübhə yoxdur ki, onların duası Allah dərgahında qəbul olacaqdır. İndi özünüz fikirləşin, bu aləmdə Peyğəmbər (s) və onun Əhli-Beytinə (ə) salavat deməkdən dəyərli iş ola bilərmi?

O dahi şəxslərin bizə inayəti həddən artıq olsa da, bizim onlara olan məhəbbətimiz də onların bizə nəzər etməsində təsirsiz deyil. Rəvayətə görə bir nəfər İmam Rzaya (ə) dedi:

جُعِلَتْ فِدَاكَ أَشْتَهَىٰ أَنْ أَعْلَمَ كَيْفَ أَنَا عِنْدَكَ قَالَ: أَنْظِرْ كَيْفَ أَنَا عِنْدَكَ

“Sənə fəda olum, sizin hüsurunuzda öz məqamımı bilmək istəyirəm, Həzrət buyurdu: Bunu bilmək istəyirsənsə, öz qəlbinə bax, gör bizim məhəbbətimiz və məqamımız sənin qəlbində nə qədərdir.”³⁴ Yəni sən bizi nə qədər yad etsən biz də səni o qədər yad edərək.

Həzrəti imam Rzanın (ə) buyurduğu bu sözlər Qurani-Kərimin bəzi ayələrində bəyan olunan qarşılıqlı əlaqəyə işarə olunub.

Bəqərə surəsinin 152-ci ayəsində Allah-Təala buyurur:

«فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ»

“Belə olduqda siz (itaətlə) Məni xatırlayın ki, Mən də sizi yada salım! Mənə şükür edin, Məni danmayın!”

Həmin surənin 40-cı ayəsində isə belə oxuyuruq:

«وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ»

“Buyurduğumu yerinə yetirin ki, Mən də sizinlə (sizi Cənnətə varid etmək barəsində) olan əhdə vəfa edim”

Əlbəttə bu hədis və ayələrin mənası bu deyil ki, Allahın bizə nəzər etməsinin səbəbi bizim onu yad etməyimizdir. Belə deyil ki,

34. Uyun xəbar Rza (ə) cild 1, səh 54

əstəğfirullah, Allah-Təala bizdən qafil olsun və biz onu yad etməklə bizə nəzər etsin, çünki heç bir şey Allahdan qayıb deyil. Yuxarıda bəyan etdiyimiz Allah nəzərindən məqsəd xüsusi rəhmətdir ki, bəndənin əməllərinin nəticəsində Allah tərəfdən ona nazil olur.

Allah zikrinin əhəmiyyəti

İslam baxımından zikrin insanın kamilləşməsində inkarolunmaz təsiri vardır. Buna görə onun zəruriliyində və əhəmiyyətli olmasında şəkk etmək, yanlış gümana düşmək yaramaz.

İmam Sadiq (ə) buyurub:

ما من شيء إلا وله حدٌّ ينتهي إليه الذكر

“Allah zikrindən başqa hər bir şeyin axırı vardır ki, nəhayət, sona çatır, yalnız zikrin həddi yoxdur.”³⁵

Peyğəmbər (s) buyurur: Behişt bağları haqqında səhabələr soruşdular: Ey Allahın Rəsulu behişt bağları nədir? Həzrət buyurdu: Behişt bağları zikr olunan yığıncaqlardır.

Səhər-axşam Allahı yad edin, əgər bir kəs Allah dərgahında öz məqamını bilmək istəyirsə, baxıb görsün Allahın məqam və mənzə-ləti onun qəlbində necədir. Allah-Təala insanın qəlbində hansı mərtə-bədədirsə, o insan da Allahın dərgahında o mərtəbədə olacaqdır. Sahibimizin dərgahında ən gözəl və bəyənilmiş əməl bizim Allah qatında dərəcəmizin artmasının ən təsirli amilidir. Günəşin ziya saç-dığı şeylərin ən dəyərlisi Allah zikridir. Çünki Allah-Təala buyurur: “Məni yad edənlərlə mən birgəyəm.”

Şübhəsiz, bu dünya insanda qəflətə şərait yaradır, maddi işlərlə, fani dünyaya aid olan şeylərlə məşğul olmaq keçici dünyaya meyllənməyə və əbədi dünyanı unutmağa səbəb olur. İşləmək, pul qazanmaq üçün fəaliyyət göstərmək, yeyib-içmək, yatmaq, başqaları

35. Üsuli kafi cild 2, səh 498, rəvayət 1

ilə danışmaq və s. kimi işlər insanın öz nəfsinə və maddiyyata bağlılığına səbəb olur, Allahdan qafil olmaq üçün şərait yaradır. Dünyaya və maddi işlərin insanı az-çox Allahdan ayırmasını təsdiqləyən bir rəvayətdə imam Sadiq (ə) buyurur: Peyğəmbər (s) (əstəğfirullah) günah etməsə də hər gün yetmiş dəfə istiğfar edir, Allahdan bağışlanmaq istəyirdi. ³⁶ İstiğfar ona görədir ki, insan maddi şeylərlə məşğul olarkən mənəvi həyatdan uzaqlaşmaq şəraitini yaranır. Çünki insanın qəlbinin diri qalmasına səbəb və onun ruhunun qidası Allahın zikir edilməsidir. Elə bu səbəbdən Allah-Təala Həzrət Musa (ə) ilə münacat edərkən buyurur: “Ey Musa, heç bir halda məni yaddan çıxarma, çünki məndən qafil olmaq və məni unutmaq qəlbi öldürər.” ³⁷

Zikrin əhəmiyyətli olmasını sübut edən amillərdən biri də Allah zikrinin insan qəlbində məhəbbət yaratmasıdır. İnsan nə qədər çox öz dostunu yad etsə, onun məhəbbəti qəlbində çoxalacaq. Əgər biz Allahu daha çox yad etsək Onun məhəbbəti qəlbimizdə kök salacaq və möhkəmlənəcək. Bu dostluq və məhəbbət isə Allahın bəyənmədiyi işləri yerinə yetirməyə mane olacaq.

Allahu və axirəti unutmaqdan böyük ziyan ola bilərmi? Əmirəlmöminin Əli (ə) qəflətin aqibəti barədə buyurur:

من غفل غُرَّتْهُ الْأَمَانِيُّ وَاخَذَتْهُ الْحَسْرَةُ إِذَا نَكَشَفَ الْغَطَاءَ وَبَدَأَ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُنْ يَحْتَسِبُ ...

(Hər kəs qafil olsa arzuları onu məğrur edər və qiyamət günündə hər şey aydın olan zaman peşimanlıq onu əhatə edəcək və gümanına gəlməyən əzablarla rastlaşacaq.) ³⁸

Eləcə də Həsən Bəsri rəvayət edir: Bir gün Həzrət Əli(ə) Bəsrə şəhərinin bazarına gəldi, camaatın alış-verişə qərqləndiyini gördü, bu mənzərəni görəndə şiddətlə ağladı və buyurdu: “Ey dünyaya qul olanlar və ona pərəstiş edənlər, əgər günlərinizi alış-verişlə və and

36. Biharül ənvar cild 16, bab 9, rəvayət 41

37. Üsul kafi cild 2, səh 498, rəvayət 11

38. Səfinətül bihar cild 2, səh 323

icməklə, müqavilə bağlamaqla məşğulsunuzsa və gecələri evlərinizdə yatıb axirətdən qafil olaraq səhəri açırsınızsa, bəs nə zaman axirət üçün azuqə yığacaq, məad barədə düşünəcəksiniz?

Zikrin şəraiti

Zikrin həqiqətindən bəhrələnmək və ilahi hüzzuru dərk etmək üçün müxtəlif vəziyyətləri örnək göstərmək olar.

1. Zikrin şərtlərindən biri onun mənasına diqqət etməkdir. Amma kəlmələrin tələffüzünə həddən artıq diqqət etmək, hərflərin səslənmə qaydasını ustalıqla yerinə yetirmək və avazla oxumağa maraq göstərmək Allahı qəlbən yad etməyə bir maneədir. Bunları nəzərə alsaq qəlb zikrində bu maneələrin heç biri yoxdur. Qəlb zikri zamanı ruh birbaşa zikrin mənasına diqqət edə bilir.

2. Zikr demək ruh istəyi və həvəslə olmalıdır, adət və təkrar üzündən olmamalıdır. Hər vaxt hər hansı bir danışiq və rəftar adətə görə olsa sanki məcburiyyət qarşısında azadlıq və ixtiyar olmadan yerinə yetirilmişdir. Əgər zikr də bu şəraitdə deyilsə heç bir təsiri olmayacaqdır.

3. Əməllərin və rəftarın zikrin məqamı ilə uyğunluğu Allah-Təalanı yad edərək və onunla münacat edən zaman insanın diqqətinin yalnız Allahda olması zikrin məqamını və Allah hüzzurunu dərk etməyin nəticəsidir. İbadət edərkən və Allahla münacat edəndə fikrin və diqqətin başqa şeylərə yönəlməsi Allah dərğahında ədəbsizlikdir. Şübhəsiz belə zikr və ibadət insanın ruhunu qaraltmasa da, onda heç bir müsbət təsir buraxmayacaq, qəlbin Allahla yaxın olması ilə nəticələnməyəcək. "Allahu əkbər" zikrini dilinə gətirən şəxs heç bir şeyi Allahdan irəli hesab etməməlidir. Çünki bu zikrin mənası budur ki, "Mən Allahı hər bir şeydən və hər kəsdən böyük və üstün bilirəm".

4. Allahın məqamını və sonsuz əzəmətini dərk etmək və eləcə də onun hüzzurunun qaydalarına riayət etmənin nəticəsi bəndənin yalnız Allahı tanımasına səbəb olacaq. Bu, azad insanların zikr və ibadətidir. Bu, mərifətdən və yüksək düşüncədən xəbər verən ibadətdir. Sevimli

Allahdan qeyri bir şey istəyənlər cılız fikirlidirlər. Ondan elə bir şey istəyirlər ki, öz rəbblərinin məqamı ilə müqayisədə çox kiçik bir zərrədir. Onlar öz həqiqi məşuqlarını tanımadıqları və ona yad olduqları üçün onu qoyub, çox kiçik şeylər barədə düşünürlər. Amma əzəmət və cəlalının son həddi məlum olmayan rəbblərini unudublar. İmam Baqirin (ə) "Səhər duasını" nəzərdən keçirəndə heç bir maddi təmənnası olmayan və Allah qarşısında azad olaraq zikr edənlərin məqamlarının nədən ibarət olduğunu müşahidə edə bilərik.

اللهم اِنِّي اسئلك من بهائك بابهاه و كل بهائك بهي، اللهم اِنِّي اسئلك ببهاك كله اللهم اِنِّي

(İlahi, nurunun ən nurlu mərtəbəsi xatirinə ki, bütün mərtəbələri nurdur, səndən kömək istəyirəm. İlahi, nuraniyyətinin bütün təbəqələri xatirinə səndən kömək diləyirəm. İlahi, gözəlliyinin ən gözəl mərtəbəsi xatirinə ki, bütün mərtəbələri gözəldir, səndən kömək istəyirəm.)

Bu duada əvvəldən axıra qədər nurdan, gözəllikdən, əzəmətdən, rəhmətdən, elmdən, şərəfdən və buna oxşar dəyərlərdən söhbət gedir. Behişt saraylarından, bağlarından, hurilərindən danışılır. Belə baxışla baxsaq behişt gözəldirsə behişt yaradan daha gözəldir.

5. Allah zikrini insanın ruhi istedadını gerçəkləşdirən və insanı mələikə və ruh aləminə yüksəldən bir vasitə kimi qəbul etmək. Zikri yalnız insan ruhunu sakitləşdirən və maddi dünyaya aid olan istəklərinin qəbulu üçün bir yol hesab etməmək. Zikrin həqiqətini başa düşməməkdəndir ki, bəzən zikrdən yalnız öz qəm-qüssəmizdən qurtulmaq, ruhi sıxıntılarla mübarizə etmək və arzularımıza çatmaq üçün bir vasitə kimi istifadə edirik. Təbiidir ki, zikr barədə belə düşünmək onun əsaslı təsirə malik olmaması və insanın Allahı yad etməsindən əsl hədəf və məqsədi olan mələikə aləminə çatmayacağına güman yaradacaqdır. Allah-Təala bu barədə Qurani-Kərimdə buyurur:

«فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِّكَ دَعَا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ»

(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (dəryada batacaqlarından qorxub) dini (ibadəti) yalnız Ona məxsus edərək (ixlasla) Allaha dua edərlər. ³⁹ Allah onları sağ-salamat quruya çıxaran kimi, yenə də (Ona) şərikin qoşarlar.

Zikrin faydaları

1. Əgər zikr adət və təkrar üzündən olmasa və yalnız dilin hərəkəti və kəlmələrin təkrarında xülasələşməsə, bəlkə zikr edən şəxs zikrin ruha mənsub olan həqiqətlərinə diqqət etsə qəti olaraq, bu həmin şəxsdə sırf mənəvi bir hal yaradacaq, elə bir hal ki, onu qazanmaqla hasarlarla əhatə edilmiş madiyyat əsirliyindən xilas olacaq, insanın həyatı mənə taparaq maddi yaşayış tərzindən fərqlənəcək.

2. Allah zikri insanda arxayınlıq, yəqinlik və xatircəmlik yaradır və ruh yüksəkliyinə səbəb olur. Zikr bir tərəfdən həyatın dolaşığı-lıqlarından və çatışmamazlıqlarından yaranan qəm-qüssə üzündən insanı əldən salmağa qoymur, digər tərəfdən şadlıq və sevinc zamanı olan təkəbbürün qarşısını alır. Qurani-Kərim bu barədə buyurur:

«الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ...»

O kəslər ki, Allaha iman gətirmiş və qəlbləri Allahı zikr etməklə aram tapmışdır. Bilin ki, qəlblər (möminlərin ürəkləri) yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar! ⁴⁰

Dahi alim və böyük təfsirçi mərhum Əllamə Təbatəbai (rə) bu ayənin təfsirində buyurur:

“Bu ayə insanların Allaha tərəf yönəlmələri və Rəbblərinin zikri ilə qəlblərini rahatlaşdırmaları üçün bir oyandırmaqdır. İnsanın həyatda xoşbəxtliyə, səadətə və nemətə çatmaqdan başqa hədəfi yoxdur. İnsanların səadəti, bədbəxtliyi, xoşbəxtliyi və çətinliyi yalnız Allah-Təalanın əlindədir. Bütün işlərin nəticəsi ona qayıdır, bəndələrə üstün

39. Ənkəbut surəsi ayə 65

40. Rəd surəsi ayə 28

gələn Odur, istədiyini yerinə yetirəndir və möminlərin himayəçisidir. Deməli, Allah zikri qəfil hadisələrlə üzləşən zaman aciz olanlar, daimi səadəti təmin edəcək qüvvəni axtaranlar və haradan gəlib, hara gedəcəklərini bilməyən, həyatda çaşbaş qalanlar üçün çox sakitləşdirici, sevinc gətirən bir qüvvədir. Allahı zikr etmək yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyəti olanlar üçün rahatlıq gətirir.

Bu deyilənlərə əsasən istisnasız olaraq bütün qəlblər Allah zikri ilə arxayınlıq, əminlik, yəqinlik tapır və sıxıntıları aradan gedir. Bəli, bu yalnız bəsirətini itirən və artıq qəlb adlandırılması mümkün olmayan qəlblərdən başqa, istisnasız olaraq, bütün qəlblərə aiddir. Əlbəttə ləyaqətini itirmiş belə qəlblər Allahı zikrdən uzaq və arxayınlıq, rahatlıq, asudəlik nemətindən məhrum olacaqlar. Necə ki, Allah-Təala buyurur:

«... لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا ...»

“Onların qəlbləri vardır, lakin onunla (Allahın birliyini sübut edən dəlilləri, özlərinin dini borc və vəzifələrini) anlamazlar...”⁴¹

3. Allah zikri əsassız şübhələri, tərəddüdləri, yersiz xəyalları və vahimələri, ruh, fikir qarışıqlığına səbəb olan amilləri yox edir və ruhu, zehni inkişaf etdirən faydaların hədəyə getməsinə əngəlləyir.

4. İlahi zikr insanın daxili aləmini dünyaya aludə olmaqdan, əsassız şübhələrdən və yersiz xəyallardan arındırmaqdan əlavə, onun zehninin və fikrinin fəaliyyətini tənzimləyir, ona məchul olan şeyləri aydınlaşdırır və həqiqətləri tanımağı asanlaşdırır:

«إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ»

Allahdan qorxanlara şeytandan bir vəsvəsə (zərər) toxunduğu zaman onlar (Allahın əzabını, lütfünü və mərhəmətini) xatırlayıb düşünərlər və dərhal (gözləri açılıb) görən olarlar.⁴²

Bu ayədə (طَائِفٌ) təvaf edən kəlməsi onu bildirir ki, insan həccə gedərkən Kəbəni təvaf edir, şeytan da insanı yoldan çıxarmaq istəyəndə

41. Əraf surəsi ayə 179

42. Əraf surəsi ayə 201

onun ruhunun ətrafında hərəkət edərək, sanki təvaf edir və insanı yoldan çıxarmaq istəyir. Əgər insan bu zaman Allahı yad edərsə, günahın aqibətinə və şeytan vəsvəslərinə aludə olmasına ağah olacaq və başa düşəcək ki, insanın ruhunun və qəlbinin ən gizlin sirlərindən xəbəri olan qüdrətli və elmlı Allahın hüzzurundadır, nəticədə bu şeytani vəsvəsləri özündən uzaqlaşdıracaq. Amma əgər Allahı yad etməzsə qəflətə düşər olacaq və şeytani vəsvəslər onun qəlbinə yol tapacaq və nəticədə bu qafil insan şeytan vəsvəslərinə təslim olacaq.

5. Allah zikri istiğfar və tövbə üçün müqəddimə və hazırlıqdır:

«وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرَ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ»

“O müttəqilər ki, bir günah iş gördükləri, yaxud özlərinə zülm etdikləri zaman Allahı yada salıb (tövbə edərək) günahlarının bağışlanmasını istəyərlər. Axı günahları Allahdan başqa kim bağışlaya bilər?”⁴³

Bu ayədən anlaşılan məna budur ki, insan Allahı yad edərsə özünü onun hüzzurunda görərək, günah etməyəcək. İnsan o vaxt günaha düşür ki, Allahı unudur. Ancaq möminlərin qəfləti müvəqqətidir, onlar tez bir zamanda Allahı yad edir, onu yad etməklə öz səhvlərini başa düşür və tövbə edirlər, çünki bilirlər ki, günahları bağışlayan yalnız Allahdır.

Zikrin faydaları və fəzilətləri barədə bəzi rəvayətlərdən nümunələr:

- Qəlbin Allah dərgahında yaxşı olmasının kilidi zikrdir.

اصل صلاح القلب اشتغاله بذكر الله

(qəlbin Allah dərgahında yaxşı olmağının əsası Allah zikrinə məşğul olmasındadır.)⁴⁴

- Qəlbin həyatı və diriliyi Allahı zikr etməsindədir:

43. Ali-İmran surəsi ayə 135

44. Gürürül hikəm və dürürül kəlim “əlf” hərfi, hədis 257

فى ذكر الله حياة القلب

(Allah zikri qəlbin diri olmasına və həyat tapmasına səbəb olar.)⁴⁵

- Qəlbin nurlu olması Allahı zikr etməkdədir.

عليك بذكر الله فإنه نور القلب

(Allahı zikr etməyi sənə nəsihət edirəm, o qəlblərin nurudur).⁴⁶

ثمره الذكر استنارة القلوب

(Zikrin bəhrəsi qəlbin nurani olmasıdır.)⁴⁷

- Zikr qəlbin qidası və sevimli Allahla birgə olmaqdır:

ذكر الله قوت النفوس و مجالسة المحبوب

(Allah zikri qəlblərin qüvvəsi və sevgililərin məclisidir.)⁴⁸

- Zikr qəlblərin şəfasıdır: Peyğəmbər (s) buyurmuşdur:

ذكر الله شفاء القلوب

(Allah zikri qəlblərin şəfasıdır.)⁴⁹

- Zikr Allahla ülfətdə olmağın qıfılıdır:

الذكر مفتاح الانس

(Zikr ülfətin qıfılıdır.)⁵⁰

Həzrət Əli (ə) buyurub: “Hər zaman Allah-Təala səni öz zikri ilə ülfət yaratmağa meyilləndirsə, bil ki, səni çox istəyir və əgər görsən sənənlə yaratdıqları arasında ülfət yaranmağa şərait yaradır və səni

45. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “fa” hərfi, hədis 1

46. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “əyn” hərfi, hədis 23

47. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “sa” hərfi, hədis 43

48. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “zal” hərfi, hədis 8

49. Kənzül Əmmal, hədis 1751

50. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “əlif” hərfi, hədis 594

Allahı zikr edək

öz zikrindən uzaqlaşdırır, bu Allahın səndən xoşu gəlməməsinin əlamətidir.”⁵¹

- Zikr şeytanı insandan uzaqlaşdırır.

ذکر اللّٰخ مطردة الشيطان

Digər bir hədisdə Həzrət Əli (ə) buyurur:⁵²

ذکر الله رأس مال كل مؤمن و ربحه السلامة من الشيطان

“Allah zikri hər bir möminin sərmayəsidir və onun bəhrəsi şeytandan uzaq olmaqdır.”⁵³

- Allah zikri insanı ikiüzlülükdən və münafiqlikdən qoruyur.

من اكثر ذكر الله فقد برء من النفاق⁵⁴

- Zikr Allah məhəbbəti qazanmağa səbəb olur. Peyğəmbər (s) buyurub:

من اكثر ذكر الله احبه

(Hər kəs Allahı çox yad etsə onun sevimlisi olur.)⁵⁵

- Allah zikri xəta və səhvdən amanda olmağa səbəb olur. Peyğəmbər (s) bu barədə deyib: “Allah təala buyurur, əgər bəndəmin əksər vaxt məni yad etməsini görsəm onu daha artıq öz zikrimə məşğul edəmə, əgər bəndəm belə olsa onu bəlalardan qoruyaram. Onlar mənim həqiqi övliyalarım və əməl meydanının qəhrəmanlarıdır.”⁵⁶

51. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “əlif” hərfi, hədis 594

52. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “zal” hərfi, hədis 4

53. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “zal” hərfi, hədis 13

54. Gürərül hikəm və dürərül kəlim “zal” hərfi, hədis ...

55. Bihaurl ənvar, cild 93, səh 160

56. Biharul ənvar, cild 93, bab 1, rəvayət 42

Allah zikrindən üz döndərmənin insanda təsirləri

1. Allah zikrindən üz döndərmək insanın özünü unutmamasına səbəb olar

«وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ»

(Allahı unutduları üçün Allahın da onları özlərinə unutdurduğu (xeyirlərini başa düşməyən) kimsələrə bənzəməyin!) ⁵⁷

Özünü unutmaq xəstəliyi insan ruhu üçün xətərli və çatışmayan cəhətdir. Hər kəs bu ruhi xəstəliyə düşər olsa öz insani dəyərini unudar. Yaddan çıxarar ki, bu dünyada bir-birinə zəncir kimi bağlanan yaranışlarla müqayisədə çox cılız bir varlıqdır və öz həyatında hər an Allahın köməyinə ehtiyacı var. Belə insanlar özlərini müstəqil sayır, heç kəsə (hətta Allaha) möhtac hesab etmirlər. Belələri qürura, təkəbbürə və özünü hamıdan böyük bilmək xəstəliyinə düşər olurlar. Təsəvvür edirlər ki, başqa insanlar onlara xidmət göstərməlidirlər. Bütün bu bədbəxtçiliklərin kökü insanın Allahı unutmamasında və nəticədə insana xas olan həqiqətlərdən bəhrəsiz qalmasıdır. O həqiqət ki, Quranda qəlb adlanıb və onunla ilahi həqiqətlər və insanın yüksək məziyyətləri dərk olunur.

2. Axirət aləmində məşəqqətli həyat sürmək və görməməyə düşər olmaq

«وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى»

(Hər kəs Mənim öyüd-nəsihətimdən (Qurandan) üz döndərsə, güzəranı daralar (yaxud qəbr evində şiddətli əzaba düşər olar) və Biz qiyamət günü onu məhşərə kor olaraq gətirərik!") ⁵⁸

Allah zikrindən üz çevirənlər yaranışın hədəfini və ölümdən sonrakı həyatı unudur, hər bir şeyi bu dünya ilə xülasələşdirirlər. Bu

57. Həşr surəsi, ayə 19

58. Taha surəsi, ayə 124

səbəbdən də onlar heç zaman dünyadan doymurlar. Dünyada sərvətli, zəngin olsalar da dünyapərəstliyə təşnəlik vücutlarında dilə gəlir, heç vaxt susuzluqları səngimir və sirab olmurlar. Belə şəxslərin əsas çətinlikləri ruhlarının susuz olmasındadır və ruhun susuzluğunu da madiyyatla təmin etmək olmaz. Çünki bu susuzluq yalnız Allah yadı ilə təskinlik tapa bilər.

Eləcə də sayı-hesabı məlum olmayan ilahi qüdrət və hikmətlərin əlamətlərinə etinasızlıq edən, madiyyatda qərq olan şəxslər Allah zikrindən, maddi-mənəvi həyatın mənbəyindən xəbərsizdirlər. Onların dünyadakı bu seçimləri axirətdə öz təsirini göstərəcək ki, Qiyamət günü görmək qabiliyyətlərini itirsinlər və Allahın lütf və kərəminin əlamətlərini müşahidə edə bilməsinlər. Çünki Axirət həyatında Allahın lütf və rəhmətinin səmərəsindən yalnız möminlər faydalanacaqlar.

Yuxarıda bəyan olunan ayənin davamında Allah-Təala buyurur: Qiyamət səhnəsinə kor şəkildə gələn deyər: "İlahi, mənim ki, dünyada gözlərim görürdü, nəyə görə məni qiyamətə kor gətirdin." Allah-Təala cavabda buyurur:

«كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى»

(Allah) buyurur: "Elədir, amma sənə ayələrimiz (möcüzələrimiz, qüdrətimizə dəlalət edən əlamətlər) gəldi, sən isə (özünü görməməzliyə vurub) onları unutdun (iman gətirmədin). Bu gün eləcə də sən unudulacaqsan!"⁵⁹

Bəli, insan yaddaşı Allahı unutsa, ilahi ayələrə etinasızlıq etsə öz qəlb gözünü ilahi həqiqətlərə qapasa, qiyamətdə qəlb gözü kor olacaqdır. Necə ki, o dünyada ilahi həqiqətlərə göz yumub, Allah-Təala da qiyamət günündə onu unudacaq. Əlbəttə, deyilənlərin mənası bu deyil ki, belə insanlar həqiqətən Allahın yaddaşından çıxacaqlar, bəlkə məqsəd budur ki, Allahın nemətlərindən məhrum olacaqlar və Allah-Təala onları əzaba düşərəcəkdir.

59. Taha surəsi, ayə 126

3. Şeytanın hökmüranlığı altında olmaq

«وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيصٌ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ»

(Hər kəs Rəhmanın zikrindən boyun qaçırsa, Biz ona şeytanı qoşarıq və onun (Şeytanın) yaxın dostu olar.) ⁶⁰

Hər kəs Allah zikrindən qafil olsa şeytanın hakimiyyətini və vəsvəsəsini qəbul etməyə hazır olar, çünki insan nə qədər Allah zikrindən uzaqlaşsa madiyyata və dünya ləzzətlərinə yaxınlaşar və maddi bər-bəzəklərə daha çox ürək bağlayar. Əgər maddi və dünyaya aid olan ləzzətlər insan üçün birinci dərəcəli olsa şeytanın vəsvəsələrinin təsiri altında öz pak olmayan hədəflərinə çatmaq üçün əlindən gələni edər. İmam Sadiq (ə) buyurur:

لا يتمكن الشيطان بلوسوسة من العبد الا وقد اعرض عن ذكر الله

(İnsan Allah zikrindən üz çevirsə, şeytan onun üzərində hökmüranlıq edər.) ⁶¹

Əmirəl-möminin Əli (ə)-ın kəlamında zikr əhlinin məqamı

Nur surəsinin 37-ci ayəsinin tərcüməsi belədir; (O kəslər ki, nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahu zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmaz. Onlar qəlblərin və gözlərin haldan-hala düşəcəyi (dəhşətdən ürəklərin duymaqdan, gözlərin görməkdən qalacağı) bir gündən (qiyamət günündən) qorxarlar.)

Əmirəl-möminin Əli (ə) bu ayəni oxuyarkən buyurdu: “Böyük və sübhən Allah öz zikrini qəlblər üçün işıqlandırıcı qüvvə olaraq yaradıb, onun vasitəsi ilə insan görmə və eşitmə qabiliyyətini itirdikdən sonra qəlb gözü ilə görsün...”

Həqiqətən Allahu zikr edənlər vardır ki, onları dünyada heç bir şey Allah zikrindən ayırmır. Günlərini Allahın zikri ilə keçirir və qafil insanları öz xəbərdarlıqları ilə ilahi əzablarla qorxudurlar. Ədalətli

60. Züxruf surəsi, ayə 36

61. Biharül nəvar, cild 72, bab 100, rəvayət 2

olmağa əmr edir və özləri ədalətə riayət edirlər. Pisliklərdən uzaq olmağa çağırır və özləri də ondan pərhiz edirlər. Dünyada yaşayırlar, amma sanki onu tərk edib axirət aləminə köçüblər. Onlar başqa aləmləri müşahidə edir, elə bil bərzəxdə olanların gizlin işlərindən və uzun müddət orada olmaqlarından agahdırlar. Sanki qiyamət günü və o günün vədələri onların gözündə gerçəkləşmişdir və onlar dünya əhli üçün qiyamət gününün üzərindəki pərdələri qaldırırlar. Sanki, camaatın görmədiklərini görür və eşitmədiklərini eşidirlər.

Əgər zikr əhlinin yüksək məqamlarına nəzər etsək, elə bilirik ki, onlar sanki öz əməl kitablarını açaraq hesab günü üçün hazırlayırlar. Onları düşündürən yalnız bu suallardır: əmr olunan hansı kiçik və ya böyük əməli yerinə yetirməkdə səhlənkarlıq ediblər? Qadağan olunmuş hansı əməli tərk etməyiblər?

Sanki onlar günahın ağır yükünü çiynlərində daşımaq onları əldən salıb, gücdən düşüblər. Bütün bunlara görə ağlamaq istədikləri üçün nitqləri tutulub. Nalə və zümzümə edərək peşimançılıqlarını etiraf edən zakirlər Allah dərgahında günahlarını etiraf edir və nalə çəkirlər. Onlar hidayətin əlaməti və qaranlıqların işıqlı çırağıdırlar, mələklər onları qanadlarına alıb və sanki onların üzündən aramlıq və rahatlıq yağır. Səmanın rəhmət qapıları üzlərinə açılmışdır. Dəyər və kəramət məqamı onlar üçün hazırlanmışdır. O məqam ki, Allah-Təala orada onlara rəhmət baxışı ilə nəzər etmişdir və çəkdikləri zəhmətə görə şad olaraq məqam və mənzilətlərini tərifləmişdir. Onlar Allah dərgahında münacat etməklə bağışlanmaq mehinin əsdiyini hiss edirlər.

Onlar özlərini Allah fəzlinə bağlı bilməklə onun böyüklüyünün əsiridirlər. Uzun-uzadı qəm-qüssə qəlblərini yaralamış və ardıcıl ağlamaq, gözlərini zədələyib əziyyətə salmışdır. Onlar Allaha ümidvar olduqları qapıların hər birini döyməyə hazırdırlar. Öz istəklərini elə bir varlıqdan istəyirlər ki, onda çatışmamazlıq yoxdur və ona möhtac olanları ümitsiz etməz.

Buna görə öz əməllərini araşdır (hansı pis və yaxşı əməllərinin olmasını hesabla).

Yuxarıdakı xütbənin şərhı

Allah zikri sayəsində ürəyin nuraniyyəti

Bu vaxta qədər zikr barədə bəyan etdiyimiz bəhslərdən sonra indi bu xütbənin şərhini və izahını diqqətinizə çatdırırıq. Həzrət Əli (ə) bu ayəni tilavət etdikdən sonra;

«يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ»

(orada səhər-axşam Onu təqdis edib şəninə təriflər deyərlər. O kəslər ki, nə ticarət, nə alış-veriş onları Allahı zikr etməkdən, namaz qılmaqdan və zəkat verməkdən yayındırmaz.)⁶²

Buyurur:

ان الله سبحانه وتعالى جعل الذكر جلاءً للقلوب تسمع به بعدالوقرة و تبصر به بعدالعشوة و تنقاد به بعد المعاندة

(Böyük sübhan Allah öz zikrini qəlblər üçün işıqlandırıcı qüvvə kimi qərarlaşdırıb ki, onun vasitəsi ilə görmə və eşitmə qabiliyyətlərini itirdikdən sonra görsünlər və eşitsinlər, düşmənçilik və inad etdikdən sonra ram olsunlar.)

Şübhəsiz, insanın qəlbi maddi işlərlə ülfətdə olmaqla və dünya ləzzətlərinə bağlılıq səbəbilə qaralar, necə ki, dəmir pas atır, qəlb də yad işlərlə məşğul olduğu üçün kirlənib pas atır. Əmirəl-möminin Əli (ə) buyurub: İnsan qəlbinə saflıq və parıltı verən, onun pasını təmizləyən və ona nuranilik bəxş edən Allah zikridir. İnsan qəlbi bir həqiqətdir, gövhərdir ki, təbii olaraq müqqədəs Allahın zatına və mələikə aləminə meyillidir. Bu qəlb öz zatının və təbiətinin əksinə olaraq, Allahdan qeyrisinə bağlanarsa qaralacaq, qəlb gözü görməyəcək. Xalis ilahi həqiqətləri eşitmək qüdrətini itirəcəkdir. Belə olan vəziyyətdə Allah zikri ilə ikinci dəfə onun eşitmə qabiliyyətini bərpa etmək mümkündür. Eləcə də Allah nurunu görməyə ləyaqəti olan qəlb gözü nur aləmindən ayrılırsa cahillik, günah qaranlığına və

62. Nur surəsi, ayə 36-37

zölmətinə düşüb öz nurunu, işığı itirər. Bu halda müalicə yolu budur ki, Allah zikri ilə görmək qabiliyyətini ona yenidən qaytararaq.

Qəlbin də eşidən qulağı, görən gözü vardır. Quran ayələri də bu həqiqəti təsdiq edir. Əlbəttə, qəlbin gözü və qulağı ruhani səciyyəlidir. Çünki insanın qəlb və ruhunda mələikə aləminə aid gövhər vardır. Qəlbin gözü və qulağının təbiətində mələikə aləmin-dən bir əsər vardır. Bu baxımdan qəlbin kor və kar olmasının təsiri adi korluğun və karlığın təsirindən fərqlidir. Qurani-Kərim qəlbin kor olması ilə gözün korluğunun fərqi barədə buyurur:

«أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آدَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ»

(Məgər onlar (peyğəmbərləri yalançı hesab edən kafirlər) yer üzündə gəzib dolaşdırlarmı ki, düşünən qəlbləri (bəsirət gözləri), eşidən qulaqları olsun? Həqiqətən, gözləri kor olmaz, lakin sinələrin-dəki ürəklər (qəlb gözü) kor olar. (Kafirlər keçmiş ümmətlərin başına gələn müsibətləri zahiri gözləri ilə görsələr də, qəlb gözü ilə görüb onlardan heç bir ibrət almazlar).⁶³

Necə ki, bəzən adi gözün və qulağın görmə və eşitmə qabiliyyəti azalır, insandakı qəlb gözü və qulağı da elədir. Adi gözün və qulağın narahatlığı həkim müalicəsi ilə mümkündür, amma ruhu xəstələnmişlər pak fitrəti olan şəxslərin asanlıqla qəbul etdikləri həqiqətləri qəbul edə bilmirlər. Belə insanların əlac yolu Allahı yad etməkdir. Elmi mübahisələr, əqli sübutlarla belə şəxslərin gözünü açıb, həqiqətləri onlara göstərmək, qəlb qulaqlarını bəzi həqiqətləri eşitməyə alışdırmaq mümkün deyil. Belə vəziyyətdə olan şəxslərin Allahı yad etmələri və onunla ülfətdə olmaları üçün şərait yaratmağa çalışmaq lazımdır. Əgər belə olarsa, o Allahla rabitədə olmağın nəticəsində yaranan nuraniyyətin işığı ilə həqiqətləri aydın şəkildə yenidən dərk edib, qəbul edəcəkdir.

63. Həcc surəsi, ayə 46

«وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ»

(Allah bir kəsə nur bəxş etməsə, onun nuru olmaz.)

Rahatlıq və yəqinlik Allah zikrinin nəticəsidir

Quran və rəvayətlərdə zikr məsələsinə həddən artıq çox toxunulub, onun əhəmiyyətinin ciddi olması insanı heyrləndirəcək dərəcədə bəyan edilib.

Hətta dinin sütunu olan namazın hədəfi Allah zikri hesab olunur. Qurani-Kərim buyurur:

«وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»

(Mənə ibadət et və Məni anmaq üçün namaz qıl!) ⁶⁴

Digər bir ayədə Allah zikri möminin ali, yüksək və bəyənilmiş xüsusiyyətlərindən hesab olunmuşdur. Allah-Təala bu barədə buyurur:

«وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ»

(Həqiqətən, namaz (insanı) çirkin və pis əməllərdən çəkindirər. Allahı zikr etmək (Allahın calalını və əzəmətini həmişə, hər yerdə yada salmaq), şübhəsiz ki, (savab etibarilə bütün başqa ibadətlərdən) daha böyükdür) ⁶⁵

Əlbəttə təfsirçilərin “وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ” cümləsi barədə müxtəlif görüşləri vardır. Bəziləri deyirlər, bu cümlədən məqsəd namazın zikr olan hissələri digər hissələrindən üstündür anlamını ifadə edir. Digər təfsirçilərin nəzərinə görə, bu cümlə zikrin namazdan üstünlüyünü bildirir. Üçüncü dəstə təfsirçilərin əqidəsinə görə isə, bu cümlədən başa düşülür ki, namaz zikr hesab olunduğuna görə digər əməllərdən yüksəkdir. Amma hər halda Allah-Təala bu ayədə zikri qeyd-şərtsiz yüksək və üstün qərar verib. Zikrin bu qədər əhəmiyyətli olması onun səmərə və faydalarından danışmağa əsas verir.

64. Taha surəsi, ayə 14

65. Ənkəbut surəsi, ayə 45

Bu xütbədə də Əli (ə) insanları zikrə həvəsləndirmək üçün zikrin bəzi faydalarını sadalayır.

Bəyan etdiyimiz kimi, Allah-Təala zikrin faydalarından biri kimi qəlbin aram və rahatlığını bildirir. Bu barədə Qurani-Kərimdə belə buyurur:

«أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»

(Bilin ki, qəlblər (möminlərin ürəkləri) yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar!) ⁶⁶

“بِذِكْرِ اللَّهِ” (Allahın zikri ilə) cümləsinə car və məcrur deyilir. Yəni kəsə verən və kəsə olan, bu cümlənin ayədə başqa kəlmələrdən irəlidə olması ərəb ədəbiyyatına görə məhdudluğu çatdırır. Ərəb ədəbiyyatının bu qaydasına görə ayəni belə tərcümə edirik: (Allah zikrindən başqa heç bir şey rahatlığa və yəqinliyə səbəb olmur.) Deməli rahatlıq və yəqinlik Allah zikrində məhdudlaşıb. Bəzi vaxtlar biz yuxarıda bəyan olunan mənanı Allah buyurduğu üçün düşünmədən qəbul edirik. Amma bəzən isə tədqiq etmə nəzəri ilə bu ayənin mənasına baxır, əqli dəlillərlə bəyan olunan mənanı isbat etməyə çalışırıq. Bu məqsədə çatmaq üçün əvvəlcə hansı şeylərin həyatda fikir qarışıqlığına, nigarənliyinə və qəm-qüssəyə səbəb olmasını bilməliyik ki, Allah zikrinin qəlbin aramlığına necə səbəb olmasını bilək.

Səadətə çatmağın yollarını axtarmaq, kamilliyə meyillənmək fitrətin tələblərindəndir və şübhəsiz hər bir insan səadətə və kamilliyə qovuşmaq istəyir. Bu səbəbdən Qurani-Kərim insanları xeyir əməllərə və ibadətə həvəsləndirərkən çox ayələrdə bu əməllərin nəticəsini əbədi səadətə çatmaqla qiymətləndirir. Əbədi səadət bəşəriyyətin ən ali məqsədlərindəndir. Qurani-Kərim bir çox ayələrində bu ifadələrdən istifadə edib;

«وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ»....«ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»

66. Rəd surəsi, ayə 28

İnsan fitrətinə uyğun olan bu həqiqətləri nəzərə alaraq Allah-Təala insanları iki dəstəyə bölüb. (xoşbəxtlər və bədbəxtlər) Bu barədə Allah-Təala buyurur:

«يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلُمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ وَأَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فِي الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرُ مَجْذُوذٍ»

((Qiyamət) gəlidiyi gün (Allahın) izni olmadan heç kəs danışa bilməz. (O gün) insanların bir qismi bədbəxt, bir qismi isə xoşbəxt olacaqdır! Bədbəxt olanlar od içərisində (Cəhənnəmdə) qalacaqlar. Onları orada ah-fəryad gözləyir. Rəbbinin istədiyi (tövhid və iman əhli) istisna olmaqla, onlar orada əbədi göylər və yer durduqca qalacaqlar. Həqiqətən, Rəbbin istədiyini edəndir. (Günahkar möminlər kafirlərdən fərqli olaraq bir müddət Cəhənnəmdə qalıb günahları təmizləndəndən sonra Allahın iznilə Cənnətə daxil ediləcəklər). Xoşbəxt olanlar isə Cənnətdədirlər. Onlar, Rəbbinin dilədiyindən (bəzi kamil möminlərin daha yüksək mərtəbələrə – ərşi-əlaya qalxması, bir müddət Cəhənnəmdə əylənməsi və Allahın izni ilə onlara günahkarlardan ötrü şəfaət etmək şərəfi nəsib olmasından) əlavə, tükənməz bir nemət kimi göylər və yer durduqca orada əbədi qalacaqlar.)⁶⁷

Deməli insanın fitri cəhətdən səadətə meyilli olmasında şübhə yoxdur. Amma səadətə çatmağın yolu nədir, insan öz xoşbəxtliyini bədbəxtliyindən necə ayıra bilər? O səadətə çatmaq istəsə də, ona daha kəsə və daha düz yolla çatmağın qaydasını bilmir. İnsanların müxtəlif dünya görüşlü olmaları və onların həyata baxışlarının fərqli olması müxtəlif yol ayırıcında qalmalarına səbəb olur. Dünya ləzzətlərini öz həyatlarında əsl hədəf hesab edənlər insanın səadətini onun bu maddi ləzzətlərdən daha artıq istifadə etməsində görürlər. Amma ilahi baxışları olanlar axirət yaşayışını, Allaha yaxın olmağı insanlara əsl hədəf kimi tanıtdırır və insanın kamilliyini, səadətini dünyadan, onun nemətlərin-

67. Hud surəsi, 105-108-ci ayələr

dən qədərindən artıq istifadə etməkdə görmürlər. Bəlkə kamilliyi və səadəti Allaha yaxın olmaqda və behiştə çatmaqda axtarırlar.

Hər halda, Quran baxımından Allah zikri insanın səadətini təmin etdiyi üçün arxayınlığa səbəb olur. Əksinə Allah zikrini tərk etmək bədbəxtçiliyə, insanın öz əslindən ayrılmasına şərait yaratdığı üçün səadətini əldən verməsinə və rahatsızlığına, ruh sıxıntısına, fikrinin qarışıq olmasına səbəb olacaqdır.

«وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا»

(Hər kəs Mənim öyüd-nəsihətimdən (Qurandan) üz döndərsə, güzəranı daralar (yaxud qəbr evində şiddətli əzaba düşər olar))⁶⁸

Hər kəs Allah zikrinin əhəmiyyətini bilsə Allah zikrindən üz çevirməyin nə qədər böyük zərər olmasını çox gözəl dərk edir. Əgər dərk etsək ki, insan qəlbinin həyatı Allah zikri ilə bağlıdır, o zaman Allah zikrindən üz çevirənlərin öz qəlblərinin həyatından necə məhrum olduqlarını da biləcəyik. Belə şəxslər qəlblərinin solğunluğu və öz mənəvi həyatlarını məhv etmələrinə görə hər an rahatsız olur və həsrət hissləri keçirirlər. İmam Səccad (ə) “Əbu Həmzeye Sumali” duasında Allah-Təalaya xitab edərək deyir:

مولای بذکرک عاش قلبی و بمناجاتک بردت الم الخوف عنی

(Ey mənim mövlam! Səni yad etməklə qəlbim dirilir və sənənlə münacat etməklə səndən ayrılmaq qorxum təskinlik tapır.)

Nigarançılıqların və sıxıntıların əsas mənşəyi

Hər kəs öz mərifətinə uyğun olaraq öz səadətini müəyyən yerlərdə axtarır. Əgər rahatsızlıqların və sıxıntıların kökü barədə dəqiq düşünsək bu nəticəyə gələcəyik ki, onların əsası səadətləri əldən verilməsindədir. Bu deyilənlər qəm-qüssəyə düşər olan insanların hamısına aiddir, bu fərqlə ki, maddi istəklərini özünə birinci dərəcəli hesab edənlər öz

68. Taha surəsi, ayə 124

narahatlıqlarının və sıxıntıların kökünü maddi səadətlərini və dünya ləzzətlərini itirməkdə görür, amma mömin şəxslər dünya möhnətini özlərinə dərd etmir, bəzən isə hətta öz axirətlərini də yaddan çıxarırlar. Öz nigaranlıqlarının və sıxıntıların kökünü, axirət səadətini və behiştə əldən verməkdə axtarırlar. Nigaranlıq və sıxıntı keçirmək həmişə bəşəriyyətin əsas müşköllərindən olub, yenə də olacaqdır. Bu çətinliyin təsiri insanın fərdi və cəmiyyətə mənsub olan həyatında aydın şəkildə hiss olunur. Eyni zamanda, fikir rahatlığı daim insanların itirdiyi qiymətli bir şey kimi olub. Bəşər nəyin bahasına olursa-olsun onu əldə etməyə çalışıb. Bəzi alimlərin dediyinə görə “vəba” xəstəliyi kimi keçici xəstəliklər yayılan zaman çox adamlar bu xəstəliyə mübtəla olmaqdan qorxub ölürlər, əsl xəstəlikdən ölənlər bir neçə nəfər idi. Ümumilikdə nigarançılıq və xatircəmlilik insanların sağlam ya xəstə, xoşbəxt ya bədbəxt olmasında yüksək rola malikdir.

Bəşər tarixi şəxsi səadət və rahatlıq uğrunda özünü fəda edən insanların hekayəti ilə zəngindir.

Qurani-Kərim kiçik, amma dərin mənası olan bir cümlə ilə ən yaxın yolu göstərir:

«أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»

Nigarancılıq və pərişanlığın amilləri

İnsanın nigaran və pərişan olmağına müxtəlif amillər səbəb ola bilər. Onların ən əhəmiyyətlisi aşağıdakılardır:

1. Bəzən insanlar öz gələcəklərinin qaranlıq və qarışıq olması fikr ilə sıxıntı keçirir. Nemətlərin əldən getmə ehtimalı, düşməyə, zəifliyə, xəstəliyə və acizliyə düçar olmaq qorxusu insana əziyyət verir. Amma Allaha iman nigaranlıqları ortadan qaldırır və bu, insana rahatlıq bəxş edir.

2. Bəzən isə insanın keçmişinin pis və xoşa gəlməz olması insanı narahat edir. Onu daim əndişə içində saxlayır. Günahlara, səhlənkər-

lığa və ayaq büdrəmələrinə görə insan daim rahatsızlıq keçirir. Amma məğfirət və rəhmət sahibi Allahın tövbələri qəbul edən olmasını nəzərə aldıqda insan təskinlik tapır, qəlbi rahatlanır.

3. Nigaranlıqların başqa bir amili insanın təbii fəlakətlər, bəzən isə daxili və xarici düşmənlərin qarşısında zəif, gücsüz olmasıdır. O düşünür ki, bu qədər qüdrətli düşmənin qarşısında nə etsin. Amma Allahı yad edərkən və onun qüdrətinə və rəhmətinə arxalananda (elə bir qüdrət ki, bütün qüdrətlərə qalibdir) qəlbi təskinlik tapır.

4. Bəzən də insana əziyyət verən nigaranlıqların səbəbi onun həyatı puç, mənasız və məqsədsiz təsəvvür etməsidir. Amma Allaha iman gətirənlər kamilliyə çatmağı özləri üçün böyük və ali hədəf hesab edirlər. Həyatda baş verən bütün hadisələri bu yolda görürlər.

5. Nigaranlığın amillərindən biri də budur ki, bəzən insan hər hansı bir xidməti yerinə yetirmək üçün çoxlu zəhmət çəkir, amma heç bir kəsin bu zəhmətlərə görə ona təşəkkür etmədiyini görəndə, hətta bəzən etinasızlıq və kobudluqlarla rastlaşanda həddən artıq narahat olub sıxıntıya və nigarançılığa düşər olur. Amma onun bütün zəhmətlərindən agah olan və bu zəhmətləri qiymətləndirən, insanı mükafatlandıran Allaha inam bütün bu narahatlıqlara son qoyur.

6. Dünyapərəstlik və maddi həyatın cazibələrinə ürək bağlamaq, nigaranlığın ən böyük amillərindəndir. Amma mömin insan Allaha iman gətirərək ilahi təlimlərdən təsirlənir və müvəqqəti dünyanın cazibələrinə aldanmayıb, zahidlik yolunu seçərək bütün bu rahatsızlıqlara son qoyur. Allaha iman və onu həddən artıq yad etmək İmam Əlinin (ə) şəxsiyyətini bir həddə çatdırdı ki, nəhayət, o, belə buyurdu:

و ان دنیکم عندی لأهون من ورقة فی فم جرادة تقضمها

(Doğurdan da sizin bu aludə dünyanız mənim nəzərimdə çəyirtikənin ağzında çeynənmiş yarpaqdan alçaqdır.)

1. İnsan nigaranlığına səbəb olan əsas amillərdən biri də insanın ruhunu və fikrini həmişə özünə cəlb edən ölümdən qorxmaq duyğu-

sudur. Məsələyə materialistlərin baxışı ilə yanaşsaq nigaran olmağa dəyər. Amma hər vaxt Allaha imanın sayəsində ölümün böyük, geniş və əbədi həyata bir qapı olduğunu nəzərə alsaq bu nigarançılıqlar mənasız və ötəri olacaq.

Görünür ki, nigarançılığa səbəb olan sadaladığımız amillər Allahı zikr etməklə aradan gedir.

Nigaranlıq və pərişanlıq materialistlərin baxışı ilə

İlahi nöqteyi nəzərdən Allahı zikr etmək ən qüdrətli varlıqla rabitə saxlamaqdır. İnsan onun sayəsində yəqinliyə çatır və bütün nigaranlıqlardan nicat tapır. Allah zikri insanın kamillik yolunda addımlamasına da yardım edir. Amma maddi aləmdə, mövcud olan digər aləmləri inkar edən və hər bir şeyi bu dünyada görən materialistlərin nəzərində Allah-Təala ilə rabitədə olmaq mənasızdır. Elə buna görə Allah-Təala ilə əlaqəni kəsib, sonsuz qüdrət və rəhmət sahibindən qafil olanlar bütün varlığın mənbəyi olan Allahın hidayətindən məhrum olacaqlar. Belələrinin qəlbi nigaranlıq və narahatlıqlarla dolu olacaq. Belə pərişanlıqları əksər insanlarda müşahidə edən və zikrin gözəlliklərindən faydalanmayan, yəni sözün əsl mənasında qəlb rahatlığının nə olduğunu bilməyən materialistlər belə bir nəzəriyyə irəli sürürlər: “Nigaranlıq hissləri keçirmək insana məxsus xüsusiyyətlərdəndir və bu xüsusiyyət onun zatında vardır. Necə ki, ağıl insanı başqa canlılardan ayırır, nigaranlıq hisslərinin insanda olması onu başqa canlılardan fərqləndirir.” Amma həqiqətdə belə nəzəriyyə sahibləri öz əhval-ruhiyyələrinə, düşdükləri mühitə uyğun olaraq belə düşünürlər. Biz tarix boyu narahatlığın nə olduğunu bilməyən mömin şəxsləri və övliyaları çox müşahidə etmişik.

Quran baxımından nigaranlıq dünyaya aid olan müvəqqəti nemətləri və ləzzətləri itirməkdən qorxmağa görə yaranır. İnsan öz fitrətinə uyğun olaraq, səadətə və kamilliyə meyillidir. Bu zaman əgər insan öz səadətinin həqiqətini və bu səadətə çatmağın yolunu bilməsə, təbiidir ki, nigaranlığa mübtəla olacaqdır. İnsan bütün xeyirlərin mənbəyi və

bəşəriyyətə xoşbətlilik əta edən varlıqla əlaqə saxlaya bilmədiyinə görə pərişanlıq hissləri keçirir. Belə şəxslər bütün yaxşılıqların mənbəyi ilə əlaqədə olmağa yol tapsa və onunla öz rabitəsini möhkəmlətsə bütün əndişələri yox olacaq və vəsf olunmaz bir rahatlığa çatacaqlar. İnsan əgər varlıqların mənbəyi, aləmlərin rəbbi olan Allahı tanısa ona güvənib təvəkkül edəcək və onu öz vəkili biləcək, Quranın buyurduğu kimi:

«وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا»

(Allaha təvəkkül et. Allahın (bütün işlərdə sənə) vəkil olması kifayət edər!) ⁶⁹

Hər vaxt bir şəxs Allaha güvənərək ona təvəkkül etsə və onu özünə qarşı xeyirxah bir varlıq kimi nəzərdə tutsa, artıq nigaran və pərişan olmayacaq. Çünki o bilir ki, Allah-Təala onun yaxşılığını istəyir və heç bir qüvvə Allah qədər onu xeyirə aparan yolları bilə bilməz.

Bu deyilənlərə əsasən insan fitri baxımdan səadət və rahatlığa qovuşmaq, bu səadət və rahatlığı ona bəxş edən varlığı axtarib ona çatmaq istəyir. Onun pənahında müsibətlərdən və çətinliklərdən nıcat tapmaq istəyir və belə bir varlıq, aləmlərin mənbəyi və onları idarə edən, Allahdan başqa heç bir kəs ola bilməz. Hər kəs sonsuz qüdrətə malik olan Allahı tanısa və özünü onun ixtiyarında görsə tam rahatlığa və yəqinliyə sahib olaraq dərk edəcək ki, əgər Allah-Təala istəməsə, hətta əgər bütün maddi qüdrətlər birləşsələr də ona zərrə qədər ziyan yetirə bilməzlər. Allah mərifətindən bəhrəsiz olanlar hər bir şeyə, hər bir kəsə, nadanlıq və cahillik səbəbindən hətta heyvanlara, cansız əşyalara, bütlərə də pənah apara bilirlər.

Allah-Təala belə cansız əşyalara pərəstiş etməyi pisləyərək buyurur:

«قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا»

69. Əhzab surəsi, ayə 3

((Ya Rəsulum!)) De: "Göylərin və yerin Rəbbi kimdir?" (Kafirlər bu sualın qarşısında aciz qaldıqda) de: "Allahdır!" De: "Belə olduqda, Onu qoyub özlərinə nə bir xeyir, nə də bir zərər verə bilməyənləri (bütləri) özünüzdə dost (hami) edirsiniz?!"⁷⁰

Həyatda Allahdan başqasına arxalanan kəslərə heç bir xeyir çatmaz, çünki başqaları əvvəlcə öz xeyirlərini güdür, ikincisi isə əgər özlərindən başqasına yaxşılıq etmək istəsələr də, qüdrətlərinin məhdud olmasına görə bunu edə bilmirlər. Tam rahatlıqla və yəqinliyə çatmaq üçün insan özünə çox möhkəm və sonsuz qüdrəti olan bir arxa seçməlidir, onunla əlaqə qurmalıdır. Ona görə ki, bədbəxtlikdən nicat verib xoşbəxtliyə qovuşsun. Yalnız bu surətlə daxili təbəddülatlardan, sıxıntılardan, mənəvi darlıqdan və pərişanlıqdan əsər-əlamət qalmayacaqdır.

Allahı zikr etməyin insanın əməlində və rəftarında olan cəlvələri

Əməldə də sübuta yetib ki, Allaha arxalanıb onun zikrini qəlbində diri saxlayanlar vəsf olunmaz xoşbəxtliyə çatırlar. Belələri həyatın ən böhranlı mərhələlərində və ən çətin hadisələrlə qarşılaşanda öz soyuq-qanlılıqlarını əldən vermirlər. Bizim zamanda belə şəxslərin ən aydın nümunəsi kimi İslam inqilabının dahi rəhbəri imam Xomeyni həzrətlərini xatırlatmaq olar. O həqiqətən bizim üçün həmişəlik bir nümunə olaraq qalacaq. O böyük şəxsiyyət cəmiyyət üçün qarşıya çıxan ən böhranlı məqamlarda özünü itirmədi. Ruhi sabitliyini əldən vermədi. İmam Xomeynin (rə) ən çətin günləri idi, xətər hər tərəfdən onu əhatə etmişdi və zahirdə heç bir köməyi yox idi, öz vətəninə uzaqda sürgün olunmuş vəziyyətdə bu ölkədən o ölkəyə gedir, heç kəs ona pənah vermirdi. O dahi şəxsiyyət bütün zahiri imkanlardan məhrum və onun əleyhinə olan bütün xətlərə qarşı heç bir müdafiə gücünə malik

70. Rəd surəsi, ayə 16

deyildi. Təyyarə ilə 14 illik sürgündən vətənə qayıdan zaman Həzrət imam Xomeyninin ömrünün ən təhlükəli saatları və dəqiqələri idi, çünki uçuş fəzası, təyyarə və hava limanı bütövlüklə düşmən əlində idi, hər an onun həyatı üçün ciddi faciə baş verə bilərdi. Hər şeyə rəğmən, təyyarə ilə Parisdən Tehrana gəldi. Jurnalistlərin «neçə illərdən sonra vətəndə hansı hissləri keçirirsən?» sualına, «müəyyən və xüsusi hisslərim yoxdur» - cavabını vermişdi.

Əgər bizim üçün kiçik bir xətər olmuş olsaydı öz təqətimizi və rahatlığımızı itirib, sübhə qədər yata bilməzdik. Amma o böyük şəxsiyyət bütün dünya qüdrətlərinin onun əleyhinə olmasına baxmayaraq, özünü zərrə qədər də itirmədi. Çünki özünə qarşı olan bütün hədəfləri puç və təsirsiz görürdü. Bu böyük və dahi alim müsahibələrinin birində buyurmuşdur: Vallah bu vaxta qədər heç bir şeydən qorxmamışam. Allah-Təala belə nümunələri bizə göstərir ki, zikrin hansı təsirə malik olmasını, bütün qüdrətlərin onun qarşısında acizliyini dərk edək. Bilək ki, Allah-Təala sonsuz qüdrətə malikdir və heç bir qüdrət onun qarşısında davam gətirə bilməz. Hər kəs bu əzəmət mənbəyi ilə rabitədə olsa və ona ürək bağlasa xətərlərlə üzləşəndə zəiflik hissləri keçirərək məğlub olmaz. İnsan çox zəif bir varlıqdır, öz-özlüyündə heç bir müstəqilliyi yoxdur. Onun bütün hərəkətləri Allahın qüdrətinə bağlıdır və həyatının davamı Allahın idarəsi ilədir. Bu baxımdan insan Allah qarşısında kiçiklik, zəiflik və zəillik hisslərini keçirməlidir. Qurani-Kərim möminləri vəsf edərkən buyurur:

«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلَيَّتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ»

(Möminlər yalnız o kəslərdir ki, Allah adı çəkiləndə (Onun heybət və əzəmətindən) ürəkləri qorxudan titrəyər, Allahın ayələri oxunduğu zaman həmin ayələr onların imanlarını daha da artırar, onlar ancaq öz Rəbbinə təvəkkül edər.) ⁷¹

71. Ənfal surəsi, ayə 2

Möminlər bir tərəfdən bütün dünya qüdrətlərinin qarşısında Allaha arxalanırlar. Özlərini uca dağ kimi əyilməz hiss etsələr də, buna rəğmən, Onun sonsuz qüdrəti qarşısında öz varlıqlarının zəifliyini duyur, Allahın əzəmət və cəlalı onları heyratə gətirir... Belə möminlərin ən gözəl nümunəsi şücaət və hərbi meydanında misilsiz, ibadət məhrabında kövrək və həzin Əmirəl-möminin Əlidir (ə). Əli (ə) hərbi meydanlarında lərzəyə gəlmiş, Allahın hüsurunda kövrək yarpaq kimi titrəmişdir. Digər imamlar da dünyəvi qüdrətlərdən zərrə qədər qorxmur, amma Allah məhzərində dayananda, hətta namazdan əvvəl dəstəmaz alarkən rəngləri dəyişir və haldan-hala düşürdülər.

Zahirdə fərqli görünən bu iki xüsusiyyətin səbəbini aydınlaşdırmaq istəyənlər soruşur: «Bu necə olur ki, bir tərəfdən Allah-Təala buyurur: Allah zikri qəlbin rahatlığına səbəb olur və digər tərəfdən buyurur: Allah zikri onun qarşısında qorxuya düşməklə nəticələnir?» Sualın cavabı budur ki, yuxarıda bəyan olduğu kimi Allah-Təalanın buyurduğu bu iki sözün yeri və mövzusu fərqlidir. Birinci mövzuda insan özünü qeyri-ilahi qüdrətlərin qarşısında görür, Allah-Təalanın sonsuz qüdrətinə arxalanaraq onlardan qorxmur, çünki bilirlər ki, Allahın qüdrəti digər qüdrətlərlə müqayisə olunmaz. Belə qüdrətlə ünsiyyətdə olanlara başqa bir qüdrət zaval verə bilməz. Amma Allah sevgisinin cəsur etdiyi bu insanlar özlərini sonsuz əzəmətə malik olan Allahın hüsurunda hiss edəndə varlıqları lərzəyə gəlir.

Əlbəttə bir-birinə zidd olan bu xüsusiyyətlərin bütün möminlərdə olması mümkün deyildir. Amma bu səciyyənin gözəgörünməz həqiqətləri dərk edərək fəzilətlərə qovuşmuş övliyalarda olması inkar edilməzdir.

Böyük Quran təfsirçisi Əllamə Təbatəbai (rə) yuxarıda zikr olunan iki ziddiyyətli halın Allah zikri ilə bağlı olması barədə buyurur: “İnsan hər hansı bir işi görərkən, diqqəti bütünlüklə dünyaya cəlb olur. Əgər qəfildən Quran ayəsinin tilavətinin və ya azan oxunuşunun səsi qulağına çatsa bir haldan başqa hala düşdüyünə görə ilk dəqiqələrdə pərişanlıq və ya qorxuya oxşar hisslər keçirir. Amma tədricən onun diqqəti Allah zikrinə yönəldikcə onun zehmində və

ruhunda sabitlik və rahatlıq yaranır. Qurani-Kərim “Zümər” surəsin-də bu barədə buyurur:

«اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا يَنْقُشُ عَنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ»

(Allah sözün ən gözəlini (Quranı, ayələri) bir-birinə bənzər, (xəbərləri və hekayətləri, əmrləri və qadağanları, vədləri və təhdidləri) təkrarlanan bir kitab şəklində nazil etdi. Ondan (Quranın təhdidlərindən) Rəbbindən qorxanların tükləri biz-biz olar. Allahın zikrindən (öyüd-nəsihətlərindən, vədlərindən) sonra ürəkləri yerinə gəlib qorxuları gedər.)⁷²

Yuxarıda bəyan olan təhlillərə əsasən, möminlər Quran ayələrini eşidən zaman hallarında dəyişiklik olur və ilahi qüdrət və əzəmətlə qarşılaşdıqlarına görə qəlblərində qorxu hissi yaranır. Amma Allah zikrini davam etdirdikcə və rəbbi ilə ünsiyyəti çoxaldıqca bu qorxu rahatlıq və ruh dincəliyinə çevrilir. Allah qorxusunu Allah sevgisi əvəz edir.

Allahın xüsusi hidayəti

وما يرحم الله - عزت الأؤده - في البرهة بعد البرهة و في ازمان الفترات عباد ناجاهم في فكرهم و كلمهم في ذات عقولهم.

Həzrət Əli (ə) xütbənin bu hissəsində agah, imanlı və həqiqət axtaran şəxslər haqqında danışır: Allah-Təala belə insanlara elə ləyaqət və şərəfət əta etmişdir ki, öz hidayət nuru ilə qəlblərini işıqlandırmış və həqiqətləri onlara göstərmişdir.

Ruhi xəstə olmayanlardan başqa bütün insanlara hətta günahkarlara da əql və düşüncə neməti verilmişdir. Həm saleh insanlar həm də günahsız insanları ölümə məhkum edən fasid insanlar öz məqsədlərinə çatmaq üçün fikir və düşüncələrindən istifadə edirlər. Fərq yalnız bu istifadənin dərəcəsidir.

72. Zümər surəsi, ayə 23

Allah-Təala öz həkimanə tədbir və hidayətinə əsasən insanları imtahan edib yoxladıqdan sonra könüllərini haqq və həqiqəti qəbul etmək üçün hazırladığı dostlarını seçərək qəlblərinin dərinliklərində onlarla danışır. Allah-Təala düzgün qərarlar qəbul etməkdə onlara kömək edir və daim düşüncələrini artırır, səadətə və xoşbəxtliyə çatmaqda onlara kömək edir, həqiqətdə onların fikrinin, zehninin qüdrətlərini öz öhdəsinə götürür. Bu barədə Qurani- Kərim buyurur:

«وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَآتَاهُمْ تَقْوَاهُمْ»

(Doğru yolu tapanlara gəldikdə isə, (Allah) onların doğruluğunu daha da artırır və onlara təqvalarının (möminliklərinin, Allahdan qorxub pis əməllərdən çəkinmələrinin) mükafatını verir!) ⁷³

Bütün insanlara Allahın ibtidai hidayəti şamil olur. Lakin bəziləri bu hidayətdən istifadə edərək kamilliyə qovuşur. Elə bu ibtidai hidayətdən istifadə etdiklərinə görə Allah onlara əta etdiyi hidayət nemətini daha da artırır. Amma bəziləri də hidayət olmaq ləyaqətini özlərindən uzaqlaşdırır, bədbəxtliyi və düzgün olmayan yolu hidayətdən üstün tuturlar. Qurani-Kərim bu barədə buyurur:

«وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ»

(Səməud qövmünə gəlincə, Biz onlara haqq yolu göstərdik, amma onlar korluğu (küfrü) doğru yoldan üstün tutdular. Beləliklə, onları qazandıqları günahların ucbatından zəliledici ildırım əzabı yaxaladı.) ⁷⁴

Vəhyin Quranda işlənmə formaları

1. Lüğətdə işlənən mənada:

Vəhyin lüğəti mənası bir şeyi tez və gizli elan etməkdir. Bu iş işarə ilə yerinə yetirilir.

73. Mühəmməd surəsi, ayə 17

74. Füssilət surəsi, ayə 17

2. Qərizə və fitrətə uyğun olaraq dərk və hidayətdir. Canlıların bünövrə və kökündə qoyulmuşdur. Vəhyin bu mənada işlənməsinə Quranın bu ayəsini misal göstərmək olar:

«وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا»

(Rəbbin bal arısına belə vəhy (təlqin) etdi: "Dağlarda, ağaclarda və (insanların) qurduqları çardaqlarda (evlərin damında, üzümlüklərdə) özünə evlər tik (pətaklər sal); Sonra bütün meyvələrdən ye və Rəbbinin sənə göstərdiyi yolla rahat (asanlıqla) get!) ⁷⁵

3. Peyğəmbərliyi və şəri hökümləri bəyan etmək üçün olan bir vasitə mənasında. Bu mənaya olan vəhyin müxatəbləri yalnız Peyğəmbərlərdir, bu vasitə ilə onlara Allahın şəriəti çatdırılır. Başqaları bu vəhyi eşitməkdən məhrumdurlar. Əgər Peyğəmbər olmayan bəzi şəxslər bu vəhyi eşitsələr də onun həqiqi müxatəbi hesab olunmurlar. Necə ki:

انك تسمع ما اسمع و ترى ما ارى الا انك لست بنبي و لا تنك لوزير
و انك لعي خير ⁷⁶

Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) müraciət edərək buyurur: Ey Əli! Sən mənim eşitdiklərimi eşidir və gördüklərimi görürsən, yalnız fərq budur ki, sən peyğəmbər deyilsən, sən mənim vəzirimsən və sənin aqibətin xeyirdir."

4. İlham etmək mənasında. Belə növ vəhy də hər hansı bir şəxs ilham edən varlığı görmədən ondan müəyyən bir mətləbi öyrənir. Bəzi vaxtlar bu öyrənmək ilahi və nurlu bir mənbədən olur, bu o vaxt ola bilər ki, insanın nəfsi paklıq və mənəviyyət nəticəsində bir məqama çatır ki, həqiqətləri yüksək mənəvi məqama malik olan varlıqlardan, Allah övliyalarından, hətta aləmlərin Rəbbindən öyrənmək ləyaqətini qazansın. Bu, ruhun böyüklüyünü və mənəvi

75. Nəhl surəsi, ayə 68-69

76. Biharül ənvar, cid 14, bab31, rəvayət 37

inkişafını çatdırır. Amma bəzən insan şeytani bir mənbədən ilham alır, bu o vaxt mümkün olur ki, insanın nəfsi o qədər alçalır, qaranlıqlaşır və zülmətə düşür ki, artıq öz səviyyəsində olan alçaq varlıqlarla rabitədə olur və onlar belə insanlara aldadıcı vəsvəşlər ilham edirlər.

İlahi ilhamlardan birinə Musa Peyğəmərin(ə) anasının barəsində Quranda nəql olunan hadisəni misal göstərək:

«وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ قَالَتْ فِيهِ الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَأَوُوهُ إِلَيْنَا وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ»

(Biz Musanın anasına (ilham yolu ilə, yaxud rüyada): "Onu (Musanı) əmizdir; elə ki ondan ötrü qorxdun, onu dəryaya (Nil çayına) at. (Uşağın suda boğulacağından) qorxma və (ayrılığına da) kədərlənmə. Biz onu sənə qaytaracaq, özünü də (şəriət sahibi olan) peyğəmbərlərdən edəcəyik!" - deyə bildirdik.)⁷⁷

Övlada süd vermək, onu dəryaya atmaq, aqibətindən qorxmayıb nigarən olmamaq, övladın şəksiz ikinci dəfə anasına qayıdışı və gələcəkdə peyğəmbər olacağı Musa Peyğəmərin(ə) anasının qəlbinə ilham edilmişdi, şübhəsiz, bu düşüncələr və ilhamlar onun nəfsinin paklığından irəli gəlirdi. Bir az da dəqiq desək, bu agahlıqlar ona qeyb aləmindən əta olunmuşdur. Amma bütün bunların gizli və çox tez bir zamanda ona öyrədildiyi üçün Quran ayəsində "vəhy" kəlməsindən istifadə olunmuşdur.

Allah-Təalanın öz sevimli bəndələrinə ilham etməsi

"Vəhy" kəlməsinin Quranda müxtəlif mənalarda işlənməsi barədə dediklərimizi nəzərə alsaq bu nəticəyə gəlirik ki, Allah-Təalanın öz övlilərinin fikri və aqli ilə danışması (Əmirəl-möminin Əli (ə) bu xütbədə bu barədə söz açmışdır) bir növ ilhamdır. Yuxarıda bəyan olunduğu kimi, insanlar öz nəfsləri ilə mübarizə apararaq, onu paklaşdırdıqdan

77. Qəsəs surəsi, ayə 7

sonra qeyb aləmindən gələn ilhamları qəbul etmək üçün şərait yaranır. Necə ki, peyğəmbərlərə Allah tərəfindən vəhy olunur, Allahın gizli ilhamları və hidayətləri inkar olunmazdır, amma möminlər həqiqətləri eyni səviyyədə qəbul etmirlər. İlahi mənbələr onlara öz mənəvi dərəcələrinə uyğun olaraq etdiyi ilham edilir. Deməli möminlərin və Allahın digər sevimli bəndələrinin ali mənəvi dərəcələrə çatmalarından asılı olaraq ilhamlar formalaşır. Ən ali və yüksək ilhamların dinləyiciləri peyğəmbərlər və məsum imamlardır və onlardan sonra növbə digərlərinə çatır.

İmam Sadiq (ə) öz elminin növlərini sadalayaraq məsum imamlara edilən ilhamları belə bəyan edir:

ان علمنا غابر و مزبور و نكت في قلوب و نقر في الأسماع. فقال اما الغابر فما تقدم من علمنا و اما المزبور فما يأتيانا و اما النكت في القلوب فإلهام واما النقر في الأسماع فأمر الملك

(Bizim elmimiz ya keçmişə aiddir, ya yazılı şəkildədir, ya ürəyə daxil olmaqladır və ya eşitməklə. Sonra buyurdu: keçmişə aid olan elmdən məqsəd, keçmişdə baş verənlərə agah olmaqdır, yazılı şəkildə olan elmdən isə məqsəd gələcəyə olan elmi nəzərdə tutur, qəlbə daxil olan elm isə ilham deməkdir, qulağa təsir göstərən elm mələklərə aid işlərdir.)⁷⁸

“Bəsairüddərəcəat” kitabında yuxarıda bəyan etdiyimiz rəvayətin izahı belə verilib: İmam Sadiqin (ə) səhabələrindən olan Zürrarə imamdan soruşur: «İmam ki, onun qulağına söz deyən mələyi görmür bəs onun mələk olduğunu haradan bilir?» İmam (ə) cavabında buyurdu: «İmam məxsus bir rahatlıq duyduğuna görə qulağına hansısa həqiqəti deyənin mələk olduğunu bilir, əgər o varlıq şeytan olsaydı, imam qorxu və nigarəncilik hissləri keçirərdi. Ey Zürrarə bütün bundan əlavə, şeytan imamət əmrinin sahibinə təcavüz edə bilməz».

Əmirəl-möminin Əli (ə) Allah-Təalanın öz seçdiyi bəndələrinə ilham edərək, onların əqli və fikirləri ilə danışması məsələsini bəyan

etdikdən sonra bu ilahi ilhamların səmərə və faydalarını sadalayaraq buyurur:

فاستصبحوا بنور يقظة في الأبصار و الأسماع والأفئدة يذكرون بأيام الله

Allah-Təala o kəslərə ki, özü ilə xəlvətdə ünsiyyətdə olmağı nəsib etdi, onların fikir və əqlini ixtiyarına alaraq, etdiyi ilhamlarla öz düz yolunu göstərdi, belə insanların gözü, qulağı və qəlbə işıqlanaraq hidayət nuru ilə dolacaqdır. Onlar həqiqətləri görür və eşitməli olduqlarını eşidirlər. Belələri o kəslər kimi deyil ki, inad və küfr etməklə həqiqətləri görməkdən özlərini məhrum ediblər.

«فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ»

(Həqiqətən, gözlər kor olmaz, lakin sinələrindəki ürəklər (qəlb gözü) kor olar. (Kafirlər keçmiş ümmətlərin başına gələn müsibətləri zahiri gözləri ilə görsələr də, qəlb gözü ilə görüb onlardan heç bir ibrət almazlar).)⁷⁹

Paxıllığı və həsədi özlərindən uzaqlaşdıran hidayət olunmuşlar isə başqalarını da bu hidayət nuruna qərq etməyə, Allahın xüsusi günlərini və ilahi nişanələri insanlara öyrətməyə can atırlar. Onlar sanki yol işarələri olmayan səhralarda insanlara öz məqsədlərinə çatmaq üçün kömək vasitəsi kimi təyin olunublar və Allah-Təalanın böyüklüyünü və əzəmətini insanların yadına salaraq, hidayət yolundan çıxmağın gətirəcəyi fəlakətləri, fəsadları onlara xatırladırlar. Eləcə də yarı yolda olan hidayət yolçularını da həvəsləndirərək hədəfə çatdıqdan sonra nicata qovuşacaqlarını onlara xəbər verirlər. Eyni zamanda, hidayət yolundan çıxanların yanlış yolda olduqlarını onlara bildirir, pis yolun uğursuz nəticələrini hidayət yolundan sapanların yadına salırlar.

Bəziləri şübhə və azğınlığa qapılaraq başqalarını şübhəyə salmağa və düz yoldan çıxarmağa çalışsalar da, adamları küfr və nifaq yoluna çəksələr də, Allah-Təala ilə ünsiyyət və rabitədə olanlar azğın-

79. Həcc surəsi, ayə 46

Allahı zikr edək

çılıq qaranlıqlarında yandırdıqları hidayət işığı ilə Allah bəndələrini düz yola çəkməyə can atırlar.

Zikr əhlinin məsumlarımızın buyurduğu kəlamlarındakı məqamları

Həzrəti Əli (ə) öz xütbəsinin davamında Allah zikrinin insan rəftarındakı cüvəllərini bəyan edərək buyurur:

“İnsanların çoxu dünya malı və maddiyat sorağındadırlar, ona çatmaq üçün çalışırlar, məqsədləri yalnız dünya ləzzətlərini təmin etməkdir. Amma çox az Allah bəndələri də vardır ki, zikr əhlidirlər və öz Rəbbləri ilə ünsiyyət yaratmağa çalışırlar. Dünya və ona aid olan ləzzətlərin əvəzinə öz yaradanları ilə əlaqə yaratmağa çalışırlar. Rəbbləri ilə münacat etməkdən ləzzət hissələri duyurlar. Öz sevimli rəbblərinin cazibəsinə qərq olmuş belə şəxslər Allah zikrinin vurğunlarıdır. Allah yadına məftun olan bu hidayət yolçuları Allahdan başqa hər bir şeydən üz çevirərək, yalnız Ona ürək bağlayır, hətta dünyaya aid olan işlər, gündəlik qazanclarını təmin etmək üçün göstərdikləri fəaliyyətlər onları Allah zikrindən ayırmır. Onlar zahirdə dünyaya aid işlərə məşğul olsalar da, amma qəlbləri başqa bir yerdədir, insanlarla ünsiyyətdə olsalar da, ürəkləri Allahladır. Fikirləri öz sevimli Rəbblərinin yanındadır, günlərini Allah zikri ilə başa vururlar. Belə insanlar yalnız özlərini deyil, başqalarının da nicatını düşünürlər. Onlar ədalətli olmağın nümunəsini öz həyatlarında təsdiq edir, varlıqlarını ədalət hissi ilə zinətləndirir, sonra başqalarını ədalətə dəvət edirlər. Zikr əhlinin ən gözəl nümunəsi Həzrət Əli (ə) və onun məsum övladlarıdır. Üsuli Kafi kitabında olan rəvayətlərə əsasən Qurani-Kərimdə deyilən zikr əhlindən məqsəd Əhli Beytdir (ə). İmam Sadiq (ə) bu Quran ayəsinin izahında “وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ” buyurur:

الذکر القرآن و نحن قومه و نحن المسؤولون

(Qurandakı zikrin əhli bizik və bizim məhəbbətimiz barədə insanlardan sual olunacaq.)⁸⁰

Eləcə də İmam Kazim (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s) bu ayə barədə “فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ”⁸¹ buyurub:

الذكر انا والأئمة اهل الذكر

Bu ayədə zikrdən məqsəd mənəm və zikr əhli olan imamlardır.⁸²»

Allah zikrinin daha çox olmasının yolu

Allah zikrinin insan həyatında müxtəlif görüntüləri vardır. Allah zikri insanın dilində dil zikri, bədənində rüku, səcdə və digər ibadətə aid olan əməllər, qəlbində isə Allah-Təalaya nəzər etmək kimi özünü göstərir. Allah zikri əməllərin nəticəsindən qorxmağa, göz yaşlarına, bədəninin titrəməsinə, rənginin dəyişməsinə səbəb olur. Zikr eləcə də şəri vəzifələrin səhih və xalis niyyətlə yerinə yetirilməsi ilə nəticələnir və əgər Allahın zikri olmasaydı heç bir ibadət səhih və qənaətbəxş şəkildə yerinə yetirilməzdi. Sanki Allah zikri xeyir əməllər və ibadətlər üçün ruhdur. Bu əməllər onun vasitəsi ilə dəyərləndirilir və həyat tapır.

Zikrin bu kimi xüsusiyyətlərinə, eləcə də Quran ayələrində və rəvayətlərdə onun bərasində olan ibrətamiz kəlamlara diqqət etmək misilsiz dəyərə malik olan bu əməli qazanmaq üçün insanda fəvqəladə istək yaradır.

Zikrin ali dərəcələrinə çatmaq üçün hansı yollardan keçmək lazımdır? Bu yolda hansı maneələr vardır?

Zikrin insanın qəlbində möhkəmlənməsi və onun həyatını bütünlükdə əhatə etməsi üçün zakir (zikr edən) çalışmalıdır ki, Allah zikrini

80. Üsul Kafi, cild 1 səh 211

81. Nəhl surəsi, ayə 43

82. Üsul Kafi, cild 1 səh 210

öz qəlbində davamlı olaraq daha da dərinləşdirsin. Zikrin ali dərəcələrinə çatmaq üçün həm zikrin sayının çoxluğu, həm də daha keyfiyyətli olması üçün çalışmalıyıq. Bu yolda hərəkəti zəif olanlar, zikrdə israrlılıqlarını artırırsalar bir gün bu zəif addımlar güclənəcək və insanı zikrin ali dərəcələrinə çatdıracaq. Mənəvi işlərin də maddi işlər kimi mərhələləri vardır. Aşağı mərhələləri keçmədən yuxarı mərhələlərə çatmaq mümkün deyildir. İnsanlar mənəviyyatın və kamilliyin yüksəkliklərinə tədrici və davamlı hərəkətləri ilə çata bilər. Çünki heç zaman sıçrayışlı hərəkətlə insan ali məqsədlərə nail ola bilməz. Əlbəttə, Allahın bəzi seçilmiş bəndələri fəvqəladə istedadlarına və vücudlarında olan hədsiz zəminlərə görə kamillik yolunda çox sürətlə hərəkət edirlər. Məsullarımızın bəziləri ana bətnində olan zaman hədsiz elmə malik idilər və Allahı zikr edirdilər. Amma belə şəxslər yalnız peyğəmbərlər və məsum imamlar ola bilər, onlar başqalarından fərqlidirlər. Adi insanların belə sürətli hərəkətlərə meyli olsa da, onlar üçün bu, mümkünsüzdür. Belə adi insanlar Allahın köməyinə arxalanaraq bu yolda tələsmədən addımlamalıdır.

Quranda Allah zikrinin keyfiyyətini artırmağın müxtəlif yolları göstərilir. O yollardan biri namazdır. Bu barədə Allah-Təala Həzrət Musaya (ə) xitab edərək buyurur:

83 «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»

Bu ayədə Allahı yüksək səviyyədə yad etməyin yolu kimi namazı keyfiyyətlə yerinə yetirmək bəyan olunub. Ayəyə əsasən namazın hədəfi və məqsədi zikrdir. Allah-Təala bu böyük hədəfə nail olmaq üçün Həzrət Musaya (ə) namaz qılmağı əmr edir. Deməli, zikrin ali dərəcələrinə çatmaq üçün namazdan və tələffüzlə yerinə yetirilən zikrlərdən başlamaq lazımdır. Təbiidir ki, əvvəl günlərdə qəlbimizdə yüksək səviyyəli mənəviyyat və nuraniyyət yaranmayacaq. Amma bacardığımız qədər zikrlərin mənasına diqqət etsək və fikrimizi Allahdan başqa

şeylərə yayındırmasaq getdikcə ruhumuz və qəlbimiz daha saf və xalis Allah zikrinə hazırlıq tapacaq.

İbadət və Allahla xəlvət etmək üçün ən yaxşı fürsət

İslam elmlərini öyrənənlər mütləq nəticəsində diqqətlərini bir yerdə toplaya bilmədiklərindən şikayətlənir. Belə şəxslərə tövsiyə olunur ki, mütləqə olan istəklərini və həvəslərini gücləndirsinlər və özləri üçün fikri yayındıran amillərdən uzaq bir məkan seçsinlər. Çalışsınlar ki, mütləq zamanı diqqətləri yalnız oxuduqları mətləblərdə olsun, başqa şeylərə yayınmasın. Təbiidir ki, insan mütləq zamanı diqqətli olsa oxuduqlarını daha tez və daha yaxşı qavrayacaq.

Namaz və zikr barədə bəzən aşağıdakı suallar meydana gəlir. Namaz qılarkən və zikr deyən zaman diqqətimizin yalnız Allaha yönəlməsi üçün nə etmək lazımdır? Bu sualın cavabı budur ki, hər şeydən əvvəl fikrimizin Allahdan qeyri şeylərə yayınmasının qarşısını almaq üçün məşq etməliyik. Çünki məşq etmək hər hansı bir hədəfə çatmağın ən mühüm amillərindəndir. Bundan əlavə namaz və ibadət üçün ən uyğun vaxtı seçməyə çalışmalıyıq. Zikr və ibadətlə elə bir vaxtda məşğul olmalıyıq ki, ruhumuzun və bədənimizin buna kifayət qədər hazırlığı olsun. İnsan gün ərzində gündəlik fəaliyyətlərinə məşğul olduğu üçün və boyunda olan vəzifələri yerinə yetirdiyinə görə adətən ibadət etməyə kifayət qədər hazırlığı olmur... Xüsusən səhər azanından bir qədər əvvəldən gün çıxana qədər ibadət və Allah zikri üçün münasib vaxtdır. Qurani-Kərim ibadətin və Allah zikrinin ən yaxşı vaxtını belə bəyan edir.

«فِي بُيُوتِ أَنْ أَنْ تَرَفَعُ وَ يَذْكُرُ فِيهَا اسْمَهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ»

((Həmin taxça və çıraq) Allahın tikilib ucaldılmasına və Öz adının zikr edilməsinə izin verdiyi o evlərdədir (o məscidlərdədir) ki, orada səhər-axşam Onu təqdis edib şəninə təriflər deyirlər.)⁸⁴

84. Nur surəsi, ayə 36

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا»

(Ey iman gətirənlər! Allahı çox zikr edin! Onu səhər-axşam təqdis edib şəninə təriflər deyin! (Sübh, günorta, ikindi, axşam və gecə namazlarını qılın!))⁸⁵

Fikrimizin yayınmasının qarşısını alan amillərdən biri də ibadət və zikr üçün xəlvət yer seçməkdir. Rəvayətlərimizdə Allahla xəlvət etmək və onunla rabitədə olan zaman tənhalığa çəkilmək barədə tövsiyələr vardır. “Hədisi qüdsi” də Allah-Təala Həzrət İsayə (ə) buyurur: “Ey İsa, qəlbini mənim üçün yumşalt və təkliddə Allahı çox yad et.”⁸⁶

İmam Sadiq (ə) buyurur:

شيعتنا الذين اذا خلوا ذكروا الله كثيراً

(Bizim şialərimiz Allahı təkliddə çox yad edənlərdir.)⁸⁷

Təkliddə və xəlvət yerdə ibadət etməyə bu qədər təkid olunmasının əsas səbəbi bundadır ki, başqalarının hüzurunda və səs-küylü, qalabalıq yerlərdə Allah zikri üçün fikrin yetərinə bir nöqtədə cəm olması mümkün deyil. Bu maneələr isə ibadətin keyfiyyətlə yerinə yetirilməsinin qarşısını alır. Allah-Təala bizə Quranın buyurduğu kimi şah damarımızdan daha yaxındır. “...وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ...” Amma Allah-Təala ilə rabitədə olmaq üçün gərək səmimi qəlbədən onunla ünsiyyət qura biləsən. Bəzi vaxtlar bu ünsiyyət və rabitə o qədər möhkəmlənir ki, insan Allahın buyurduğu vacib işlərdən başqa, bir an da olsun, öz sevimli Rəbbi ilə əlaqəsini kəsməyə razı olmur.

Adətən Qurani-Kərim dinimizin əsillərini küll olaraq bəyan edir və buyurduqlarını geniş izah etmir. Bu işi Peyğəmbərin(s) öhdəsinə qoyur.⁸⁸ Amma ibadət və Allahla raz-niyaz məsələsinə çatdıqda bu

85. Əhzab surəsi, ayə 41-42

86. Üsuli kafi, cild 2, səh 502, rəvayət 3

87. Biharül ənvar, cild 93, bab 1, rəvayət 42

88. Nəhl surəsi ayə 44 “وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ”

məsələni geniş izah edərək onu təkidlə bəyan edir. Quran-Kərim bu barədə buyurur:

«وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ»

((Namaza) qalxdıqda Rəbbini həmd-səna ilə zikr et! Gecənin bir vaxtında və ulduzlar batandan sonra (dan yeri söküləndə, yaxud sübh çağı) da Allahı təqdis edib şəninə təriflər de! (Gün ərzində vacib və əlavə namazları qıl!) ⁸⁹

Digər bir ayədə buyurur:

«وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ نِيلًا طَوِيلًا»

(Səhər-axşam Rəbbinin adını zikr et! (Səhər, günorta və ikinci namazlarını qıl!) Gecənin bir qismində Ona səcdə et (axşam, gecə namazlarını qıl) və gecə uzununu da Onu təqdis edib şəninə təriflər de! (Təhəccüd namazını qılıb gecəni ibadət içində keçir!) ⁹⁰

Biz bu məsələni əhəmiyyətsiz hesab etməməliyik. Qurani-Kərim ki, bu məsələnin vaxtını və növünü (Allaha təsbih demək və səcdə etməyi) təkidlə bəyan edib. Şübhəsiz bəyan edilən bu əməllərin insanın mənəvi kamilliyində dərin və əvəzsiz təsiri vardır. Əgər belə olmasaydı, Quran bu həddə qədər belə təkidləri etməzdi. Quranın təkidləri ona görədir ki, biz bu əməlləri ləyaqətlə yerinə yetirək və onları tərk etməyək.

Gecə namazına və müstəhəb əməllərə əhəmiyyət vermənin lazımlığı və bəhanə axtarmamaq

Şübhəsiz neçə milyon şiə və müsəlman əhalisi olan İran islam ölkəsində müstəhəb əməllər və gecə namazı üçün ən layiqli şəxslər Qurani-Kərim və Əhli-Beytlə (ə) daha çox tanışlığı olan ruhanilərdir. İslam maarifindən və şəri hökmlərə agah olmayan adi insanlardan

89. Tur surəsi, ayə 48-49

90. İnsan surəsi, ayə 25-26

ruhanilərdən tələb olunanı tələb edə bilmərik. Əgər biz ruhanilər bu müstəhəb əməllərə etinasızlıq etsək, bəs bu ilahi göstərişlər kimin üçündür və onlara kim əməl edəcəkdir? Qiyamət günü bu süstlüyə və səhlənkarlığa görə nə cavab verəcəyik? Əlbəttə hər şeydən əvvəl bizə müstəhəb əməlləri yerinə yetirməklə yanaşı, elm öyrənmək vacibdir. Amma biz öz vaxtımızdan daha səmərəli istifadə etməliyik, televizorda lazımsız şeylərə baxmağın əvəzinə öz vaxtımızı gecə namazına və digər müstəhəb əməllərə sərf etməliyik... Allah-Təala möminlər və övlialar barədə buyurur:

«كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ»

(Onlar gecələr (ibadətlə məşğul olub) az yatırdılar. Səhərlər isə (Allahdan) bağışlanmalarını diləyirdilər.)⁹¹

Eləcə də digər bir ayədə Allah-Təala öz peyğəmbərinə gecəni ibadət və raz-niyazla başa vuraraq onun çox az bir hissəsində istirahət etməyi tövsiyə edir:

«وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا»

((Ya Rəsulum!) Gecənin bir vaxtı durub ancaq sənə xas olan əlavə (təhəccüd) namazı qıl. Ola bilsin ki, Rəbbin səni (qiyamət günü hamı tərəfindən) bəyanilib təriflənən bir məqama (axirətdə ən böyük şəfaət məqamına) göndərsin!)⁹²

Amma bizlər dərin yuxuya dalmağı və istirahət etməyi ibadətdən və gecə raz-niyazından üstün bilirik. Peyğəmbər (s) gecənin yarısından sonra yuxudan oyanaraq Allah-Təala ilə raz-niyaz edib, gecə namazının bir hissəsini qılar, sonra ikinci dəfə bir qədər yatıb istirahət etdikdən sonra ikinci dəfə gecə namazının digər hissəsini qılmaq üçün yatağından qalxardı. Beləcə, səhə azanına qədər o, neçə dəfə yatağından qalxıb ibadətə məşğul olardı. Hətta yuxuda da Allahı unutmazdı. Əgər bizim Peyğəmbərimiz (s) gecələri belə ibadət

91. Zariyat surəsi, ayə 17-18

92. İsra surəsi, ayə 79

edirdisə, bizim kimi adi insanlar, nə üçün, heç olmasa, sübh azanına 10-15 dəqiqə qalmış yuxudan oyanıb bir neçə dəqiqə ibadət etməyəək? Biz gərək şeytan vəsvəsəsinə uyub müxtəlif bəhanələrlə bizi gecə namazından ayırmasına icazə verməyəək.

Əxlaq ustadlarından biri mərhum Hacı ağa Hüseyn Fatimi (rə) nəql edirdi ki, bir tələbə mərhum Şeyx Ənsaridən (rə) soruşdu: "Gecə namazının savabı çoxdur ya mütaliə etməyin?" O zaman demək olar ki, hamı qəlyan çəkirdi. Şeyx qəlyan çəkən tələbələrin birindən soruşdu: "Sən hər gün qəlyan çəkirsən?" Tələbə cavab verdi ki, "Bəli, ya Şeyx. Hər gün qəlyan çəkirəm". Şeyx Ənsari isə cavabında həmin tələbəyə: "Gün ərzində çəkdiyən qəlyanların birinin yerinə gecə namazı qıl" – dedi.

Deməli ehtiyatlı olmalıyıq ki, şeytan öz vəsvəsələri ilə bizi yoldan çıxarmasın. Bizim gün ərzində çox saylı vacib vəzifələrimiz olsa da, bütün savab əməlləri yerinə yetirməyə imkanımız olmasa da vaxtımızın bir hissəsini öz nəfsimizin tərbiyəsinə və gecə namazına ayırmalıyıq. Bizim üçün nəfs tərbiyəsindən və Allah zikrindən vacib nə ola bilər? Qurani-Kərimin bu barədə etdiyi təkidlər və tövsiyələr bu işlərin əhəmiyyətini vurğulamırmı? Bizim ibrət alaraq gecə namazına, Allahla münacat etməyə həvəslənməyimiz üçün kimsə bizə tövsiyə etməlidir? Quranın bu barədəki tövsiyələri kifayət etməzmi? Gecə namazı və Allahla raz-niyaz etmək üçün Quran tövsiyələrindən üstün tövsiyə ola bilərmi? Biz Quranın göstərişlərinə və tövsiyələrinə əməl edək, əgər müsbət nəticə almasaq onda başqalarına tərəf gedək. Şübhəsiz, Qurandan üstün müəllim və tərbiyəçi ola bilməz. Amma biz Qurandan qafilik, Qurandan müqayisə olunmaz dərəcədə aşağı səviyyədə olanların arxasınca düşürük...

Doğrudur ilk günlərdə gecə namazı üçün uzun bir müddət ayırmaq çətinidir. Bu baxımdan, özümüzə elə yol seçməliyik ki, əməllərimizin vaxtı qısa olsa da bu əməllər tərk olunmadan davamlı olaraq yerinə yetirilsin. Əgər belə olarsa getdikcə yavaş-yavaş gecə namazından və Allahla münacat etməkdən ləzzət alacağıq və saatlarla belə işlərdən yorulmayacağıq.

Hər-halda çalışmalıyıq ki, hər hansı bir mərhələdəyiksə, bacardığımız qədər öz vəzifəmizi yerinə yetirək. Əgər sübh namazından bir saat qabaq yuxudan qalxıb ibadət edə bilmiriksə, sübh azanına on dəqiqə qalmış yuxudan oyanaq, əgər bu da mümkün deyilsə, sübh namazını qıldıqdan sonra gecə namazının qəzasını qılaq. İlk günlərdə övliyaların gecə namazı qılarkən Allahı yad etmə halları kimi bizdə də oxşar halların yaranması intizarında olmağa və bu halın bizdə olmadığını bəhanə edərək, gecə namazını tərk etməyə. Əmirəl-möminin Əlinin (ə) dediyi “Allahu əkbər” bizim dediyimiz “Allahu əkbər” arasında yerlə göy qədər fərq var. Əgər biz uzun illər çalışaraq zikrin ali dərəcələrinə çatmaq yolunda dayanmadan hərəkət etsək mümkündür ki, azacıq da olsa Əlinin (ə) etdiyi zikrə yaxınlaşaq. Amma bu yolda irəliləyə bilməsək, bu günümüz dünənimizdən, bu işimiz keçən işimizdən yaxşı olmasa kamilliyə çatmaq ümidimiz olmayacaq və Həzrəti Əlinin (ə) yolunda hərəkət edənlərdən və onun şüələrindən olmayacağıq.

Zikr məclisləri

Bəzi rəvayətlərdə xəlvət yerdə və tənhalıqda Allahı zikr etmək tövsiyə olunub. Əxlaq alimləri də bunu israr edir. Amma bu tövsiyələr və təkidlər qeyd-şərtsiz deyil. Bəzi rəvayətlərdə ümumi zikr məclisləri təşkil etmək və Allah zikri üçün təşkil olunan məclislərdə iştirak etmək münasib bilinir. Həzrət Peyğəmbər (s) rəvayətlərin birində buyurur:

«إرتعوا في رياض الجنة. قالوا: يا رسول الله و ما رياض الجنة؟ قال: مجالس الذكر اغدوا و روحوا و اذكروا»

(– Behişt bağlarında yüksəlin.

Səhabələr soruşdular:

– Ey Allahın rəsulu! Behişt bağlarından məqsəd nədir?

Buyurdu:

– Behişt bağları zikr məclisləridir. Gecə gündüz Allahı yad edin.)⁹³

Peyğəmbər (s) bu kəlamında insanın və cəmiyyətin ruhuna təsir göstərən bir məsələni çatdırır. Adi insanlar adətən təkliddə bəzi dini ayinləri yerinə yetirməyə rəğbət və meyilləri olmur, amma başqalarını görəndə onlarda həvəs yaranır. Qədr gecələrində oyaq qalmaq, bu günlərdəki əməllərin nə qədər fəzilətli və əhəmiyyətli olmasına rəğmən, bəzən çoxlarında bu gecələrdə oyaq qalmaq və əməlləri yerinə yetirmək həvəsi olmur. Amma bu gecələrdə məscidə gedənlərdə başqa bir hal və ruhiyyə yaranır. Orada olanlarla birgə gecəni səhərə qədər oyaq qalıb Qədr gecəsi əməllərini yerinə yetirmək, bu zaman hətta yorğunluq hissi keçirməmək gecə ibadətlərinin fəzilətinə bir dəlildir. İslam dininin əzadarlıq kimi bəzi ayinləri təkliddə keçirilmir, onların yerinə yetirilməsi üçün kütləvi mərasimlər təşkil olunmalıdır. Belə mərasimlərin müsbət təsiri çoxdur. Bu baxımdan Peyğəmbər (s) belə məclislərdə iştirak etməyi behişt bağlarına daxil olmaq kimi səciyyələndirir. İslam Peyğəmbəri(s) buyurur:

“Hər kəs Allah dərgahında öz məqam və mənzilətini bilmək istəyirsə, Allahın məqam və mənzilətinin öz ruhunda nə qədər olmasına baxsın. Allah-Təalanın rütbəsi insanın nəzərində nə dərəcədədirsə, onun rütbəsi də Allahın nəzərində o dərəcədədir. Həqiqi malikiniz olan Rəbbinizin dərgahında ən bəyənilmiş əməl və dərəcə-nizin yüksəlişi üçün ən pak və təsirli amil Allah zikridir. Çünki Allah-Təala özü buyurub: "Mən, məni yad edənlərlə birgəyəm."

Allahın hüzuruna nəzər etməyin əhəmiyyəti

Böyük və dahi şəxsiyyətlərin hüzuruna yetişmək və onlarla birgə olmaq insan üçün böyük iftixardır. Bizim zamanədə Həzrət İmam Xomeyni insanların nəzərində misilsiz şəxsiyyətə və əzəmətə malik idi. Xalqın ona olan eşqi və hədsiz məhəbbəti o dərəcəyə çatmışdı ki,

93. Biharül ənvar, cild 93, bab 1, rəvayət 42

isti və soyuq havada uzaq şəhərlərdən gələrək ömürlərində yalnız neçə dəqiqə o böyük alimin görüşündə olmaq şərəfinə nail olar və özləri üçün bundan böyük iftixar tanımazdılar. İndi təsəvvür edin Allahla görüş və birgə olmaq daha əhəmiyyətlidir, yoxsa İmam Xomeyni kimi şəxsiyyətlərlə? Özü də elə bir Allahla ki, hər dəqiqə onunla görüşmək və hüzuruna çatmaq mümkündür.

Bizim həm Allah-Təalanın hüzuruna çatmaq imkanımız var, həm də bizə daim onu anaraq yaşamaq, onunla rabitəmizi möhkəmlətmək tövsiyə olunub. Bizim üçün bəzi müstəhəb əməllərin nəzərdə tutulmasının səbəbi budur ki, heç zaman Allahı unutmayaq. Əgər bizə yeməkdən əvvəl “Bismillahir-rəhmanir-rəhim” və yeməkdən sonra “əlhəmdulillah” demək buyurulubsa, ona görədir ki, Allaha olan diqqət və nəzərimiz kəsilməsin. Hər vaxt Allahı davamlı olaraq yad etsək yediyimiz yeməklərin halal olması üçün çalışacağıq və özümüzü haram və yaxud şübhəli yeməklərdən qoruyacağıq. Yaşayışımızın hər bir hissəsində belə əməllərə riayət etmək Allah-Təala ilə birgə olmaq iftixarından əlavə onun hüzzurunu dərk etmək və mənəvi kamilliyimiz üçün şərait yaradır. İnsanın nəfsi zəifdir. Nəfsani istəklərin, şeytan vəsvəsələrinin və dünyanın maddi cazibələrinin hər an bizi qəflətə salması mümkündür. Amma əgər biz Allaha təvəkkül etsək və öz rabitəmizi ondan kəsməsək bu maneələr təsirsiz olacaq.

Peyğəmbərə (s) istinad edilən bir hədisdə deyilir:

Allah-Təala buyurub ki, “bəndəmin çox vaxtının məni anmaqla keçirdiyini görsəm, onun meyl və rəğbətini öz münacatıma, istəklərini məndən istəməsinə istiqamətləndirərəm. Belə bəndələrimin səhv və qəflətə düşmək təhlükəsi olsa onları qoruyaram. Belə insanlar həqiqətən mənim istəkli bəndələrimdir. Belələri nəfs meydanının qəhrəmanlarıdır. Elə şəxslərdirlər ki, onlara görə öz əzabımı xalqdan geri götürərəm.”⁹⁴

94. Biharül ənvar, cild 93, bab 1, rəvayət 42

Dünyada hər bir kəsin bir şeyə bağlılığı vardır. Allah-Təala buyurub ki, öz vaxtlarının çox hissəsini mənim zikrimlə keçirənlərin meylini özümə tərəf daha da artıracağam. Qoy, yalnız mənimlə söhbət etməkdən ləzzət alsınlar. İnsan nəfsinə aid olan istəkləri və şeytan vəsvəşləri ilə uzun-uzadı mübarizələrdən sonra belə bir mərhələyə çatsa, maddi işlər onu Allah zikrindən ayırmaq istəsə də, Allah buna mane olub öz həqiqi bəndəsini özünə tərəf meyilləndirəcəkdir. Öz nəfsləri ilə mübarizə etmək yolunda təcrübələri olanlar bilirlər bəzən insanda qəflətə və günaha tərəf getmək şəraiti yaranır. Allah-Təala insanı müxtəlif vəsilələrlə özünə tərəf çəkir, qəflətə və günaha düşməkdən qoruyur...

Hədisin davamında Allah-Təala, özlərini bu həddə çatdıran bəndələrin barəsində buyurur: Onlar mənim həqiqi dostlarım və nəfslə mübarizədə sözün əsl mənasında qəhrəmandırlar. Əgər cəmiyyətdə insanlar öz hədlərini aşıb, etdikləri günahlara görə Allah əzabına layiq olsalar da, belə sevimli və pak bəndələrimə görə öz əzabımı bütün cəmiyyətdən geri götürərəm.

Şübhəsiz Allahla rabitənin və mərifətin bu həddinə çatanlar zikir əhlidirlər. Zikir əhli o kəslərdir ki, davamlı olaraq Allahı yad edir, heç bir halda, həyatın heç bir anında ondan qafil olmur. Arabir zikrə məşğul olanların zikri bu şəxslərin əməl və rəftarlarında müsbət təsir bağışlamırsa, belələrinə zikir əhli demək düzgün deyil. Əli (ə) bəyan olunan xütbədə buyurduğu kimi, əgər hər kəs zikir əhli olsa Allah yadını dünya ilə dəyişir, dünya və onun cazibələrinin yerinə Allah zikrinə ürək bağlayır və ən ali ləzzəti ilahi ünsiyyətdə tapır.

Allahla ünsiyyətin və ona olan məhəbbətin həqiqəti

Həqiqi zikir əhlinin qəlbində dünyaya məhəbbət olmaz, çünki Allah-Təalanı yad etməklə dünya məhəbbətinin bir yerə cəmləşməsi mümkün deyildir. Belə insanlar Allahla rabitədə olub onun vəsf olunmaz məhəbbətini qazandıqdan sonra Allahdan başqa şeylərə meyillənməz, çünki

belə şəxslər Allahdan qeyri şeylərin məhəbbətini Allah məhəbbətindən üstün bilməyi məntiqsizlik və ağılsızlıq hesab edirlər. Ana ilə övlad arasında şəfqəti Allahla zikr əhli arasında olan məhəbbətin çox zəif görüntüsü kimi səciyyələndirmək olar. Ana ilə övladı arasında olan məhəbbət insanlar arasında olan ən xalis və ən dərin məhəbbətdir. Bu məhəbbət o qədər şiddətlidir ki, ana övladının sağlamlığı, inkişafı üçün öz canından keçir və cavanlığını, rahatlığını ona qurban verir. Eyni zamanda, uşaq da öz anasından bir an belə olsun, ayrılmaq istəmir. Oyuncaqlara başı qarışmış olsa belə bir müddətdən sonra oyuncaqlarını tərk edib anasının qucağına pənah aparır və yalnız anasının qucağında rahatlıq hiss edir. Əlbəttə ana ilə övladı arasında olan məhəbbət və əlaqə Allahla bəndəsi arasında olan məhəbbətlə müqayisə olunmayacaq dərəcədə fərqlidir və ananın övladına olan məhəbbəti Allahın bəndəsinə olan məhəbbətindən qat-qat aşağı səviyyədədir. Əsas etibarı ilə uşağın xalığı və həqiqi yaradanı Allah-Təaladır. Valideyn yalnız vasitəçidir. Allahla bəndləri arasında olan rabitə o qədər əzəmətlidir ki, Allah-Təala insanın ruhunu özüinə mənsub edir:

«فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتَ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ»

(Mən ona surət verib ruhumdan üfürdüyüm zaman siz ona (ibadət yox, təzim məqsədilə) səcdə edin!") ⁹⁵

İnsanın vücudunu təşkil edən bütün ünsürlər Allahdandır və bütün bu ünsürlərin mənbəyi və yaradanı Allah-Təaladır. Amma onların arasından yalnız ruhu özüne aid edib. Bu insan ruhunun şərəfli və əzəmətli olmasının göstəricisidir. Əsl yaranışda Allahla bəndləri arasında bu qədər sıx əlaqənin olması onun fitrətinə uyğun olaraq, Allah-Təala ilə həddən artıq sıx əlaqə yaratmasını da tələb edir. Amma insanın fitrəti bunu tələb etsə də onun dünya və dünya ləzzətlərinə meyli buna mane olur. Belələri fitrətlərinin tələbinin ziddinə olan işləri Allahla rabitə yaratmaqdan üstün tutur. Necə ki, insan təbiətən təmiz və

95. Hicr surəsi , ayə 29.

təravətli havada nəfəs almaqdan ləzzət duyur, amma siqaretin narahatedici tüstüsünə adət etdikdən sonra bu tüstü onun üçün təmiz və saf havada nəfəs almaqdan daha ləzzətli olur.

Əgər yaranışın əvvəlindən bu günə qədər bütün anaların övladlarına olan məhəbbətlərini bir yerə yığsaq, bu, Allahın öz bəndəsinə olan məhəbbəti ilə müqayisədə dəryanın bir damcısına bənzəyər. Çünki Allah bütün məhəbbətlərin və yaxşılıqların yaradanıdır. Ananın övladına olan məhəbbəti Allah-Təalanın məhəbbətinin bir cildəsi və görüntüsüdür. Əgər hər kəs Allah-Təala ilə ünsiyyətdə olmağı dərk etsə, Allah zikrinin ləzzətini dadsa, bundan sonra bir də dünya ləzzəti onu heç vaxt cəzb etməyəcək və Allahla münacat və raz-niyaz etməyi başqa bir zövqlə dəyişməyəcək. Elə buna görə imam Səccad (ə) "Munacat Zakirin"- də buyurur:

و استغفرک من کل لذة بغیر ذکرک و من کل راحة بغیر انسک و من کل سرور بغیر قربک و من کل شغل بغیر طاعتک

(İlahi, mən sənin zikrindən başqa olan ləzzətlər üçün səndən bağışlanmaq istəyirəm...) ⁹⁶

Uşaq acanda və yorğunluqdan əziyyət çəkəndə ağlayaraq anasının qucağına pənah aparır. Bu zaman o rahatlaşır. Və qəlbinin narahatlıqları aradan gedir. Eləcə də o kəslər ki, Allah-Təala ilə ünsiyyətdədir və ona yaxın olmağın həqiqətini dərk edib, müsibət, bəla və çətinliklərdə Allaha pənah aparır, onun pənahında rahatlıq və ləzzət hissləri keçirir, Allahın sonsuz qüdrətinə arxalanaraq başqa heç bir qüdrətdən qorxmur.

Allah-Təala ilə rabitədə olmağın ən ali məqamı məsumlarımızda, ən aşağı mərtəbələri isə alimlərimizdə olur. Nəfslərini paklaşdırmış belə alimlər barədə olan əhvalatları oxumaq bizi Allah-Təala ilə ünsiyyətdə olmağa və onunla münacat etməkdən zövq almağa sövq edir. Mərhum Şeyx Ənsarinin (rə) barəsində bir hekayət var: Şeyx iqlimi çox isti olan

96. Məfatihul cinan, xəmsə əşər münacatı, zakirin münacatı

Nəcəf şəhərində yay günlərinin birində günorta vaxtı çox yorğun və susuz halda evə daxil oldu. Sərinləmək üçün evdəkilərdən su istədi, o zaman suyu xüsusi qablara dolduraraq ip vasitəsi ilə quyuda saxlayırdılar. Evdə olanlardan biri bu sudan Şeyx Ənsari üçün gətirənə qədər bir neçə dəqiqə çəkdi, mərhum Şeyx bu fürsətdən istifadə edərək üzü qibləyə dayanaraq namaz qılmağa məşğul oldu. Təsədüfən namazda başqa bir mənəvi hala düşdü və "Həmd" surəsindən sonra böyük bir surə oxudu. Namazı o qədər uzatdı ki, onun üçün gətirilmiş soyuq su istiləşdi. O namazda Allah zikrindən aldığı ləzzətin hesabına qəlbinin təşnəliyinə xitam verdi və neçə dəqiqə qabaqkı yorğunluğunu və susuzluğunu unuttu.

Zikr əhli və axirət aləminin müşahidəsi

O kəslər ki, Allahla ünsiyyətin ləzzətini dadıb, qəlblərini Allah zikrinin məkanına çevirib, xəlvətdə onunla münacat və raz-niyaz etməyə nail olublar, nəticədə dünya ləzzətləri onlar üçün əhəmiyyətsiz bir şeyə çevrilir. Dünya nemətlərindən daha yüksək həqiqətləri dərk etdiklərinə görə bu insanlar, artıq bu dünyada qalmağa meyl etmirlər. Necə ki, Həzrət Əli (ə) buyurur:

فَكُنَّا قَطَعُوا الدُّنْيَا إِلَى الْآخِرَةِ وَ هُمْ فِيهَا فَشَاهِدُوا مَا وَرَاءَ ذَلِكَ

(Onlar dünyada yaşasalar da dünyadan getməyə və axirətə çatmağa meyillidirlər.)

Belə şəxslər mərifətin elə dərəcəsinə çatıblar ki, axirət aləmini müşahidə edirlər və bərzəx aləmində olanların vəziyyətlərindən agahdırlar. Onlar harada olsalar da, qəlbləri Allahla bir yerdədir. Yaranışın həqiqətlərindən xəbərdar olan, dəyərləri, kamillikləri özündə gerçəkləşdirən şəxslər dünya və onun gözəlliklərinin əhəmiyyətsizliyini dərk ediblər. İnsanların dünyaya istəkli olmalarından təəccüblənirlər. Onlar insanların dəlicəsinə murdar ət yeyənlər kimi dünyaya görə bir-birlərini didişdirmələrinə hiddətlənir və təəssüflənirlər. Onlar düşünürlər, necə

ola bilər ki, insanlar dünya ləzzətlərinə görə ən ali ləzzətdən, yəni Allahla ünsiyyətdə olmaqdan özlərini məhrum ediblər? Doğrusu nəyə görə insanların çoxu Allahı unudaraq maddi qüdrətlərə arxalanırlar? Məgər bütün işlər Allahın qüdrətinin sayəsində gerçəkləşmirmi?

Əks tərəfdən isə adi insanlar zikir əhlinin Allaha bu dərəcədə bağlılıqlarına təəccüblənirlər. Görəsən, nəyə görə bunlar dünya ləzzətlərinin yanından etinasız keçir, nəyə görə bunlar qızıl pulla torpaq arasında fərq görmür. Ancaq adi, dünyəvi adamlar bilmir ki, Allahı dərk edən bu pak insanlar elə ləzzətlərə çatıblar ki, dünya ləzzətləri onların nəzərində çox-çox dəyərsiz görünür.

Ustadlarımızdan biri buyururdu: Mərhum Şeyx Ənsarinin zamanındakı tələbələr çox çətinlik və yoxsulluqla yaşayırdılar, həmin vaxtlarda bir nəfər çoxlu qızıl kisəsi ilə Şeyxin yanına gəlib bu kisələri onun evinin dalanına qoydu və Şeyxdən qızılların ona çatdığını bildirən qəbz istədi. Amma mərhum şeyx bu qəbzi verməkdən imtina etdi. Qızıllar ələyayaq altında qalmışdı, adam nə qədər yalvarıb-yaxarsa da şeyx qızılları qəbul etmirdi. «Mənə tapşırıblar ki, bu əmanətləri sizə çatdırım, təqsim nədir axı, qızılları qəbul edib mənə qəbz vermirsiniz?» – deyərək həmin adam təəccübləndi. Şeyxin yaxın adamlarından biri ona dedi ki, siz nəyə görə əmanətləri qəbul edib qəbz vermirsiniz? Mərhum Şeyx buyurdu: «Əmanətləri gətirən bu adam məsihidir, mən istəmirəm bir məsihi şəxsin əli Allahın adı yazılmış qəbzə dəysin. Bu əmanətləri müsəlman şəxs gətirsəydi ona qəbz verərdim. Mənim gözümdə bu qızıllarla bir ovuc külün heç bir fərqi yoxdur. Hər-halda insan kamilliyə çatmaq istəyirsə və özünü Əhli-Beyt məktəbinə yaxınlaşdırmaq fikrindədirsə, dünya malının gözündə əhəmiyyətsiz olması üçün Allah zikrini öz qəlbində diri saxlamağa çalışmalıdır. Əgər Allah-Təalanı yad etmək əvəzinə dünyaya məhəbbət bəsləsə, Allahın məzəmmətinə və onun dərgahından qovulmağa layiq olacaqdır. Allah-Təala Qurani-Kərimdə belə şəxslər barədə Peyğəmbərə (s) buyurur:

«وَلَا تُطِيعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا»

(Qəlbini Bizi (Quranı) xatırlamaqdan qafil etdiyimiz, nəfsinin istəklərinə uyan və (hər) işində ifrata varan bir kimsəyə itaət etmə!) ⁹⁷

Digər bir ayədə isə belə buyurur:

«فَاعْرِضْ عَنْ مَن تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا»

(Artıq (ya Peyğəmbər!) Bizim Quranımızdan üz çevirib dünya həyatından başqa bir şey istəməyənlərdən üz döndər!) ⁹⁸

Allah-Təala öz peyğəmbərinə yalnız bu dünyaya ürək bağlayanlardan və dünya məhəbbətini Allahı anmaqdan üstün tutanlardan uzaq ol – deyə əmr edir. Belələri dünyaya hədsiz bağlılıqlarına görə Allahdan elə qafil olublar ki, hətta ibadətə və mənəviyyata aid əməllərə vaxt ayırmağı ömrün hədəf getməsi kimi dəyərləndirirlər. Hətta o mərhələyə çata bilərlər ki, Allahdan və onun övliyalarından söhbət düşəndə söhbətin mövzusunu dəyişməyə çalışsalar. Onların bu əməli Həzrət İbrahimin (ə) yuxarıda xatırlatdığımız rəftarının əksinədir.

Dünyapərəstlər Allahı anmaqdan zövq almırlar, dünyanın bərbəzəyi onları elə aldadıb ki, hətta Qurani-Kərimin buyurduğu kimi, Allah adı çəkiləndə rahatsız olurlar.

«وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ»

(Allah tək olaraq anıldığı (la ilahə illallah deyildi) zaman axirətə inanmayanların qəlbləri nifrətlə dolar. Ondan (Allahdan) başqası (bütələr) yad edildiyi zaman isə onları dərhal sevinc bürüyər.) ⁹⁹

Təbiidir, əgər bir kəsin axirətə imanı yoxdursa, dünya həyatı onun üçün hədəf və məqsəddirsə, dünyadan başqa heç bir şeyin təmənnasında deyilsə onu dünya ləzzətlərindən ayıran nə varsa, hamısına düşməndir. Bu baxımdan Allahın adı belə şəxslərin yanında çəkiləndə narahat olurlar. Eləcə də Quran qiraət ediləndə, ölüm yad olunanda

97. Kəhf surəsi, ayə 28

98. Nəcm surəsi, ayə 29

99. Zümər surəsi, ayə 45

kefləri pozulur. Bu, öz fitrətinin tələbindən uzaqlaşan, fitrətinə uyğun olaraq hərəkətdə olmaq, yaranışın mənbəyinə pərəstiş etmək və o müqəddəs varlığın istəklərinə əməl etmək əvəzinə asilik edənlərin insaniyyət səviyyəsindən endikləri bir mərhələdir. Nəfslərinin və şeytan vəsvəsesinin tələsinə düşdükdən sonra dünyapərəstliyi, dünya ləzzətlərinə, şəhvətlərinə ürək bağlamağı öz rəftar və düşüncələrinin əsası hesab edən belələrinin Allahı zikr etməyə meyli ola bilərmi?

Quran baxımından Allah zikrinə mane olan amillər

Quran baxımından Allah zikrinə mane olan amillər hansılardır?

1. Zikrə mane olan səbəblərdən biri firavan həyat tərzinə cəhd və dünyaya ifrat bağlılıqdır.

Allah-Təala bu barədə buyurur:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَاكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ»

(Ey iman gətirənlər! Nə mal-dövlətiniz, nə də oğul-uşağınız sizi Allahın zikrindən yayındırmasın! Hər kəs bunu etsə (Allahı yada salmasa), belələri əsl ziyana uğrayanlardır.)¹⁰⁰

Tövhidə, Allahpərəstliyə və aləmlərin Rəbbini yad etməyə meyilli olmaq insanın fitrətindən qaynaqlanır. Öz Rəbbini və yaradannı tanımaq – insan düşüncəsini məşğul edən məsələlərin başlıcalarındandır. Bununla belə göndərilmiş peyğəmbərlərin irşadlarına rəğmən, öz fitrətlərinin və salim olan əqidələrinin onlara göstərdiyi yolu seçənlər yollarını azmış insanlarla müqayisədə az olur.

Allah-Təala bu həqiqət barədə buyurur:

«قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ»

(Siz öyüd-nəsihətə olduqca az qulaq asırsınız!)¹⁰¹

100. Münafiqun surəsi, ayə 9

101. Əraf surəsi ayə 3

Bu baxımdan Allah-Təala maddi istəkləri zikrin qarşısını alan bir amil kimi tanıtdırır. Həddən artıq var-dövlət və övlada sahib olmaq istəyi ruhu bulandırır... Əgər Allahdan xəbərsizliyinə vaxtında xitam verməsə, ruhani baxımdan müalicə olunmasa insan dünyaya və axirətdə ziyankarlardan olacaqdır. Allah zikrindən qafil olmaq insanın həqiqi hədəfə çatmasında böyük maneədir. Bu, insanı məhdud və müvəqqəti yaşayışa aid və həmişəlik bədbəxtçiliklə nəticələnən məsələlər barədə düşünməyə məcbur edir.

2. Allah zikrinin maneələrindən biri də həyatı ciddiyyə almamaqdır. Qurani-Kərim bu barədə buyurur:

«يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ»

(Onlar dünya həyatının zahirini (ticarət və əkinçilik işlərini, məişət məsələlərini) bilirlər, axirətdən isə xəbərsizdirlər.) ¹⁰² Mömin insan bu dünyanı hikmətli və hər bir şeyə agah olan Allahın xəlq etdiyi varlıq kimi tanıyır və elə buna görə heç bir mövzunun kənarından, hətta kiçik belə olsa, sadəliklə keçmir və hər bir şeylə rastlaşanda hikmət sahibi olan Allahı xatırlayır. Amma imansız şəxslər yaranışa və dünyada baş verən hadisələrə bir təsadüf kimi baxır və ölümü yaşayışın sonu kimi təsəvvür edirlər. O yalnız dünya həyatının zahirinə baxır və işlərin nəticəsindən qafildir.

3. Zikrin maneələrindən biri də pis dostların olmasıdır. Quranda bu barədə oxuyuruq.

«وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتِي لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا»

(O gün zalım (küfrə düşməklə özünə zülm edən peşmançılıqdan) əllərini çeynəyib deyəcəkdir: "Kaş ki, mən Peyğəmbər vasitəsilə (özümə) doğru bir yol tutaydım; Vay halıma! Kaş filankəsi özümə dost etməyəydim; And olsun ki, Quran mənə gəldikdən sonra mənə

102. Rum surəsi, ayə 7

ondan (Qurana iman gətirməkdən) o sapdırdı. Şeytan insanı (yoldan çıxartdıqdan, bəlaya saldıqdan sonra) yalnız buraxar (zəlil, rüsvay edər).)¹⁰³

Nəql olunub ki, Peyğəmbər (s) vaxtında Üqbə və Übəy adlı iki şəxs çox səmini dost idilər. Üqbə hər vaxt səfərdən qayıdanda böyük qonaqlıq təşkil edirdi. İslam dinini qəbul etməsə də Peyğəmbərə (s) məhəbbəti olduğu üçün Onu da dəvət edirdi. Bu qonaqlıqların birində Peyğəmbər (s) süfrə sərilədikdən sonra buyurdu: “Əgər Allahın təklisinə və mənim peyğəmbərliyəmə şəhadət verməsən süfrədə olan yeməklərdən yeməyəcəyəm.” O, Peyğəmbərin (s) sözlərindən sonra İslam dinini qəbul etdi. Amma dostu Übəy bu hadisədən xəbərdar olanda Üqbəni danlayaraq ona: «Öz əcdadlarının dinindən çıxdın?» – deyə irad etdi. Üqbə isə cavabında: «Mən İslam dinini qəbul etməyincə o süfrədə olan yeməklərdən yemirdi, utanırdım. İstəmirdim ki, bir şəxs mənim süfrəmdəki nemətlərdən yeməyib getsin» – deyərək, Übəy: «Əgər peyğəmbəri təhqir etməsən səndən razı olmayacağam» – deyə qəzəblə israr etdi. Üqbə onun dediyi kimi davrandı. Peyğəmbəri (s) təhqir edərək dünya və axirətini xarab etdi və həyatı Bədr müharibəsində İslama qarşı vuruşan düşmən qoşununun əsgəri olaraq tamamlandı. Yuxarıda bəyan olunan ayələr onun barəsində nazil olub. Şübhəsiz insan şəxsiyyətinin formalaşmasında təsirli olan amillərdən biri də dostdur. Yolunu azmış insanlarla oturub-durmaq, onların rəftarı, danışdığı sözlər insanın ruhunda çox acı və qaranlıq bir iz buraxır...

4. Şeytanın insana hakim olması da zikrə mane olan amillərdən biri hesab olunur. Allah-Təala bu barədə buyurur:

«اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ»

(Şeytan onlara hakim olmuş və Allahı zikr etməyi onlara unutdurmuşdur.)¹⁰⁴

103. Furqan surəsi, ayə 27-29

104. Mücadələ surəsi, ayə 19

“اسْتَحْوَذَ” kəlməsinin mənası şeytanın bəzi insanlara bütünlüklə hakim olmasını bildirir. Elə bir tərzdə ki, insanın ixtiyarını da ondan almış olur. İmam Hüseyn (ə) aşura günü Yəzidin qoşununa xitab edərək buyurdu:

لَقَدْ اسْتَحْوَذَ عَلَيْكُمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاكُم ذِكْرَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

(Həqiqətən şeytan sizə hakim olub və Allahı yadınızdan çıxarıb.)¹⁰⁵

5- Zikrə mane olan səbəblərdən biri də arzuların çoxluğudur. Quran bu barədə buyurur:

«ذُرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَنَّوْا وَيُلْهِيَهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ»

((Ya Rəsulum!) Qoy (kafirlər) hələ (istədikləri kimi) yeyib-içsinlər, (dünyadan) ləzzət alsınlar, arzuları-ümidləri başlarını qatsın. (Düçar olacaqları müsibəti) sonra biləcəklər!)¹⁰⁶

Allah-Təala bəşərə elə istedad bəxş etmişdir ki, həmin istedadın vasitəsilə o, öz maddi rahatlığını və mənəvi kamilliyini təmin edib dünya və axirətini abad edə bilər. Amma təəssüf ki, bəşər övladı bu imkanlardan düzgün yararlanı bilmir. Əvəzində ilahidən pay verilmiş istedadı ilə özünün maddi və mənəvi süqutunu sürətləndirir.

Bəşərə verilmiş istedadlardan biri də arzu etmək hissidir. Arzu ağla, məntiqə istinad edəndə faydalıdır, lazımlıdır, hətta zəruridir. Amma həddini aşan və sonu olmayan arzu insanın bədbəxtliyi və Allahdan qafil olması ilə nəticələnər.

6. Həvəpərəstliyi də gərək zikr üçün mühüm maneələrdən bilək. Allah-Təala bu barədə buyurur:

«وَلَا تَطْعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا»

(Qəlbini Bizi (Quranı) xatırlamaqdan qafil etdiyimiz, nəfsinin istəklərinə uyan və (hər) işində ifrata varan bir kimsəyə itaət etmə!)¹⁰⁷

105. Biharül ənvar, cild 45, bab 38

106. Hicr surəsi ayə 3

107. Kəhf surəsi, ayə 28

Həvapərəstliyə düçar olan öz şəhvətini doyurmaqdan başqa heç bir şey barədə düşünmür. Həvapərəstlik onu bütün kamilliklərin kökü olan Allah zikrindən məhrum edir.

Allahpərəstliyin və axirətə inamın şəxsi və ictimai fəaliyyətlərlə ziddiyyətinin olmaması

Dünyapərəstliyin Allahpərəstliklə ziddiyyəti dünyaya ürək bağlayanların Allah zikrindən qafil olduğu anda başlanır. Əlbəttə, insan fəaliyyətlərdən əl çəkərək şəxsi və ictimai vəzifələrini tərk edib dünya nemətlərini özünə haram etməməlidir. Biz insanın dünyaya bağlılıq və məhəbbətinin ifrat şəkil almasına qarşıyıq. Maddi ehtiyacları ödəmək üçün işləmək və çalışmaq dünya malına ürək bağlayıb özünü ona fəda etməkdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Ehtiyacları təmin etmək, halal ruzi qazanmaq və işləyərək öz yaşayışını idarə etmək Allah-Təalanın insan üçün vacib etdiyi vəzifələrdəndir. Bu baxımdan Allahın əmrini yerinə yetirmək üçün bu kimi işlərdə də çalışmalıyıq. İşləmək və çalışmaq izzət və şərəfin qorunub saxlanılmasına səbəb olur və insanı başqalarının asılılığından qoruyur. Məgər Əli (ə) işləmirdi? O, su arxlarını və quyularını hazırlayır, xurmalıqları becərüb kasıblara vəqf edirdi.

Bu baxımdan işləmək və pul qazanmaq, ictimai fəaliyyət özlüyündə Allah zikrinə mane olmur. Hətta insanın bu kimi fəaliyyətlərindən imkansızlar və cəmiyyət faydalanır. Bu özü Allaha məhəbbətin və eşqin səmərəsi kimi dərk oluna bilər. Necə ki, Həzrət Əli (ə) belə idi. İnsanın şərəfəti bundadır ki, işi-gücü, fəaliyyət sahəsi nə olursa olsun, tək o, Allah zikrindən qafil olmasın. İslam dini belə insanlar tərbiyə etmək istəyir. Gündəlik işlə məşğul olaraq həyatın bütün mərhələlərində diqqət və nəzəri Allahda olan insan. Elə bir insan ki, hər şeyi Allah üçün istəsin. Nəinki cəmiyyətdən uzaqlaşub ailə qurmasın, gündəlik fəaliyyətini dayandıraraq əlinə bir təsbəh alıb yalnız zikr deməklə məşğul olsun. Hünər budur ki, insan Allahu iş və fəaliyyətlə yanaşı – vəhdətdə yad etsin. Bu düşüncə Nur surəsinin

36-37-ci ayələri ilə mütabiqdir. Allah-Təala bu ayələrdə gecə namazı qılanları və zahid şəxsləri fəaliyyətsiz, durğun həyatdan çəkindirir.

Pul qazanmağın və ticarət etməyin möminləri Allah zikrindən qafil etməməsinin sirri onların bu işlər zamanı Allahı unutmamalarında və ruzilərinin Allah tərəfindən təmin olunmasına inanmalarındadır. Bu baxımdan halal və haram işləri nəzərə alır və çalışırlar ki, başqalarına zülm etməsinlər. Onların hüquqlarını nəzərdən qaçırmasınlar. Belə olan surətdə Allah-Təala onların qəlbini özünə daha da yaxınlaşdırır və diqqətlərinin digər yerlərə yayınmasının qarşısını alır. Dünyanın zahiri gözəlliklərinin onları özünə cəzb etməsinin qarşısını alır. Əlbəttə bu mərhələyə çatmaq istəyiriksə, daim Allahı yad etməli, hətta gündəlik işlərimizdə də Onu unutmamalıyıq. Bacardığımız qədər dünyaya və var dövlətə olan məhəbbətimizi azaltmalıyıq. Dünya malına olan məhəbbəti azaltmağın yollarından biri də çox istədiyimiz şeyləri Allah yolunda verməkdir. Allah-Təala bu barədə buyurur:

«لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»

(Sevdiyiniz şeylərdən (haqq yolunda) sərf etməyincə savaba çatmazsınız.)¹⁰⁸

Allah-Təala ilə yaxın ünsiyyətdə olmaq istəyənlər zəhmət və çalışmaqla ələ gətirdiyi və çox sevdiyi bahalı əşyaları başqalarına hədiyyə olaraq verməlidir. Həqiqi zikr məqamına çatmaq üçün insan qəlbində hər hansı bir vəzifəyə bağlılıq olmamalıdır. Əgər insan bir vəzifədədirsə bu zaman bu vəzifəyə özündən daha layiqli bir şəxsi görərsə, öz vəzifəsindən istefa verərək kənara çəkilməlidir. Eləcə də, öz imkanlarından insanlara xidmət göstərmək üçün istifadə etməlidir. Sözüün qıçası dünya və ona aid olanlara ürək bağlamaq sanki bir zəncirdir ki, insanın Allaha yaxınlaşmasının qarşısını alır.

108. Ali-İmran surəsi, ayə 92

Daim Allah zikri ilə məşğul olmağın mümkünlüyünün araşdırılması

Allah zikrinin davamlı olaraq yerinə yetirilməsi həddən artıq təriflənsə də, amma sual buradadır ki, davamlı zikrin yüksək keyfiyyətlə yerinə yetirilməsi insanın gündəlik fəaliyyəti ilə eyni zamanda mümkündürmü? Dərs oxumaq, işləyib pul qazanmaq və digər məsuliyyətləri yerinə yetirməklə yanaşı Allah zikrinin davamlı yerinə yetirilməsi mümkündürmü? Mütaliə edən şəxsin gərək bütün diqqəti oxuduqlarında olsun, hər hansı bir işlə məşğul olan insanın ibadət və Allah zikri ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur, bu fəaliyyətləri yerinə yetirməklə, eyni zamanda, Allah zikri necə mümkün ola bilər. Əgər Allah zikri ilə birgə gündəlik fəaliyyətləri yerinə yetirmək mümkün deyilsə, bəs davamlı zikir barədə deyilən bu təriflərin nə faydası var?

Bu məsələni araşdırarkən hər şeydən əvvəl məsum olmayan adi bir şəxsin gün ərzində Allahı yad edərək ondan qafil olmamasının mümkünlüyünü bilmək lazımdır. Əgər bu mümkündürsə belə zikir nadir insanlara məxsusdur, yoxsa adi insanlarda bütün günü Allahı zikir edə bilərlər? Əgər bu sualın cavabı da müsbət olsa o zaman nə iş görməliyik ki, davamlı olaraq Allah zikrinə məşğul olaq?

Amma nəzəri baxımdan gün ərzində fasiləsiz olaraq Allahı zikir etməyin mümkünlüyündə heç bir şəkk yoxdur. Əli (ə) yuxarıda bəyan etdiyimiz xütbəsindən də elə bu başa düşülür. Quran ayələri və məsumlardan bizə çatan rəvayətlər də bunu təsdiqləyir. Gün ərzində davamlı olaraq, Allah zikrinə məşğul olmağın mümkünlüyünü başa düşmək üçün gündəlik həyatımızda baş verən hadisələrdən örnəklər göstərək. Bəzən elə hadisələr baş verir ki, insanın bütün diqqətini özünə cəlb edir. Amma eyni zamanda bu düşüncələr onu gündəlik işlərindən də ayırmır. Əziz bir adamı dünyadan getmiş bir insan onu heç unutmur və daim bu barədə düşünür. Hətta bu vəziyyət illər boyu davam edir. Bir çox ailələr və şəhid anaları illər keçsə də öz əzizlərini unutmur. Gündəlik işlərini yerinə yetirməklə məşğul olsalar da, ürəklərinin

dərinliklərində dünyadan köç etmiş əzizlərini unutmurlar və bu, onların öz adi həyat tərzlərini davam etdirməsinə mane olmur. Bəzən şadlıq mərasimlərin qatılırlar, toy məclislərində iştirak edirlər, amma eyni zamanda, əzizlərini də unutmurlar.

Deməli belə deyil ki, hər an hansı bir işə məşğuluqsa bu işdən başqa bir şeylər barədə davamlı olaraq düşünmək mümkün olmasın.

Digər baxımdan demək olar ki, həyatda davamlı olaraq nəyəyə diqqət yetirmək gündəlik fəaliyyətləri nizamlayır və qüvvələrin hədəyə getməsinin qarşısını alır. Adətən çox işlərimizdə fikrimizin bir yerə cəmləşməsinə ehtiyacımız var. Mütaliə edərkən fikrimizin bir yerə toplaşmasına ehtiyacımızın olduğu kimi. Digər tərəfdən gün ərzində dağınıq işlər görmək insanın fikrinin bir yerə cəmləşməsinin qarşısını alır. Əgər həyatda öz diqqətlərimiz üçün müəyyən meyar təyin etsək, yəni Allahı daim olaraq diqqət mərkəzində saxlamağı özümüzə adət etsək bu, fikrimizin dağınıq olmasının qarşısını alacaq.

Fikrin, bir-birindən ayrı olan iki şeyə nəzər etməsi onun kamil olması ilə uyğun gəlmir. Amma psixoloqların nəzərinə görə insan eyni zamanda bir neçə şeyə diqqət edə bilər və bir neçə şeyi dərk edə bilər. Əlbəttə, insanların zehinlərinin müxtəlifliyinə görə dərk etdikləri şeylərin sayı və keyfiyyəti də fərqlidir. Deməli, insanın gündəlik işlərinə məşğul olması ilə eyni zamanda qəlbinin qərinliklərində Allahı yad etməsi mümkündür. Mümkün olmayan budur ki, bir birindən tamamilə ayrı olan iki şeyə eyni zamanda tam və kamil diqqət göstərə biləsən. Əlbəttə, adi insanlar üçün həтта bir şeyə də kamil nəzər yetirmək çox çətindir. Adi şəxslər üçün həтта iki rükət namaz qılmaq da çox çətindir...

Biz isə Allahı yad edək, gündəlik fəaliyyətlərimiz Allahı yad etməyimizə mane olmasın. Onu da unutmamalıyıq ki, bu məqsədə çatmağın yolu çalışmaqdan keçir. Bilmək lazımdır ki, Allahı yad etmək ruhun və nəfsin güclənməsinə səbəb olur və digər tərəfdən nə qədər nəfsin kamilliyi çox olsa bir o qədər Allah-Təalaya olan diqqətin kəmiyyəti və keyfiyyəti artar. Bu yüksək Allah zikri öz arxasınca

daha da yüksək Allah zikrini gətirir. Bu minvalla insanın Allahı yad etmə prosesi güclənir. Əgər bu Allah zikri tələffüz olunan zikrlər və ibadətlərlə güclənsə insan sözün əsl mənasında Allahla ünsiyyət tapar. Hər vaxt bu ünsiyyət davamlı olsa Allah məhəbbəti insanın qəlbində çiçəklənər. Yalnız bundan sonra bəndə istər-istəməz Allahı yad edər və onu unutmaz.

Dediyimiz kimi işin əvvəlində bu yolu gedənlər üçün hər şeydən əhəmiyyətli tələffüzlü zikrlər və nəzimli ibadət təlimlərinin olmasıdır. Qurani-Kərimdə də bu məsələyə toxunulmuş və Həzrət Əli (ə) da öz xütbəsində bunu buyurmuşdur. Bu barədə olan Quran ayələrində gün ərzində Allahı yad etməkdən söhbət getmir, bəlkə əsl şərt nizamlı, ardıcıl ibadətdir.

Davamlı ibadət və Allah zikrini qazanmağın yolları

Dəyərsiz və əhəmiyyətsiz şeylər çox asanlıqla əldə edilir. Amma dəyərli, incə və zərif şeyləri əldə etmək çətindir və onlar üçün çalışmaq lazımdır. Bu baxımdan Allah zikrinin əhəmiyyətini nəzərə alsaq və onun insanın dünya və axirətində nə qədər təsirli olmasını bilsək zikrin yüksək mərhələlərinə çatmaq üçün çalışırıq. Hər kəs “daimüzzikr” (allahı daim zikr edənlərdən) olmaq istəyirsə, illər boyu çalışıb zəhmət çəkməlidir. Biz necə ki, dünyaya aid olan istəklərimizə çatmaq üçün illər boyu zəhmət çəkirik, axirətə aid olan kamilliklərə görə də çalışmalıyıq. Bu istəklər asanlıqla və rahatlıqla əldə olunmur. Bu yolda intizarımız olmamalıdır ki, bir gecədə yüz günlük yol gedək. Ancaq hər an günahları tərk etmək fikrində olmalıyıq. Qəlbimizi mənəvi natəmizliklərdən qorumalıyıq. İbadətdə nizamlı və davamlı olmasaq, ibadəti yalnız ürəyimiz istəyəndə etsək, bir gün on cüz Quran oxuyub, sonra bir ay Quranı açmasaq belə ibadət insanın ruhunda o qədər də təsir qoymaz.

“Üsuli Kafi” kitabında bu barədə müstəqil bir hissə vardır. Bu hissədə İmam Sadiqdən (ə) nəql olunan bir hədisdə oxuyuruq;

“Özünü zə o əməli vacib etməyin ki, on iki ay ərzində onu davamlı olaraq yerinə yetirə bilməyəcəksiniz.”¹⁰⁹

İnsan günahları tərک etməklə və ibadət təlimlərini ardıcıl yerinə yetirməklə tədricən Allah nurunun onun könlünə daha çox yayıldığı hissi edəcək. İnanacaq ki, Allah zikrini daim və bütün hallarda yerinə yetirmək mümkündür.

Ən gözəl ibadət tərzi Quranda insanlar üçün bəyan olmuşdur:

«وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا»

(Səhər-axşam Rəbbinin adını zikr et! (Səhər, günorta və ikinci namazlarını qıl!) Gecənin bir qismində Ona səcdə et (axşam, gecə namazlarını qıl) və gecə uzununu da Onu təqdis edib, şəninə təriflər de! (Təhəccüd namazını qılıb gecəni ibadət içində keçir!)¹¹⁰

Quranın bu göstərişi Allah zikri və yaranış mənbəyi ilə rabitədə olması üçün ən gözəl üsuldur. Şübhəsiz gecənin bir hissəsində zikr və ibadətdən məqsəd vacib namazlar deyildir.

Qəflət pərdələrinin zikr əhlinin gözləri önündən götürülməsi

Əgər biz Əhli-Beyt (ə) göstərişlərini və tövsiyələrini yerinə yetirsəydik, səadətin və xoşbəxtliyin yolunu tapmış olardıq. Amma bizim əzmlili olmamağımız Əhli-Beyt (ə) və alimlərimizin təlqin etdiyi özünü tərbiyə göstərişlərinə etinasızlığımızla nəticələnib. Əgər insan bu göstərişlərə kifayət qədər diqqət göstərsə və əməl etsə şübhəsiz öz məqsədinə çatacaqdır. Necə ki, Allahın sevimli dostları bu yolu gedərək kamilliyin və insanlığın ən uca zirvəsinə çatırlar. Əli (ə) bu xütbəsinə əsasən Allah-Təala hər bir zaman onları özü üçün seçir. Onlara elə rəhmət baxışı ilə nəzər edir ki, sanki onların fikirləri və ağulları ilə söhbət edir. Bilmədik-

109. Üsul Kafi, cild 2, səh 83

110. İnsan surəsi, ayə 25-26

ləri yolları onlara göstərir və gözlərinə, qulaqlarına daha dəqiq görmək, eşitmək istedadı verir:

“Onlar qeyb aləmindən xəbərdar olandan sonra və bərzəx aləmini, bərzəxdə olanları eyni ilə müşahidə edərək ilahi vədələrin haqq olmasını dərk etdilər, onlar digər insanların da gözlərindən qəflət pərdələrini kənara çəkirlər. Özləri qeyb aləmindən xəbərdar olduqları kimi başqalarını da qeyb və bərzəx aləminə agah edirlər. Bütün işlərin sonunu gözlərinin qarşısında canlandırırlar. Onlar öz fəsahtəli və ürəyə yatan sözləri ilə dünya əhlinə gizli olan qeyb aləminin həqiqətlərini aydınlaşdırırlar ki, bəyənilməyən pis əməllərə qarşı insanlarda nifrət və axirət aləminə meyl və rəğbət yaratsınlar. Yəqinliklərinin həddən artıq olması səbəbilə gözləri, qulaqları və qəlbləri həqiqi mənada açılaraq elə şeyləri görürlər ki, adi insanlar onları görməkdən məhrumdur. Elə səsləri eşidirlər ki, digər insanlar onları eşidə bilmir.”

Bu vəziyyətin ən yüksək mərhələsi o məqamdır ki, Əli (ə) ondan xəbər verərək buyurur:

“Əgər qeyb aləminin pərdələri kənara çəkilsə mənim yəqinliyimdə çoxalma olmayacaqdır.”

İnsanın nəfsinin axirət aləminə aid olan həqiqətləri dərk edə bilməməsinin səbəbi onun bədənində bağlılığı və dünyəvi ehtiyacları ödəməsinə aludə olmasıdır. Amma zikr əhli Allah zikrini davamlı və ardıcıl yerinə yetirdiyinə, öz-özünü tərbiyə etdiyinə, öz qəlbini dünyaya bağlılıqdan irəli gələn napaklıqlardan qoruyub saxladığına görə onların qəlbi Allah nurunun cəlvəgahına çevrilir, ilahi həqiqətlər bu qəlbin aynasında öz əksini tapar...

Bizim çoxumuz adətən axirət və bərzəx aləmindən qafilik və yalnız qəbristanə ölülərin ziyarətinə gedəndə axirəti yad edirik. Əksinə Allah övliyalrı elə agahlıq və mərifət məqamına çatıblar ki, diqqətlərinin çox hissəsi axirət aləminə yönəlib... Şübhəsiz, belə insanların vücudu nemət və başqaları üçün höccətdir. Onlar Allahın və Peyğəmbərin həqqaniyyətini başqaları üçün aydınlaşdırırlar. Belə şəxsləri az olsalar da hər zaman tapmaq olur. Bizim Yəzd şəhərində

Hacı Şeyx Qulam Rza adlı bir alim var idi. Əməllərindən belə görünürdü ki, o həyatda yalnız axirət aləmini görür və yalnız axirətə nəzər edir. O mərhum hətta evindən məscidə gedərkən ulağa minir və yol boyu nafilə namazları və əzbərdən Quran oxumaqla məşğul olurdu. Yol gedərkən öz ətrafındakılara, demək olar ki, diqqət yetirmir, hətta bəzən ona salam verənləri də eşitmirdi. Məscidə daxil olanda camaatı namaz və Quran oxumaq əvəzinə bir-birləri ilə söhbət edən görəndə narahat olurdu və deyirdi: "Rəhmətliyin balaları! Niyə namazdan qabaq bekar oturmusunuz? Qalxın nafilə namazı qılın."

Biz hətta bəzən "əmr be məruf" vacib olan vaxt başqalarının işinə qarışmamaq bəhanəsi ilə "əmr be məruf" etmirik. Amma mərhum Hacı Şeyx Qulam Rza hətta camaatın müstəhəb namaz qılmamasından narahat olurdu. Onun narahatlığının səbəbi bu idi ki, həqiqətləri görür və dərk edirdi. Görürdü ki, camaat necə böyük sərmayəni asanlıqla əldən verir. Onun nəzərində nafilə qılmayan və zikr deməyən şəxslər bir tikə çörəyə möhtac olan, amma qarşısındakı dadlı yemək qablarına etinasızlıq edənlər kimidir. O görür və dərk edirdi ki, bu insanların nə qədər nafilə namazı qılmağa ehtiyacı var. Bu qılınmalı olan, lakin qılınmayan namazlar bu insanların dünya və axirəti üçün nə qədər faydalıdır. Amma özləri bundan qafildirlər. Bu baxımdan o böyük alimin narahat və əsəbi olmağa haqqı vardı.

Böyük mütəfəkkir alim mərhum Əllamə Təbatəbai də zikr əhlinin və Allahla xəlvət edənlərin ən gözəl nümunəsi idi, o bir anda öz rabitəsini Allahdan kəsmirdi. O böyük alimin xarici görünüşündən və rəftarından hiss olunurdu ki, fikri başqa yerdədir. Heç kəslə söhbət etməyə meyilli deyil. Çünki başqaları ilə söhbət etmək onun Allahla rabitəsini zəiflədirdi. Adətən dərs deyərkən tələbələrinin üzünə baxmırdı, gözünü dərs dediyi məkanın tavanına dikirdi. Hətta bəzən ona salam verəndə o böyük alim öz aləmində olduğu üçün salamı da eşitmirdi. O mənəviyyatlı alim çox az və müxtəsər danışdı və daim zikr halındaydı.

Nəfsə üstün gəlməyin əhəmiyyəti

Həzrət Əli ibn Əbi Talib (ə) bu xütbədə zikr əhlinin xüsusiyyətlərindən biri kimi nəfslə mübarizə aparmağı və öz rəftarına nəzarət etməyi qeyd edib. Bu baxımdan burada nəfslə çarpışmağın əhəmiyyəti və zərurəti barədə söz açmağımız yerinə düşərdi.

Nəfslə vuruşmağın zərurəti və əhəmiyyəti heç kimə gizli deyil. Bu barədə olan Quran ayələri və rəvayətlərdən nəfslə mübarizənin böyük əhəmiyyətini başa düşürük. Əxlaq alimləri də insanın hər gün öz rəftarını və əməllərini araşdırmasının əhəmiyyətini bəyan ediblər. Nəfslə mübarizə aparmaq barədə imam Kazim (ə) buyurur:

ليس منا من لم يحاسب نفسه في كل يوم فإن عمل حسننا استزداد الله و ان عمل سيئا استغفر الله منه و تاب اله ¹¹¹

(Hər gün öz hesabını çəkməyənlər bizdən deyillər, əgər insan yaxşı işlər görübsə, Allahdan bu yaxşı işlərin çoxalmasını istəsin və əgər pis işlərə düşər olubsa, Allahdan bağışlanmaq istəyərək ona tərəf qayıtsın.)

Peyğəmbər öz səhabələrinə buyurur:

الا انبئكم باكيس الكيسين و احمق الحمقاء؟ قالوا بلى يا رسول الله. قال اكيس الكيسين من حاسب نفسه و عمل لما بعد الموت، و احمق الحمقاء من اتبع نفسه هواه و تمنى على الله الأماني ¹¹²

Sizi fərasətlilərin ən fərasətlişi və axmaqların ən axmağı ilə tanış edim? Səhabələr dedilər: Bəli, ey Allahın Rəsulu! Həzrət buyurdu: Ən fərasətli insan o şəxsdir ki, öz nəfsinin hesabını unutmaya və ölümdən sonrakı həyatı üçün yaxşı əməllər görə. Ən axmaq insan isə öz nəfsinin istəklərinin arxasınca gedənlər və daim Allah-Təaladan öz arzularını tələb edənlərdir.

111. Üsuli Kafi, cild 2, səh 453

112. Biharül ənvar, cild 70, bab 45, rəvayət 16

Nəfslə çarpışmağın faydası

Nəfslə hesab aparmağın faydalarından biri də budur ki, insan öz büdrəmələrini dərk etsin. Tez bir zamanda onların qarşısını alsın.

İmam Sadiq(ə) bu barədə buyurur:

إذا اذنب الرجل خرج في قلبه نكتة سوداء فإن تاب انمحت و إن زاد زادت حتى تغلب على قلبه فلا يفلح بعدها أبدا¹¹³

(Hər vaxt bir şəxs günah etsə, qəlbində qara bir nöqtə yaranacaqdır, əgər tövbə etsə, o qara nöqtə məhv olar və əgər o günahını təkrar etsə, o qara nöqtə daha genişlənəcəkdir, o yerə qədər ki, qəlbini tamamilə əhatə edəcəkdir və belə olsa heç bir zaman yaxşı aqibətlə dünyadan getməyəcəkdir.)

Bəli, əgər insan öz nəfsi ilə hesab aparmasa günahın təsiri ortadan qalxmayacaq və insanın qəlbini qaraldacaqdır. Amma insanın özü bundan xəbərsizdir. Nəfslə hesab aparmamağın ən böyük zərəri budur ki, günahın əsəri insanın ruhunda qalır və gündən-günə insan daha da çox günaha bulanır və daha çox Allahdan uzaqlaşır. Amma həm də özünün ləyaqətli və yaxşı bir insan olduğunu xəyal edir. Özü ilə fəxr edir. Həqiqət isə budur ki, belə xəyalpərvərlər hər gün daha artıq alçalır və bədbəxtlik uçrumuna yaxınlaşırlar.

«قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا»

(Ya Rəsulum!) De: "Sizə əməlləri baxımından (axirətdə) ən çox ziyan uğrayanlar barəsində xəbər verimmi?" O kəslər ki, onların dünyadakı zəhməti boşa getmişdir. Halbuki, onlar yaxşı işlər gördüklərini (və bunun müqabilində mükafata nail olacaqlarını) zənn edirdilər.)¹¹⁴

Böyük təfsir alimi Əllamə Təbatəbai (rə) yuxarıdakı ayələr barədə buyurur: "İşləməkdən və qazanmaqdan ziyan və zərər görmək o vaxt

113. Üsul Kafi cild 2, səh 271 , rivayət 13

114. Kəhf surəsi ayə 103- 104

baş verər ki, işin və qazancın hədəfi ələ gəlməyə, sərmayə azala və yaxud insanın bütün zəhməti hədəyə gedə. Bu mübarək ayədə zəhmətin hədəyə getməsi, itirmək və heç olmaq ifadələri ilə təqdim olunub. Sanki insan öz yolunu itirib, hədəfinə, məqsədinə çata bilmir. Ancaq insanın öz səhvini başa düşüb, yolun doğrusunu tapmasına ümid var. Amma bəzən zərər və ziyanda olsa belə insan güman edir ki, xeyir və qazanc halındadır. Bu ən pis zərər və ziyandır ki, heç vaxt xeyr və qazancla əvəz olunmasına ümid yoxdur.

Dünyada insanın vəzifəsi səadətə çatmaq üçün çalışmaqdır və bundan başqa istəyi olmamalıdır. Əgər insan haqq yolda olsa, hədəfinə çatsa, həqiqi səadətə qovuşmuş olar. Amma haqq yolundan çıxıb, doğru olmayan bir yola düşsə və bu yolda israrlı olsa, haqq və həqiqəti görə bilən gözlərinin önünə qaranlıq pərdə çəksə o, ən ziyanlı insandır, çünki belələrinin ziyan və zərərinin aradan getməsinə ümid yoxdur.”¹¹⁵

Peyğəmbər (s) buyurur:

حاسب نفسك قبل أن تحاسب فهو أهون لحسابك غدا

(Səninlə haqq-hesab aparmazdan əvvəl özün-özünü hesab apar, çünki, bu hesab aparmaq qiyamət gününün hesabını asanlaşdırır.)¹¹⁶

Dünyada əməllərin hesabı qiyamət gününün hesabını asanlaşdırır və əgər insan özü öz hesabına çatsa, səhvlərini düzəltmək fikrində olsa, qiyamət günü hesabı asanlaşacaqdır. Amma əgər insan belə etməzsə, günahları bir-birinin üstünə cəmləşəcək və qiyamət günü müşküllərin çoxalmasın səbəb olacaqdır. Peyğəmbər (s) hədisin davamında buyurur:

و زن نفسك قبل ان توزن و تجهز للعرض الأكبر يوم تعرض لا تخفى على الله خافية

"Səni hesaba çəkməzdən əvvəl özün-özünü ölç, qiyamət günü Allah hüzurunda dayanmaq üçün özünü hazırla, heç bir şey Allaha gizli deyildir.

115. Əl-Mizan təfsiri, cild 3, səh 430

116. Biharül ənvar, cild 77, bab4, rəvayət 3

Nəfslə çarpışmağın keyfiyyəti

Bəyan etdiyimiz kimi nəfslə çarpışmaq barədə bir çox Quran ayələri və rəvayətlər vardır. Amma nəfslə hesab aparmağın keyfiyyəti barədə çox az yerdə geniş izahla rastlaşırıq. Əli (ə) bu xütbədə zikr əhlinin öz əməlləri barədə necə sorğu-sual aparması barədə geniş söhbət açaraq buyurur:

“Əgər öz zəhnində zikr əhlini təsəvvür etsəydin, onların tərifiə layiq məqamlarını və olduqları yerləri görərdin, özün görərdin ki, onlar hay-küydən və dünyapərəstlərə aid olan istəklərdən asudədirlər, öz əməl kitablarını açaraq hesab üçün hazır vəziyyətdədirlər, ta ki, çatışmamazlıqlarının əvəzini yerinə yetirsinlər. Onlar bu fikirdədirlər ki, əmr olunan kiçik və ya böyük əməldə səhlənkarlıq ediblər. Onlar öz etdikləri səhlənkarlıqlara ayrı-ayrılıqda nəzər yetirəndə hər biri barədə düşünürlər, sanki öz boyunlarında ağır bir yük görürlər ki, onu qaldırmağa gücləri çatmır.”

Əgər insan öz səhlənkarlıqlarını ümumi şəkildə nəzərə alsın, mümkündür onun ağırlığını o qədər də hiss etməsin. Amma hər vaxt onları ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirsə, onların dünya və axirət barədə olan mənfi təsirləri barədə düşünsə, hədsiz dərəcədə peşman olacaqdır. Bəzən bir söz eşitməklə insanın həyatı tamamilə dəyişir. Adi bir söz ya insanı həyata ümidsizləşdirir, ya da həyata inam təlqin edir. Bu baxımdan heç bir kiçik səhlənkarlığı və düşünülməmiş sözü kiçik və təsirsiz hesab etməməliyik.

Etdiyi günahların ağırlığını çiyinlərində hiss edən zikr əhli hədsiz dərəcədə peşmançılıqdan göz yaşını tökür. Amma Allahın mələkləri haqq-həqiqət nişanələri və qaranlıqlarda hidayət çırağı olan Allah bəndələrini öz qucaqlarına alır və qəlblərinə sakitlik nazil edir. “Səkinə” Allahın məxsus nemətlərindəndir, Allahın saleh bəndələri nigrançılığa düşər olanda Allah-Təala onun vasitəsi ilə öz məxsus bəndələrinə təskinlik verir.

Peyğəmbər (s) Məkkədən Mədinəyə hicrət edən gecə müşriklər tərəfindən təhlükə var idi. Peyğəmbərin (s) canı hər an xətərdə idi. Allah-Təala Peyğəmbərin (s) qəlbinə "Səkinə" nazil etdi və o Həzrətə ruhi rahatlıq bəxş etdi. Allah-Təala bu barədə buyurur:

«إِلَّا تَتَصَرَّوْهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا»

((Ey möminlər!) Əgər siz ona (Peyğəmbərə) kömək etməsəniz, Allah ona kömək göstərmiş olar. Necə ki, kafirlər onu (Məkkədən) iki nəfərdən biri (ikinin ikincisi) olaraq çıxartdıqları, hər ikisi mağarada olduğu və öz dostuna (Əbu Bəkrə): "Qəm yemə, Allah bizimlədir!"-dediyi zaman (göstərmişdi). O vaxt Allah ona bir arxayınlıq (rahatlıq) nazil etmiş, onu sizin görmədiyiniz (mələklərdən ibarət) əsgərlərlə müdafiə etmiş, kafirlərin sözünü alçaltmışdı.)¹¹⁷

Zikr əhlinin Allah dərgahında məqamı

Bu pəhrizkarların behiştəki məqamıdır.

«إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ فِي مَقْعَدٍ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ»

(Şübhəsiz ki, müttəqilər (axirətdə) cənnət bağlarında və çaylar kənarında, heç bir yersiz söhbətə və günahə təhrik olunmayan) haqq məclisində, qadir hökmdarın (Allahın) hüzurunda olacaqlar!)¹¹⁸

Bəli, zikr əhli həddən artıq çalışmalarına, özlərini islah etmələrinə, davamlı olaraq zikr etmələrinə və öz nəfsləri ilə mübarizə aparmalarına görə axirət aləmində yüksək məqama sahib olurlar. Onlara dünyada da çoxlu bəhrələr nəsib olur, Allah-Təala ilə ünsiyyətdə olmaq şövqləri günü-gündən artır. Ağır zəhmətləri Allah-Təalanın razılığı ilə nəticələnir. Allah-Təala onların məqam və mənzilətlərini

117. Tövbə surəsi ayə 40

118. Qəmər surəsi, ayə 54-55

tərifləyir. Onlar ilahi rəhmət və mərhəmətin gözəl ətrini hiss edir və ruhları Allahın rəhmət küləyi ilə sərinləşməklə təskinlik tapır.

Pak möminlər Allahın razılığını dərk edərkən hansı hissləri keçirirlər? Bizim dərkimiz adi şeylərdən xaric deyildir, Allahın razılığından ləzzət almağı necə dərk edə bilərik? Hamı az-çox imam Xomeyninin (rə) məqamı və əzəməti ilə tanışdır. Xüsusən o adamlar ki, o böyük şəxsiyyəti yaxından tanıyırdı, illər boyu onun şagirdi olmaqla iftixar hissi keçirirdi. İmam Xomeyninin (rə) əzəmət və məqamını nəzərə alaraq, təsəvvür edin: adi bir fəhlə öz iş yerində məşğulkən qəflətən imam Xomeynini (rə) gülümsər çöhrə ilə qarşısında görsə qəlbində nə qədər sevinc və ləzzət hissi yaranar? Şübhəsiz sevincindən özünü itirər, hisslərini bəyan etməyə də iqtidarı çatmaz. Əgər bir an özünü İmam Zaman (əc) hüzurunda görsə hansı duyğuları yaşayar? Bir halda ki, İmam (ə) Allahın bəndələrindəndir.

Allahın razılıq məqamını dərk etmiş insan necə? Onun keçirdiyi hisslər, duyğular sözlə ifadə oluna bilərmə?

Xeyrini istəyən əməllərinə diqqət etsin. Çalış, Allah dərğahında istigfar və tövbə edərək bağışlanmaq istə. Başqalarının əməllərini müzakirə etmə. Bu işin sənə heç bir faydası yoxdur. Həm də hamımızın əməllərini və rəftarını yoxlayan və hesab çəkən uca varlıq – Allah vardır.